

**MAGNUS HÅKONSSON
LAGABØTES KIRKELIGE
LOVGIVNING**

Kong Magnus Lagabøtes kristenrett

Utgitt ved Bjørg Dale Spørck

Forlik mellom konge og erkebiskop

Utgitt ved Espen Karlsen og Magnus Rindal

Forord ved Ole-Albert Rønning Nordby

NB kilder 16:3

Nasjonalbiblioteket/bokselskap.no

Oslo 2024

Magnus Håkonsson Lagabøtes kirkelige lovgivning, utgitt ved Bjørg Dale Spørck, Espen Karlsen og Magnus Rindal, NB kilder nr. 16:3, Nasjonalbiblioteket, Oslo 2024

ISBN: 978-82-7965-540-4 (bokselskap.no), 978-82-7965-539-8 (epub), 978-82-7965-577-0 (mobi), 978-82-7965-538-1 (trykt)

Filen er lastet ned fra e-bokportalen Bokselskap. Lesetekst og flere nedlastningsmuligheter m.m. er gratis tilgjengelig på bokselskap.no.

Boka er også tilgjengelig i trykt format, til salgs i Nasjonalbibliotekets nettbutikk.

KONG MAGNUS LAGABØTES KRISTENRETT

Ved Bjørg Dale Spørck

Innledning

Kildene sier at både kong Håkon Håkonsson og kong Magnus Lagabøte fikk lagd en kristenrettⁿ¹ hver, selv om kong Magnus' ikke ser ut til å ha vært i bruk særlig lenge. I en retterbot fra 1316 står det at fra nå av skal den gamle kristenretten gjelde,ⁿ² ikke den som kong Magnus eller den som erkebiskop Jon lot sette sammen, men den som gjaldt i kong Håkon Håkonssons og erkebiskop Sigurds dager.ⁿ³

Tilsvarende bestemmelser om at den gamle kristenretten fra kong Håkons tid skulle gjelde, finnes i en retterbot allerede fra 1290 fra Eirik Magnusson,ⁿ⁴ i et diplom fra 1291,ⁿ⁵ samt i en retterbot fra Magnus Eriksson fra 1327.ⁿ⁶ Også sagaen om kong Håkon Håkonsson forteller at kong Håkon hadde et møte med erkebiskop Sigurd og de andre biskopene, der han ba dem være med på å skrive til paven i Roma og be om tillatelse til å krone kongen. Det ville de gjøre om han ga dem gode retterbøter (Jakobsson, Hauksson og Ulset 2013, 121). Det er altså grunn til å tro at kong Håkon i samarbeid med erkebiskop Sigurd fikk lagd en ny kristenrett, og at også kong Magnus Lagabøte fikk lagd en kristenrett.ⁿ⁷ Kildene sier dessverre ikke noe om hvilke kristenretter som ble til under disse to kongene.

Kan Borgartings nyere kristenrett II og Gulatings nyere kristenrett II (trykt i NgL 4) være kong Magnus Lagabøtes kristenrett for Borgarting, Eidsivating og Gulating lagdømmer utformet som ledd i kong Magnus' forsøk på også å få innført en landsdekkende kristenrett i årene 1267–69? I motsetning til både de eldste kristenrettene og til Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I (trykt i NgL 2), som jeg mener må være kong Håkon Håkonssons og erkebiskop Sigurds utkast til kristenretter, der hvert lagdømme fremdeles har sin egen versjon, viser den jeg her kaller *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* en tydelig konvergering, en tendens mot samling, av samordnende og harmoniserende bestemmelser fra kristenretter fra ulike lagdømmer, og da særlig fra Borgarting og Gulating lagdømmer. Den har også nyskrevne bestemmelser bl.a. om åger. Jeg mener således at den revisjonen av kristenretter som ble påbegynt med Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I under kong Håkon

Håkonsson og erkebiskop Sigurd, ble ferdigstilt under sønnen kong Magnus Lagabøte, for nettopp å fremstå som kong Magnus' kristenrett til Landsloven.

Etter min oppfatning må Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I være kong Håkon Håkonssons forarbeid til nye lover for disse lagdømmene. Borgartings nyere kristenrett I kan også være kong Håkons utkast til en felles kristenrett for de østnorske lagdømmene, for det er ikke funnet spor etter en nyere kristenrett for Eidsivating lagdømme alene. Borgartings nyere kristenrett II (i NgL 4) er trolig kong Magnus Lagabøtes kristenrett for både Borgarting, Eidsivating og Gulating lagdømmer, som et forsøk på å innføre en landsdekkende kristenrett sammen med Landsloven i 1274.

Jeg ser dessuten erkebiskop Jon Raudesⁿ⁸ kristenrett som erkebiskop Jons forslag til en kristenrett som et alternativ til det kristenrettsforslaget som erkebiskopen nektet kong Magnus å skipe i 1269. Slik jeg ser det, var det heller aldri meningen at erkebiskopens kristenrett skulle vedtas for hele landet.

Hva kildene sier

I den islandske annalen *Annales regii* (Storm 1888, 137) står det for året 1267: «Løgtekin Gvlapingsbók sv er Magnvs *konungr* lét setia» («Den Gulatingsboken som kong Magnus fikk i stand, ble lovtatt»). For året 1268 står det: «Løgtekin løgbók Vpplenninga ok Vikveria sv er Magnvs *konungr* skipaði» («Den lovbooken for opplendinger og vikværingar som kong Magnus lagde, ble lovfestet»). For året 1269 opplyses det at kong Magnus og erkebiskop Jon møttes på Frostatinget, og at kong Magnus fikk samtykke fra alle Frostatingsmennene til å ordne Frostatingsbokens bestemmelser om alt som hørte til det verdslige og til kongedømmet, slik han syntes det var best, men ikke det som hørte til kristendommen og det kirkelige liv. Her går det fram at kong Magnus Lagabøtes verdslige lov ble vedtatt for tre av de fire lagdømmene som Norge i middelalderen var delt inn i, men at den så ble nektet vedtatt på Frostatinget av erkebiskop Jon.ⁿ⁹

Det er ingen tvil om at den loven vi nå kjenner som kong Magnus Lagabøtes landslov, ble vedtatt i 1274. Men det er tvil om når arbeidet med en landsdekkende lov begynte. Det finnes argumenter for at dette arbeidet ble satt i gang allerede under kong Håkon Håkonsson som regjerte fra 1217 til 1263. Det er mye som tyder

på at lovvedtakene på Gulatinget i 1267 og Eidsivatinget i 1268 gjaldt en landsdekkende lov.^{[n10](#)} Men etter at Jon ble erkebiskop i 1268, stoppet arbeidet opp på grunn av uenighet om loven for kirken og kristendommen. Først etter riksmøtene i 1271 og i 1273 kunne lovarbeidet avsluttes, men da uten en kristenrett i egentlig forstand, kun med en såkalt kristendomsbolk, slik vi nå finner den i Landsloven.

Alderen på kong Magnus Lagabøtes kristenrett

Det som tradisjonelt blir kalt Gulatings nyere kristenrett I og tillagt kong Magnus, men som trolig er kong Håkons kristenrett, er overlevert i åtte håndskrifter (NgL 2, 292). Ifølge utgaven i NgL 2 (kapittel 58) er det bare ett av de syv håndskriftene som inneholder tronfølgerloven av 1260, nemlig Holm perg 29 qv. fra 1300-tallet. Hadde dette vært kong Magnus' kristenrett, ville håndskriftene ha inneholdt tronfølgerloven. Holm perg 29 qv. kan dessuten på grunn av andre tekster knyttes til den kristenretten jeg i min avhandling har kalt *Kong Magnus Lagabøters kristenrett*, bl.a. kapittel 26 om de 17 ulike typer kvinnelige slektninger som menn får utlegdstraff om de forbryter seg mot (bl. 98r.27–33), og en sakliste som innholdsmessig kan knyttes til Gulatings nyere kristenrett II (bl. 98r.34–99r.6) (Spørck 2006, 120–21, 146–48). Holm perg 29 qv. er et samlehandskrift, der det både er nedtegnet bestemmelser fra kong Håkons utkast til en kristenrett og den jeg kaller kong Magnus' kristenrett.

Det var kong Magnus selv som innførte ågerlovgivningen.^{[n11](#)} I en retterbot til folket i Viken, trolig fra 1265, ble åger forbudt.^{[n12](#)} Ingen av håndskriftene av Gulatings nyere kristenrett I eller Borgarting nyere kristenrett I har kapitlet om åger, og disse lovene må derfor være fra før 1265. I Magnus Lagabøtes kristenrett kapittel 34 er forbudet mot åger og det som brudd på disse bestemmelsene innbefatter, nøye beskrevet. Også i avsnittet om dem som ikke kan begraves på kirkegården, er folk som bedriver åger spesielt nevnt. Dette tyder på at denne kristenretten ble til etter 1265, og altså etter kong Håkon Håkonssons død i 1263.

Borgartings nyere kristenrett II ble ikke vurdert som egen kristenrett

Utgiverne av NgL 2, Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch, mente ved utgivelsen i 1848 at Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I var kong Magnus' ulike kristenretter for nevnte lagdømmer. Utgiveren av NgL 4, Gustav Storm, mente ved utgivelsen i 1885 at Borgartings nyere kristenrett II var kong Magnus' kristenrett for Borgarting lagdømme, men i en fylldigere versjon enn den som tidligere var blitt trykt i NgL 2. Utgiverne av NgL 5, Gustav Storm og Ebbe Hertzberg, mente likeledes ved utgivelsen i 1895 at Borgartings nyere kristenrett trykt i NgL 2 var kong Magnus' kristenrett for Borgarting lagdømme, og at utgaven i NgL 4 var en yngre bearbeidelse av samme lov.

Da Konrad Maurer i 1878, 30 år etter utgivelsen av NgL 2, skrev sin artikkel «Gulapingslög», kjente han bare til Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I som selvstendige kristenretter. Borgartings nyere kristenrett II (trykt i NgL 4 i 1895) kjente han i 1878 bare til gjennom det defekte håndskriftet Gunnerus XA HA qv. 1, der de første to tredeler av teksten mangler, og som var blitt trykt som varianter til Borgartings nyere kristenrett I i NgL 2 i 1848. Borgartings nyere kristenrett II ble da ikke regnet som en selvstendig kristenrett. Maurer antok at det defekte håndskriftet Gunnerus XA HA qv. 1 inneholdt en versjon av den opprinnelige teksten av Borgartings nyere kristenrett I som var blitt forvansket, dels ved senere innskudd, dels gjennom skriverens egne utlegninger. Han satte dermed håndskriftet helt ut av betraktning (Maurer 1878, 46, Seip 1937–1940, 575), og knyttet annalens opplysningerⁿ¹³ til de eneste to nyere kristenrettene han kjente til, nemlig Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I.

Den viktigste enkelthendelsen som bakgrunn for ettertidens (mis)forståelse av den kronologiske og regionale inndelingen av de nyere kristenrettene er etter min mening at Keyser og Munch valgte bort håndskriftet AM 77b qv. (Gulatings nyere kristenrett II) datert til 1566, ved utgivelsen av NgL 2 i 1848, og kun ga ut teksten i det defekte håndskriftet Gunnerus XA HA qv. 1 (Borgartings nyere kristenrett II) som variant til hovedhåndskriftet GkS 3261 qv. av Borgartings nyere kristenrett I.

Vi vet at Keyser og Munch kjente til AM 77b qv. fra årene 1835–36, da de bl.a. var i København og skrev av gammelnorske kristenretter som trykkgrunnlag for utgivelsen av Norges gamle Love, for Nasjonalbiblioteket innehar Keysers avskrift av AM 77b qv. fra den gangen.ⁿ¹⁴ Keyser og Munch la likevel dette håndskriftet til

side ved utgivelsen av NgL 2, da det er skrevet i noe de kaller et «Blandingssprog». [n15](#)

AM 77b qv. overleverer en kristenrett for Gulating lagdømme

Ved å overse AM 77b qv. ved utgivelsen av NgL 2, ble den mangelfullt overleverte kristenretten i Gunnerus XA HA qv. 1 knyttet til Borgartings nyere kristenrett I, altså en Borgartings-kristenrett. Gunnerus XA HA qv. 1 har som nevnt lakune frem til midt i kapittel 15, og overleverer således bare den delen av denne kristenretten som stemmer overens med siste del av Borgartings nyere kristenrett I. Alene kunne Gunnerus XA HA qv. 1 derfor ikke knyttes til noen annen kristenrett enn til Borgartings nyere kristenrett I. Det er først når håndskriftet AM 77b qv. trekkes inn i sammenlikningen at bildet endrer seg. Kristenretten i AM 77b qv. er nemlig overlevert fullstendig, og i tillegg til alle de bestemmelsene som gjorde at Keyser og Munch kalte den en kristenrett for Borgarting lagdømme, inneholder den Gulating lagdømmes bestemmelser om kirkeorganisering, tiende og trolldom. Den har også Gulating lagdømmes bøtefordelingsbestemmelser.

Historikeren Jens Arup Seip (1937–1940, 576–78) mente at vi i Gunnerus XA HA qv. 1 og AM 77b qv. har to utgaver av Borgartings nyere kristenrett II, én østnorsk for Oslo bispedømme og én vestnorsk for Stavanger bispedømme. Jeg er uenig med Seip. For dersom AM 77b qv. overleverer en utgave av Borgartings nyere kristenrett II, vil to av hovedkriteriene for klassifikasjonen av de gammelnorske kristenrettene falle bort, nemlig bestemmelsene om kirkeorganisering og bøtefordeling.

Kristenretten i AM 77b qv., der Gunnerus XA HA qv. 1 har lakune, har i kapittel 5 og 6 samme bestemmelser om kirkeorganisering, kirkebygninger og bevaringen av dem som den nyere og den eldre kristenretten for Gulating lagdømme, forskjellig fra de andre lagdømmenes bestemmelser. I tillegg inneholder AM 77b qv. som nevnt Gulating lagdømmes bøtefordelingssystem.

Ut fra innholdsmessige kriterier vil jeg hevde at første del av AM 77b qv. overleverer en kristenrett for Gulating lagdømme snarere enn en kristenrett for Borgarting lagdømme. Siste del av AM 77b qv. (likesom Gunnerus XA HA qv. 1) overleverer derimot bestemmelser som ellers bare er kjent fra Borgartings-kristenrettene. En slik kristenrett, systematisk satt sammen av bestemmelser fra

ulike lagdømmer samt nye bestemmelser, kan etter min mening best forklares i lys av en hypotese om en landsdekkende kristenrett, som jeg altså knytter til kong Magnus Lagabøte.

Kong Magnus Lagabøtes kristenrett

Skjematisk sett ser jeg for meg at kong Magnus Lagabøtes opphavlige kristenrett (overlevert i håndskriftene Gunnerus XA HA qv. 1 og AM 77b qv. samt i tre små fragmenter), som jeg velger å kalle *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett*, har vært forelegg for to avskrifter, én myntet på Borgarting og Eidsivating lagdømmer, og én på Gulating lagdømme. Kong Magnus må i tråd med dette ha hatt med seg en tredje avskrift av Magnus Lagabøtes kristenrett for Frostating lagdømme, da han møtte erkebiskop Jon på Frostatinget i 1269, men denne ble som kjent avvist av erkebiskopen.

Ved å kalle kong Magnus' landsdekkende kristenrett *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* ønsker jeg å få frem at hans kristenrett i utgangspunktet var generelt utformet og ikke lagdømmespesifikk. Også avskrifter av Landsloven kan være generelt utformet, og må følgelig oppfattes som en landslov felles for alle fire lagdømmene.¹¹⁶ De ulike redaksjonene av *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* kan altså etter mitt syn føres tilbake til et felles opphav, slik tilfellet også er med de ulike redaksjonene av Landsloven.

Selv om de ulike redaksjonene av *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* trolig går tilbake til samme opphav og dermed kan sies å være én og samme kristenrett, kan enkelte av kapitlene likevel ha vært ulikt utformet for å kunne tilpasses det enkelte lagdømmet, slik tilfellet er for Landsloven, der navnet på de enkelte lagdømmene og antall nevndemenn er tilpasset den enkelte redaksjonen. Det er særlig kapitlet om kirkeorganisering som kan ha vært ulikt i de to redaksjonene. Bare AM 77b qv. er fullstendig overlevert. Gunnerus XA HA qv. 1, trykt som variant til hovedhåndskriftet av Borgartings nyere kristenrett i NgL 4, har som nevnt lakune frem til midt i kapittel 15, og innholdet er derfor ukjent. Derimot vet vi at kristenretten i AM 77b qv. inneholder Gulating lagdømmes bestemmelser om kirkeorganisering.

Det fremgår av kristenretten i de to håndskriftene trykt som Borgartings nyere kristenrett II i NgL 4 at *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* i særlig grad bygger på kristenrettene for Borgarting og Gulating lagdømme. Det er tilsynelatende få bestemmelser som er hentet fra den eldre kristenretten for Eidsivating lagdømme, bortsett fra et forbud mot å spise katt, hund og hest. Dette finnes ikke i Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I, men ser ut til å være gjeninnført etter mønster av de eldste kristenrettene, bl.a. for Eidsivating lagdømme.

Den bevarte kristenretten i AM 77b qv. og i Gunnerus XA HA qv. 1 er altså satt sammen slik at første del har bestemmelser fra kristenretten i Gulating lagdømme og siste del har bestemmelser fra kristenretten i Borgarting lagdømme. I kristenretten vi finner overlevert i disse to håndskriftene, forenes østnorsk og vestnorsk kristenrettslovgivning, slik Seip hevdet. Men selv om *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* like tydelig bærer preg av Borgartings-kristenrettene som av Gulatings-kristenrettene, er bøtefordelingen fra Borgartings-kristenrettene omarbeidet slik at den i begge håndskriftene følger et gammelt prinsipp fra Gulating lagdømme. Den tradisjonelle bøtefordelingen i Borgarting lagdømme ved utlegdstraff, som fremkommer så vel i Borgartings eldre kristenrett som i Borgartings nyere kristenrett I, er tre merker til biskopen og det overskytende til kongen. Gulatingsloven, så vel som Gulatings nyere kristenrett I, foreskriver derimot lik deling mellom biskop og konge, noe som også er tilfellet for de to nevnte håndskriftene Gunnerus XA HA qv. 1 og AM 77b qv., som begge overleverer den jeg kaller *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett*.

Det kan se ut som om kong Magnus begynte sin revisjon av kristenrettene uten autorisasjon fra kirkelig hold, men mer trolig er det at han fikk autorisasjon fra erkebiskop Håkon som døde i 1267. Da erkebiskop Jon kom tilbake med palliet til Nidaros sent på året i 1268, var kong Magnus Lagabøtes kristenretter allerede vedtatt for de tre andre lagdømmene. Erkebiskop Jon fikk dermed kun forhindret at kongens kristenrett ble innført i Frostating lagdømme. Men sett i et større perspektiv fikk erkebiskopen da også samtidig forhindret at landets kongemakt alene hadde utformet de av kirkens lover som omfattes av kristenretten.¹¹⁷ Så lenge Frostating lagdømme falt utenfor, oppnådde ikke kong Magnus å innføre det kristenrettsfellesskap i landet som det ser ut til at han ønsket seg.

Kong Magnus Lagabøtes kristenrett sett i forhold til erkebiskop Jons kristenrett

Grunnene til at kong Magnus ble stoppet av Frostatingsmennene i sin lovgivning i kristenrettssaker på Frostatinget i 1269, kan ha vært mange. Som det fremgår av de overleverte håndskriftene av den jeg kaller *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* (trykt som Borgartings nyere kristenrett II i NgL 4), har kong Magnus krevd likedeling mellom konge- og kirkemakt av bøtene over tre merker ved utlegd også i Frostating lagdømme, der alt fra før av hadde gått til kirken. Det finnes nemlig ingen tidligere norsk kristenrett som like målbevisst som Jons søker å bringe biskopen økonomisk vinning (Joys 1955, 304). Av Erkebiskop Jons kristenrett ser vi at erkebiskopen opprinnelig mente at kirken skulle ha bøtene.

Likesom Magnus Lagabøtes kristenrett har bestemmelser felles med Gulatings nyere kristenrett I og Borgartings nyere kristenrett I, har den også bestemmelser felles med Erkebiskop Jons kristenrett. I dateringen av kong Magnus' kristenrett vil det således være avgjørende å avklare dens kronologiske forhold til erkebiskopens kristenrett. Seip (1937–1940, 593) mente at nærmere 1/6-del av teksten i kong Magnus' kristenrett bygger på lån fra erkebiskopens kristenrett, og at kong Magnus' dermed måtte være yngre enn erkebiskopens. En gjennomgang av dette materialet viser at det like gjerne kan forholde seg motsatt og at erkebiskop Jon kan ha brukt kongens kristenrett som kilde for deler av sin kristenrett. Kongens kristenrett kan dermed være eldre enn erkebiskopens, slik også Ebbe Hertzberg (1896, 190–92, 203 n. 1, Riisøy og Spørck 1999, 60–63) hevder.

Seip (1937–1940, 595–96) mener dessuten å finne en referanse til Landsloven (1274) i kong Magnus' kristenretts kapittel 30 om mened, hvor det vises til «Lovboken». Dette innebærer i så fall at kong Magnus' kristenrett er yngre enn Landsloven. Her er det trolig Frostatingsloven fra rundt 1170 som betegnes som lovboken. I oversettelsen av Frostatingsloven til moderne norsk er teksten på dette stedet fylt ut etter Landsloven fordi Frostatingslovens tekst her har lakune.^{[n18](#)} Oversetterne begrunner valget på samme måte: det aktuelle kapitlet i Landsloven (IX 16) må ha vært så enslydende med Frostatingslovens innledning 13 at førstnevnte fint fungerer som erstatning for den tapte teksten i sistnevnte. Og også Frostatingslovens innledning 14 nevner «lovboken» med henvisning til Frostatingsloven.

Kong Magnus Lagabøtes kristenrett mangler dessuten bestemmelser i enkelte kristenrettssaker som må ha vært viktige for erkebiskopen, og som vi finner i

Erkebiskop Jons kristenrett,ⁿ¹⁹ deretter i Bergenskordatet i 1273, og senere i Sættargjerden i Tønsberg i 1277,ⁿ²⁰ som f.eks. bestemmelser om testamente og om vern av pilegrimer, klostre og kirkegods. *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* har heller ikke nedfelt kirkelig jurisdiksjon i klerkemål, slik vi ser erkebiskopen kreve det i sin kristenrett kapittel 51, i Bergenskordatet i 1273 og senere i Sættargjerden 1277.

Erkebiskops Jons kristenrett var en kristenrett for Frostating lagdømme

Det tradisjonelle synet på Erkebiskop Jons kristenrett er at den skulle gjelde for hele Norge (Bøe 1964, 300, Joys 1955, 301, Kolsrud 1937–40, 477, Seip 1942, 154, 158). Sunde (2005, 128) mener at erkebiskop Jons kristenrett må ha vært ferdig til riksmøtet i 1273, og at erkebiskopen da hadde den med seg som et forhandlingsgrunnlag. Jeg støtter dette synet, men ser imidlertid erkebiskopens kristenrett som den manglende fjerdedelen i den kristenrettslovgivningen som kong Magnus gjennomførte i 1267 og 1268, der altså *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* for Borgarting, Eidsivating, og Gulating lagdømmer utgjør de tre andre fjerdedelene. Av dette kan vi slutte at erkebiskopens kristenrett aldri var ment vedtatt for hele landet.

De mange lokale bestemmelser i Erkebiskop Jons kristenrett underbygger en hypotese om at den var ment som en lokal lov for Frostating lagdømme. I kapittel 13, som inneholder bestemmelser om oppførsel på kirkegården, gjelder de første bestemmelsene Kristkirken (nå Nidaros domkirke) og Mariakirken, og ikke som i andre nyere kristenretter fylkeskirken og høgendeskirken.ⁿ²¹ Kirkegårdsbestemmelsene står i Erkebiskop Jons kristenrett etter bestemmelser om de lokale kirkene.ⁿ²² Også i Frostatingsloven 2 kapittel 10 skjelnes det mellom eventuelle fredsbrudd i Kristkirken, Mariakirken eller på tilhørende kirkegårder og fredsbrudd i fylkeskirken, høgendeskirken eller på deres kirkegårder (Maurer 1895, 44).

Også kapittel 24 har en lokal bestemmelse. Der står det at den dagen som Vår Herres blod kom til Nidaros blir kalt Fingergullsmessedagen, og da er det viktig å påse at det holdes helg i byen. Fingergullsmessedagen var en kirkelig festdag i

kjøpstaden Nidaros til minne om ankomsten av en dråpe av Kristi blod til byen i 1165.ⁿ²³ Denne festdagen nevnes ikke i andre kristenretter.

I kapittel 51 om vern av pilegrimer nevnes spesielt de pilegrimer som besøker steder viet til hellige Olav, før andre pilegrimer nevnes. I et privilegiebrev fra Magnus Erlingsson til trøndernes erkebiskop Øystein fra tidsrommet 1163–1172ⁿ²⁴ skriver kongen at overgrep mot pilegrimer til [dom]kirken skal straffes med utlegd, og at dersom forbryteren faller på sine gjerninger, skal han nektes kristen begravelse, og det skal ikke svares bøter. Selv om Nidaros som Norges eneste internasjonale valfartsmål står i en særstilling når det gjelder tiltrekningskraft på pilegrimer i middelalderen (Bjelland 2000, 202), velger jeg likevel å tro at kapittel 51 med dette først og fremst verner om «sine» pilegrimer. Bestemmelser om vern av pilegrimer står nemlig ikke i den jeg kaller *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett*, og heller ikke i noen andre av kristenrettene.

Frostatingsloven kapittel 7 har bestemmelser om steinkirkerⁿ²⁵ og Erkebiskop Jons kristenrett kapittel 7 har tilsvarende bestemmelser. Ifølge Jørn Sandnes (1969, [116]) er det vanligvis to middelalderske steinkirker i hvert av de åtte gamle trønderfylkene. Byggingen av disse kirkene ser Sandnes i sammenheng med forskriftene i Frostatingsloven kapittel 7, som altså videreføres i Erkebiskop Jons kristenrett kapittel 7.

Det har vært drøftet når erkebiskopen kan ha skrevet sin kristenrett (Seip 1937–1940, 579–581, Seip 1942, 137–138). Fordi Sættargjerden av 1277 nærmest setning for setning er lik overenskomsten i 1273 (Joys 1955, 298) og dessuten bygger på Erkebiskop Jons kristenrett, mener jeg at erkebiskopens kristenrett må ha foreligget før det første forsøket på å komme til enighet mellom kongsmakten og kirken i Bergen i 1273, slik også Seip (1942, 101) og Sunde (2005, 128) hevder. Etter min mening er det neppe tilfeldig at de kristenrettsbestemmelser som er spesifisert i Sættargjerdens §2 nettopp er de kristenrettsbestemmelsene som mangler i Magnus Lagabøtes kristenrett, men som til gjengjeld er med i Erkebiskop Jons kristenrett. Dette peker i retning av at erkebiskop Jon kan ha kjent til innholdet i *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* da han lagde sitt eget kristenrettsutkast, og at denne kristenretten i så fall er eldre enn erkebiskopens.

Det har også vært drøftet om og når Erkebiskop Jons kristenrett eventuelt ble vedtatt (Seip 1937–40, 579–81, 1942, 137, Joys 1955, 319 note 28). Trolig ble den aldri vedtatt (Joys 1955, 285, 319 note 28, Seip 1937–40, 581), i alle fall ikke i kong Magnus' levetid (Seip 1942, 158) og i hvert fall ikke i sin helhet. Derimot kan den *indirekte* ha blitt godkjent, i og med at både den og Magnus Lagabøtes kristenrett

ble brukt som grunnlag for avtalene i 1273 og 1277. Dette fremgår f.eks. av bestemmelser om domsmyndighet i saker som direkte vedkom kirken (som klerkemål) og til dels i saker som angikk kirkens økonomiske rettigheter (som f.eks. tiende, testamenter og bestemmelsesrett over pilegrimer og menn i erkebiskopens tjeneste) (Seip 1942, 112). Erkebiskop Jons kristenrett ble trolig aldri godkjent på et ting eller vedtatt i sin helhet, slik jeg vil hevde at *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* ble det for Gulating lagdømme i 1267 og for Borgarting lagdømme i 1268. Etter mitt syn møttes altså kong Magnus Lagabøte og erkebiskop Jon først til et riksmøte i Bergen i 1273 i et forsøk på å oppnå enighet i de saker som skilte dem,ⁿ²⁶ kongen med utgangspunkt i sine allerede vedtatte redaksjoner av kristenrett for Gulating lagdømme i 1267 og for Borgarting lagdømme i 1268, og erkebiskopen med utgangspunkt i sitt forslag til en kristenrett for Frostating lagdømme, nemlig Erkebiskop Jons kristenrett. De må ha lyktes i å komme frem til en avtale, men fordi kong Magnus senere ikke ville godta pavens endringskrav, falt avtalen av 1273 bort. Kong Magnus Lagabøte og erkebiskopen kom deretter til enighet om den kirkerettslige lovgivningen i form av kristenrettsbestemmelser i Sættargjerden av 1277. Med dette fikk Norge sine første landsdekkende kristenrettsbestemmelser, men de kom for sent til at kong Magnus kunne få satt inn en komplett kristenrett i Landsloven.

Kildene til Biskop Arnes kristenrett (1276)

Da Gustav Storm arbeidet med utgivelsen av Biskop Arnes kristenrett i NgL 5, oppdaget han margnotater i to av tekstvitnene, deriblant det eldste, AM 49 oct. fra ca. 1300. Disse viser til hvor innholdet i det øvrige håndskriftet er hentet fra. Storm (1890, 441) skriver at margnotatene er «Noter om Indholdets Afstamning, som ved deres Identitet viser sig at stamme fra selve Redaktøren, biskop Arne Thorlakssøn». Selv om margnotatene ikke skulle være egenhendig skrevet av biskop Arne, dateres de av både Storm og Kristian Kålund (1894, 357) til begynnelsen av 1300-tallet. For Storm betyr dette at «Hvad der forekommer i Biskop Arnes Kristenret af norske Lovkilder, viser os altsaa disse i den Tilstand, hvori de fandtes i Aar 1273».

Selv om man tradisjonelt har forutsatt at Biskop Arnes kristenrett har hentet størstedelen av sitt innhold fra Erkebiskop Jons kristenrett, opplyser en del av margnotatene at innholdet dels er hentet fra Gulatingsboken, som for Storm var

sammenfallende med Gulatings nyere kristenrett I, dels fra Frostatingsloven, dels fra eldre islandsk lovgivning, og dels fra det Storm kaller Erkebiskop Jons statutter, og som etter hans mening er forløperen for Erkebiskop Jons kristenrett (NgL 5, VI). Storm konkluderer med at biskop Arnes kilde er Gulatings nyere kristenrett I, og ikke erkebiskopens kristenrett, som tidligere antatt. [n27](#)

Seip (1937–1940, 584–88) er uenig i Storms tolkning av margnotatenes opplysninger om bestemmelser hentet fra Gulatings nyere kristenrett. Han mener på sin side at hele spørsmålet om kristenrettenes innbyrdes avstamning er kommet skjevt ut i forskningen fordi verken Maurer, Storm eller Hertzberg kunne tro at biskop Arne, dersom han var stilt overfor en lov utarbeidet av erkebiskop Jon, likevel kunne hente vesentlige deler av stoffet sitt fra kong Magnus lagabøtes kristenretter. Maurer (1878, 58) kjente ikke til margnotatene, og anså det som umulig at biskop Arne bygde direkte på Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I. [n28](#) Ifølge Hertzberg (1896, 191–92) ville det være en rettshistorisk umulighet for biskop Arne å bygge på det biskopen antok var kong Magnus Lagabøtes kristenretter dersom disse bare var utstedt med verdslig autoritet. Men som Riisøy og jeg (1999, 60–61) hevder, ble trolig Gulatings nyere kristenrett I og Borgartings nyere kristenrett I utarbeidet på initiativ av kong Håkon Håkonsson og erkebiskop Sigurd. Da har det ikke lenger vært en rettshistorisk umulighet for biskop Arne å legge Gulatings nyere kristenrett I til grunn for sin kristenrett, fordi den i så fall har hatt kirkens samtykke gjennom erkebiskop Sigurd. Når jeg nå plasserer *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* nettopp som kong Magnus' kristenrett, gjelder det samme for den. Ikke bare bygger den på Borgartings og Gulatings nyere kristenretter, men den må også ha fått kirkens samtykke gjennom erkebiskop Håkon som døde i august 1267. Det var først da korbrosen Jon Raude ble valgt til ny erkebiskop at kong Magnus' videre kristenrettslovgivning ble forhindret.

Jeg lar en videre diskusjon ligge, for det som er interessant her er hvilken kristenrett biskop Arne, eller hans skriver rundt år 1300 mente var skrevet i Gulatingsboken, og som det henvises til i margnotatene. Jeg sammenlikner derfor de kristenrettsbestemmelsene som står ved siden av margnotatene som biskop Arne ifølge Storm skriver at er hentet «af Gulatingsbok» med tilsvarende bestemmelser fra Gulatings nyere kristenrett I og *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* for å se om «Gulatingsboken» kan være én av disse og i så fall hvilken. Margnotatene står ved kapitlene 8, 9, 18, 23, 27 og 37 (Storm 1890, 441, Seip 1937–1940, 584 note 2). Selv om Storm antok at biskop Arnes kilde var Gulatings nyere kristenrett I, velger jeg også å trekke inn Gulatings eldre kristenrett i

sammenlikningen, for å se om det kan ha vært den biskop Arne kalte Gulatingsboken.

Håndskriftet Gunnerus XA HA qv. 1 har som flere ganger nevnt lakune frem til midt i kapittel 15, og overleverer derfor ikke de kapitler som i håndskriftet AM 77b qv. tilsvarer kapittel 3 (om dåp), kapittel 4 (om hvem som skal regnes som barnefar) og kapittel 10 (om begravelse). Men det er grunn til å tro at de samme bestemmelser om dåp, barnefar og begravelse også fantes i første del av Gunnerus XA HA qv. 1, som jo overleverer en kristenrett med samme opphav som kristenretten i AM 77b qv., og som således står i et tilsvarende forhold til kanoniske rettsbestemmelser som denne.

I margnotatene fremgår det også at biskop Arne har hentet bestemmelser fra Erkebiskop Jons kristenrett til fjorten kapitler. En undersøkelse av disse viser at opplysningene i margnotatene stemmer.ⁿ²⁹ De aktuelle bestemmelsene finnes verken i Borgartings nyere kristenrett I eller Gulatings nyere kristenrett I eller i *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* (trykt som Borgartings nyere kristenrett II i NgL 4). Det er først i den kristenretten vi kjenner som Erkebiskop Jons kristenrett at bestemmelser om f.eks. testamente er kommet inn (Hamre 1974a, 227). Dette viser at for de bestemmelser biskop Arne ønsket å ha med i sin kristenrett, og som ikke fantes i kong Magnus' landsdekkende kristenrett, måtte han supplere fra det han kaller «Jons skipan» (Jons forordning).

Når det gjelder de bestemmelser som biskop Arne oppgir at er hentet fra Gulatingsboken, kan han verken ha hatt Gulatings nyere kristenrett I eller Gulatings eldre kristenrett som forelegg for disse kapitlene, selv om han (eller en samtidig hånd), opplyser dette i AM 49 oct. Derimot må han ha basert seg på Borgartings nyere kristenrett II, som jeg kaller *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett*. Dette gjelder bestemmelser om barnedåp, hvem som skal regnes som barnefar, begravelse og fastedager.

De resterende bestemmelsene, om forlovelse og forbudte kvinner, som biskop Arne skriver at er hentet fra Gulatingsboken, er imidlertid hentet fra en nyere kristenrett for Gulating lagdømme. Bestemmelsene kan like gjerne være hentet fra Gulatings nyere kristenrett I som fra Gulatingsredaksjonen av Magnus Lagabøtes kristenrett. I bestemmelsene om forlovelse finner jeg det likevel mer sannsynlig at biskop Arne har lagt *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* snarere enn Gulatings nyere kristenrett I til grunn, særlig fordi han har hentet de førstnevnte bestemmelsene fra *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett*. Trolig hentet biskop Arne de bestemmelsene han oppgir at er fra Gulatingsboken fra én og samme lovbok.

Unntaket kan være bestemmelsene om forbudte kvinner i Biskop Arnes kristenrett kapittel 27. Men også her beskriver margnotatene innholdet i det kapitlet de viser til. I Biskop Arnes kristenrett kapittel 27 om forbudte kvinner har biskop Arne brukt den vestnorske Gulatingsversjonen, mens kong Magnus for sin kristenrett har benyttet den østnorske versjonen.

Bestemmelsene om barnedåp, om hvem som skal regnes som barnefar og om begravelse var ikke lokale bestemmelser, men må også ha stått i den delen av Borgartings nyere kristenrett II som på grunn av lakune mangler i Gunnerus XA HA qv. 1.

Det ser altså ut til at det var Gulatingsredaksjonen av *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* som for biskop Arne og hans samtid var gjeldende kristenrett for Gulating lagdømme rundt år 1300. Det ser også ut til at det var Gulatingsredaksjonen av *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* biskop Arne la til grunn for de fleste av bestemmelsene i sin egen kristenrett som han, eller en samtidig hånd, i margnotater i AM 49 oct. skriver at er hentet fra kristenretten for Gulating lagdømme.

Ny kronologisk inndeling av de gammelnorske kristenrettene

Som en følge av dette foreslår jeg en ny kronologisk inndeling av de gammelnorske kristenrettene. Som tidligere omfatter den eldste gruppen Olavs-teksten i den eldre kristenretten for Gulating lagdømme og de eldre kristenrettene for Eidsivating og Borgarting lagdømmer. Disse dateres til 1020–1050.

Den neste gruppen er fra rundt 1170 og omfatter som tidligere Magnus-teksten i den eldre kristenretten for Gulating lagdømme og kristenrettene i den eldre byloven for Nidaros og Frostatingsloven.

Deretter innfører jeg en ny gruppe som består av Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I. Dette er to utkast til kristenretter utformet under kong Håkon Håkonsson og erkebiskop Sigurd i tiden rundt 1250. Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I er ulike, bl.a. med hensyn til bøtefordelingen. Det ser således ut til at kong Håkons og erkebiskop Sigurds utkast til kristenretter var ment å skulle gjelde for det enkelte lagdømmet, likesom også de

eldre kristenrettene for Borgarting, Eidsivating, Frostating og Gulating lagdømmer gjorde det.

Den fjerde og siste gruppen omfatter *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett*, som jeg mener er hans landsdekkende kristenrett overlevert i håndskriftene Gunnerus XA HA qv.1 og AM 77b qv., og i fragmentene AM 63 qv., Holm perg 29 qv. og NRA 18. Gulatingsredaksjonen av *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* er etter min mening å finne i AM 77b qv., et tekstvitne som NgL 4 hevder overleverer Borgartings nyere kristenrett II. Kong Magnus' kristenrettsredaksjon for Borgarting og Eidsivating lagdømmer kan være overlevert i Gunnerus XA HA qv.1, og er i så fall hans kristenrettsredaksjon for Borgarting og Eidsivating lagdømmer, vedtatt i 1268. Fordi Gunnerus XA HA qv. 1 er mangelfullt overlevert, kan vi likevel ikke vite sikkert hvilket lagdømme den var ment for.

Også Erkebiskop Jons kristenrett fra 1273 tilhører denne fjerde gruppen. Men i motsetning til synet på Erkebiskop Jons kristenrett som en landsdekkende kristenrett, ser jeg den som erkebiskop Jons forslag til en lokal kristenrett for Frostating lagdømme. Kristenrettsbestemmelsene i *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* og i Erkebiskop Jons kristenrett ble følgelig landsdekkende først gjennom Sættargjorden av 1277.

Kristendomsbolken i Landsloven fra 1274 og kong Magnus lagabøtes bylov fra 1276 hører også til denne fjerde gruppen. Det gjør likeledes den kristenretten som feilaktig tilskrives kong Sverre (1177–1202), men som trolig ble utarbeidet ca. år 1300.

Kong Magnus Lagabøtes landsdekkende kristenrett og verdslige rett

Ovenstående revurderte inndeling av det gammelnorske kristenrettsmaterialet stemmer for det første bedre med de opplysninger kildene gir enn det den tidligere inndelingen gjør. For det annet forklarer den bedre det tallmessige forholdet mellom kristenretter og verdslige lover enn det som er gjort tidligere.

Resultatene av undersøkelsene peker også i retning av at det etter kong Magnus Lagabøtes lovrevisjoner ikke lenger gjenstod lover som ikke var blitt overlevert til ettertiden etter kristenrettsrevisjonen for Gulating (1267), Borgarting og

Eidsivating (1268) lagdømmer, slik det tidligere er påstått (Seip 1937–1940, 574, Eken 1963, [XV2]). Riktignok mangler Landsloven (1274) en kristenrett i vanlig forstand,¹³⁰ men jeg finner det sannsynlig at kong Magnus Lagabøte gjorde alt han kunne for at også Landsloven skulle ha en kristenrett. Få år tidligere hadde kong Magnus fått vedtatt *Kong Magnus Lagabøtes kristenrett* for Gulating lagdømme i 1267, og for Borgarting og Eidsivating lagdømmer i 1268, samtidig med at landslovredaksjonene ble vedtatt for de nevnte lagdømmene.¹³¹ Da turen kom til Frostating lagdømme (1269), satte som kjent erkebiskop Jon foten ned og utarbeidet i stedet sin egen kristenrettsversjon for dette lagdømmet.

Min alternative inndeling av kristenrettsmaterialet viser at lovrevisjonen under kong Magnus Lagabøte ble ført til ende. Kong Magnus var virkelig den store lovforbedreren – «lagaboetir» – slik hans ettermæle fremstiller ham,¹³² ikke bare når det gjelder den verdslige lovgivningen, men også når det gjelder den kirkerettslige.

Om håndskriftoverleveringen

AM 63 qv. 46v.1–9. kapittel 23. Det er datert til ca. 1450, og er trolig skrevet i Norge.

AM 77b qv. er et norsk papirhåndskrift som overleverer hele teksten. Det er undertegnet av Jacobus Matthias agricola som daterer det til 4. mai 1566. Skriveren er ikke kjent fra andre tekster. Språket er et blandingsspråk, og det er vanskelig å si om det er en oversettelse fra norrønt til dansk eller en avskrift, for materialet peker i begge retninger (Spørck 2006, 226–230).

Gunnerus XA HA qv. 11r.1–12v.18. Overleverer fra midt i kapittel 19 og resten av teksten (t.o.m. kapittel 34). Det er datert til ca. 1420, og kan være skrevet ved Oslo bispesete (Thingelstad 1937, 4; Spørck 2006, 193–195).

Holm perg 29 qv. 98r.27–33 overleverer kapittel 26. Det er et norsk pergamenthåndskrift fra 1300-tallet med papirtillegg fra 1500-tallet. Kapitlet dateres til 1557, og er skrevet av Nils Andersen.

NRA 18 består av to fragmenter som delvis overleverer kapitlene 22–23 og kapitlene 24–25. Det er datert til slutten av 1300-tallet, og er et norsk pergamenthåndskrift. Fragmentene ble funnet om fogderegnskaper fra Ryfylke i 1629.¹³³

Om utgaven

Dette er en eklektisk utgave. Tekstgrunnlaget er AM 77b qv. frem til der hvor Gunnerus XA HA qv. 1 begynner. Deretter følger teksten sistnevnte håndskrift. Begge håndskriftene er utgitt i sin helhet i Spørck 2006.

I AM 77b qv. er det vanskelig å avgjøre om alle rettinger er utført av samme hånd. Rettingene tas likevel til følge, og markeres i tråd med retningslinjene for utgaven.

I AM 77b qv. kan abbreviaturer (forkortelser) ikke oppløses i tråd med normalisert norrønt uten at det blir anakronistisk. Forkortelsene oppløses derfor i tråd med språkformen ellers i håndskriftet. Oppløste forkortelser markeres overalt ved kursivering.

Overskriftene er ofte delt opp, og skrives som siste ord på linjen, ofte over flere linjer med bare ett eller et par ord fra overskriften på hver linje. I transkripsjonen settes delene sammen og overskriften plasseres over den tekst den tilhører. Oppdelingen av en overskrift vises som fotnote.

En loddrett strek i håndskriftet brukt av skriveren for å markere ny setning gjengis med komma.

Manglende initial settes i parentes.

Kapittelinnndelingen følger NgL 4.

Overskrifter tilføyd av senere hender tas ikke med.

Tegnforklaringer

- brukes for bokstaver eller ord som er streket over eller prikket under i håndskriftet for å markere at de skal bort
- he brukes ved tilføyelse gjort av skriver
- vet
- <... brukes for ett eller flere uleselige tegn
- >
- < > brukes når tegn er vanskelig(e) å lese
- () brukes om initialer som mangler
- / brukes for å markere linjeskift
- \\ brukes for å markere sideskift
- < brukes der skriveren har rettet til
- > brukes der skriveren har rettet fra
- [brukes ved en variants begynnelse
-] brukes ved en variants slutt
- ; brukes for å skille mellom varianter
- [ ] brukes ved tilføyelse gjort av utgiver

Forkortelser

- kap kapittel
- .
- mgl mangle
- . r
- tilf. tilføyd

Tekstkritisk utgave etter AM 77b qv. og Gunnerus XA HA 1 qv.

In nomine patris et filij et spiritus sancti/

Nu effther di att alle mend ere skyldig att holde den/ tro wy haffuer gud heithed y wor skire, och adher/ wor optaldh. daa a koningen och Bispenn med/ megith attgangh ¹³⁴ att randfage, att wy fare ey/ med offmyckle willu och heidnom atrunadhe/ galdran och gerninger. Och faa er, nogen mand ta=/ler trolridhu, Spadomer, och trua a att landuet=/ter see J loondum æder J hagam J hæder for=/ som. Saa och ~~wieder~~wdefetth och spørga ørlegha/ och their er seghie affhende ¹³⁵ wed gud och hellige kircke/ till defs att de skulle fæ y hage finne, ædha adra=/leid riiker, ædha nogens wifer werdha, och de som/ frefta draugha op att ~~wie~~→vækkie ædher hand=/buge. Nu om nogen mand worder att thuy kender/ ædher sandher, att hand far med denne otrunade/ och heidna willu, eller samtycker dem som med flige/ fare. daa er faa wdfleger, och alth hans fææ./ dett aager halffth koniingen och halfft Bispenn/ En æff thet meeler kongens wmbodzmand eller/ Bi spens, att mand far med megen atrwnade, och/ faar hand det ey laulig beuist paa, hendher/ hanum fyni med lyretther eidhe, faller till wth=/flædher æff faller./

De decimis .2. Capitulum/

Wy skulle och lyduer were wor bisp, och æpther la=/ther, en han ofs holler och goduilleadher. En thet/ haffue wy melth med wor Bisp, att hand skall/ ofs tienifte weithe. En wy skulle gjøre wor tiinde/ full, bode aff auoxtum alle, och faa aff widher eldhe/ och fiske, och aff all reth affle. En huer skall faa\ skiffte, att Bisp skall haffue aff fiordungh, och fattige/ mæn fiordungh, och prefter fiordung, och kircken/ fiordungh. En Bispenn skall naudfinarløft y huerth/ fylck a xij maanedhom hueriom, och gjøre monnum/ tienifte, da som tiill bør. En their ere naudfinar/ om Bispenn er

fiuger, eller koningen kreffuer honom for./ eller Erckebyspenn gærer effther honom att welia anden/ Bisþ: eller andre store nødfinar ere./

Nu om mand fither faa xij maanede att han giør ey/ thiinde, daa er hand skyldig iij marck sølffuer till/ Bisþenn. En om hand fiider faa thuenne xij maanede/ att hand giør ey fiin thiind, daa er hand sækær vj/ marck till Bisþenn. En om hand fither faa trinne/ xij maanede att hand giør [ey] fiin thiinde, daa haffuer han/ forgiort alt det hand paa bode y lande och laufom/ øyre, och ægher, halffth kongen och halfft Bisþenn./ En om mand giører aff sumth, daa er det hans som/ thiende er, en hith alth opneffnth kongen och Bisþen/ som icke er thiinde aff. En faa er thiinde henther, kaller/ hand ey retth giorth haffua som lika a, da skall/ hand ftande fir metth ein eidhe finom atth hand haffuer/ de thiind rette giorth, da skall hin faa litha, faa som/ lagman y første finne. En faa som ey will fuerie till/ kraffder; daa fannar hand figh daa skuld paa. End/ om faa fama wordhir mett skiluisa grundsemd optare/ mifthruder, att hand giører ey retth thiind. daa fanne/ eidh hans ij granner hans skilricker, menn their nefto/ Gæme och gorla aat er thiind himther att hand eighi/ skuldh giffuer ~~sk~~ nog^om feer auunder skyld eller iluil=/ie. Thvi faa fyndir fuorlige emod gud fielff, och fiin/ Jemchristenn.\\

De Baptifmo 3 capitulum/

Ala skall barn huart er boret wærdher y heimen och/ manshoguth er paa. Tha att nokrer orkymmer fee a/ och kircken føra, och lade presten skire det, om hand/ er ner. Eller skulle konor sua føre, thegar thær/ æro hia barnburdum, att ther fee vatn y hia, att/ æff barn er metth litlu liffue, och naar ey preftenn./ da skall skira det huorfom [u36](#) hia wærdher ftadder/ iæmuel fader eller moder om ere andre mend ey till./ och giffue barnith christeligt naffn, och døbe thwi y/ watne, och meeledifse ordh mædhan. N: Jeg skirer/ dig y naffn, faders, och Søns, och helligaandz. Amen/ Och skall wid difse ordh enkti awka, och ey aff tage/ Raake gærer engha skirn [u37](#), och ey dogh ~~ne~~^{ne} fniør ne/ ijs nema watn se ædher aff iifs ædha fniø giorth/ werdher, och faa adh fader ædher moder skira barn/ fit y thefsom naudsynom, da skall tilfkyns gudfyffuer,/ hiunfkab thira ey skilia. Dør ^{oc} barnn ædher en til/ prest kommer och quædis [u38](#) skirth haffua er med fær/ da skall barnn kirckumgræffth wæra, ellers ey./ En huer dag difse nødsynar till komme, da maa/ barn skiris faa well Juledag och paafkedag, som/ andre daghe. En ey haffuer barnn att skira paa/ xiiij dag Jull, wden nødfynn. En om mand holder/ barn hieme ofkyrdho v nætter

nødfyneløst, gelde/ Bispenn vj aura: holder hand andre .v. nætter/ gelde bispenn xij auræ. Holder hand tredie .v. nætter/ gelde Bispenn iij marck. Holder hand fiorde .v. nætter/ gelde Bispenn xl marck, nema høffdinga barn see/ Holder hand lenger och dør barnn wskirth, daa er/ hand aff thwi wdlæger, och alth hans godz, tage/ halffth kircken och halffth Bispenn. En huer som/ weiter barne gudfyuiar, daa ere de skyldig att lære\ denom Pater nofter, Aue Maria, och Credo. En fader/ och moder ere skyldigh att gøme dem for all liffs fare/ inden vij wetter wden sotth. Nu faa som vij wetter/ ædher ældre ęro skyldige att nema pater noster, Aue Maria/ Credo paa norfke, och figne sig med det hellige korfs/ tegenn. En om xv aar gamal mand kand ey pater/ noster, Aue Maria, och Credo paa norfke, for wanryck=/ter fager, och haffuer hand wiidth till, daa er hand/ fæker iij aura till Bispenn. Nu skall och prefter al=/tiid rede were att skire barnn huer time som, hand/ wordher lauglig kraffder att skire barnn, ædhe y/ naudfyn att fare till siug mans. En han eff for=/nemdpz och dør barnn wskirth, eller mand w=/skriffith, daa fuare hand fore Bispenn thett kir=/kum loghum fighe, och helagra kirckum formana/ skipanar wduife. En widher barnsens fader eller ær=/uinge den dødis iij marck. Saa framth [n39](#) att skynfame=/liga er y naudfynn mote prefte faret. Huart som hand/ tarff a Siøø eller land fare, och see iæmwel hiem reid=/dher som borth, faa att hand tørfuer ey fielff roo eller/ løpe. Och en der som fattigdommen er aff megen siug/ mandz were preften defs goduilligere, wentende sig/ der fore lønn aff gud fielff, Eller maa de wente/ reffther effther maale voxtum./

De Infantibus et eorundem patribus Capitulum 4/

Saa skall fader att barnith were er modher figer a/ hender, nema han fyni med lyretther eide a første dome/ er hand wærder till kraffder, om det fynift bispenn/ eller hans wmbudzmand retteligt were med skyn samme/ mendz raad. En ther er meinbugera, fyni effther/ maala voxtum. Nu er faa doder er, hunđ kenner barn/ daa skall det ftande er hund sagde y fengeiar færth/ finne, om hunn sagde icke to till. En hun skall det\ fande med sin eidh, och thæær konor er hia henne/ wore, och daa hørde hindis ordth. Nu ere de icke till/ daa skal proff, om nogle mend wifte famuifto theire och/ huarth nakot fuare thet, di barnet war fødth att rett=/re tiltalu, och spørge [n40](#) fidenn hinde skynsamme mend/ effther thwi som dem tyckis were rettifte for gud. Nu om/ konen dør før en hun figer faderen till barnith, daa/ søge faa hindis rett for bispenn som henne er nemafta [n41](#) / aff them, som

hanom tyckis ligifte till were, bædhe/ till reetter fins och wider ~~tagw~~^{takw} barnfens. Och om ey er/ proff till, daa kommer hand hanom till eidh. Nu om/ kone will ey fige faderenn till barnith, da bliffuer hun/ fkyldig h iij marck till Bispenn, och ale da manden fith/ barnn. En barnn skall moder følgerhe, och tage retth/ effther moder fader finom. Och waretz prestenn, daa bar=/nith till skirfler kommer att their spørge skiluifliga/ om fader bar[n] fins a thennom thet segest. Nu ligis barn/ <y defs> mandz etth, tha att fidare see er med eidhe fyniande,/ och fynis fkylr<ikk> om mend att y faders ætt see ligt, daa/ ber det seer fielffth vitne er proffuat er fannist konnonne/ och teefs er hun kaller fader och ligift barn hanom/ Och tage fader ved barnit fiitt, och bøde for meinfuore/ fiitt. End dennom for full ala ther ær, det barnn haffuer fødth./

De reparatione Ecclesiarum et fusten=/tationibus earundem capitulum 5./

Dett er nu der neft att wy skulle alle ^{de} kirker oppe hol=/de och ~~helligedomme~~^{Cristen} dom [n42](#), der den hellige Oluff konge fette paa/ Monfter tinge, och Grinckel bisp, och thennom allom/ ær ^{som} [n43](#) fidan waro groffuer. En kirckener ero tær y fylcke/ huerriu er, wer kallom hoffuith kirckener er wer eighom\\ aller fylckis mend gerd oppe att holde. En om thier/ kirckum ^{falla} och brotna hornstaffuer, tha eighom timber/ a tufft fore xij maanede ere lidne, da skulle wy bøde/ alle fylckis mend xv marck, och a thet halfft kongen/ och halfft bispenn. En om thier fornemmatz ferre mend/ end fiordunger manna ædher ottunger, da skall fkipta oor/ thwi fæ som thir ægha tall tiill. En ^{om} thir ~~bø fore~~ for=/nemantz einkammen, da skulle thir bøte fore thetij aura/ bispenn, for huert træ der behoff giøris, och faa daa/ thræ till att fiden see, och øyre fore malmat/ och oyre for nagla huerium er a fkorther. Nu er kircke=/gaard, da skulle alle fylckis mend gaard om giøre. da/ skall bispenn ædher hans aarmader giøre steffne till/ och eindaga att gærder skall gord were. daa er wel er/ giorth er. En ~~eigh~~ om icke er giorth, och fstander kir=/ken gaardløs xij maanede, daa skulle alle fylckis mend/ bøtde iij marck bispenn. En om thet fornemptz einkammen/ da skall bøde bispenn iij aura, och føre træ huert er til/ tarff att haffua och faa træ till, daa fidenn att see och/ giøre gord om kirckenn./

De distinctione Ecclesiarum et ipfarum æ=/dificijs capitulum 6/

Nu ere kirkene adhrer er gærd skall oppe holde fier=/diings kirkene och ottings kirkene, hęradz kirkene och ho fa kirkene, thessum kirkum skall alle op holde/ en eighe tufft ęydha. En om kirken brenner eller/ hornstaffuer brotner, da skulle de alle menn som kircken/ aager lade tymber paa tuffth komme før end xij maa=/nede ere ledne. En om ~~einkammen fornemat~~ da icke/ er tymber paa tufft kommith, daa skulle de bøde for/ det iij marck sølffuers vid bispenn, och fare daa till att/ giøre kirckenn, och sidenn see. En om einkaman forne=/matz, daa skall bøde bispenn aure for træ huerth\ der till tarff ath haffua, och faa daa till træ att/ sidenn see, och giøre op kirckenn en huarghe tufft ęyde./ En om einkamæn giøre kirckenn ædha lenda mader/ ædha bonde, eller huer som kirckenn gerer a Jordhu/ fielffuis med bispens orloff, di att ey maa annars kir=/ke giøre. da skall thira oppe holde, och aldre tufft/ ęydes. En om saa kirckenn brotner, och falde hornstaffuer/ daa skall tymber paa tufft komme før end xij maane=/de ere fra lidne. En om ~~hand gærer eigh kirckenn~~ icke daa er frem/ kommith, daa skall bødis iij marck/ och giøre daa kirckenn som adhrer. En om hand gærer/ icke kirckenn, och lader ftande xij maanede tufft ęde/ da skall hand bøde for det iij marck Silfrs bispenn. En/ om hand lader ligge tre winter tufftenn ęde, daa/ aager koningen Jordenn, och odlazt med, di att haffua/ kirckenn groffue a førte xij maanede. End om han/ giører ey saa, daa skall bonden tage igen Jordenn, och/ giøre ein kircke paa. End om hand giører icke saa/ daa aager koningen Jorden, och kommer aldrig fiidenn/ wnder bonden, och skall koningen da fri eins kirkiu/ a gera. Nu ere kirckene alle giorde, nu skall gaard/ om giøre de mend er thiære kirckenn aage oppe att holde/ och haffue giort inden xij maanede. En om daa er/ icke giorth, daa skall bødis xij aura bispenn. En/ om det fornematz einkamen, da skall bødis iij aura/ bispenn for huerth trææ der till tarff att haffue, och/ faa daa till træ att fiiden see/

De consecratione Ecclesiarum et quibus/ sepultura admittitur vel negatur 7./

Huer bisp er skyldig att wiie kircker alle, och fare/ till fylkis kirckenn med xl mendh, och were ther a thira/ kofnad som kirckenn lade viie, eller reinsa saa mange\ netter som hand maa ligge der effther fordom seduan/ daa hand faarer adhra fina

fkildho, och det samme om/ herritz kirckenn. Nu holder kirckenn fin wigsell e me=/denn hun ftander oppe ædher meire luter hennar/ som fagt er, e medenn hornftaffue ftande, da att kir=/ken tarff wmbøder, daa hieder det kirkiu vmbøther/ Nu maa fiungis y [n44](#) kirckenn med Bispens orloff, tha/ att hun see ey wigd, och haffuer hunn daa det/ samme frelse som wigd kircke haffuer. En ey maa ior=/dis der liig nema kircke gaarder see wigder. Nu om/ spilt haffuer kirckenn auunder blod. hoor eller anner/ligom, daa maa ey fiungis y deris kircke, eller y kir=/ke gaard liig graffuis, før end bispenn haffuer henne/ reinfett eller wigd med watne, oc theim faangh som/ der høre huad som faa kircke haffuer werit wigd/ ædher eghi. Dett samme er och om bandfetter mand/ eller forbodader werder mett offkapper nidher fetter./ Saa och om defser luther hende y kircke gaarden, daa/ maa ey liig y thenkircke gaard ned fettis, før en/ han er reinfett aff bispenn/

.8./

Bispenn skall kirckerne raade och Christnedome alle som/ hellig Oluff koning iattade Grinckil biskop a Monfter/ thiinge, faa wer wordom a fætter sudhen. [n45](#) Bispenn vor/ skall fette prefter till kirckerne alle, der er hand weith/ a kunno rettar tider weitha gud och mend, och giøre/ andre tienifte, som prestelig embede tilhører. En om bispen/ far y landith op fra skiprin fine att wiie kirker/ eller giøre andre thienifte monnum, huert som hand far/ langt eller stackith, da skulle bønder faa hanom redfkiod [n46](#) / ein øg huer bonde der øg aager, faa wide som bud er op/ fkorith. En hand tage aff faa mange som hand tarff till/ defs hand haffuer xxx eller xl:. En om de wille ey\\ Reidfkiod göra, da ere de sæker bispenn iij aura/ huor der faller, End for Reidfkiodz bodfall faa me=/git sam [n47](#) lag wilia, och lectizt ^{lidis} [n48](#) effther bodfalle med/ lagum. En om mand kommer icke till Reidfkiodz/ fkipta, och løner fitt Reidfkiod, och lader ey till fkip=/tis komme; da see som haffuer wgiorth/

.9. capitulum/

Nu skulle wy der neft wyrda varn drotten i thuui/ att tyrma kirckun wor, faa att huer som flyer y/ kirckenn eller kircke gaard fig till hielp, daa skall/ hand were

frihellig for huer mand, meden hand/ er der, och till defs att hand maa frels dedenn/ gaa eller fare och hielpe faa liffue fiino att thwi/ finne. En prestenn som er der siunger y den kircke, skal/ hielpe hannom faa att hand dør ey for madtløfs: skyld, eller dryckløfs, eller froft. En huer som for=/mener prestenn denne hielp, att giøre de mend som/ y kircken eller kircker ꝛ gaard flyer, eller dem/ paa kirckegaarden med wold eller suig ville tage/ daa falde de som *det* wille giøre y band aff/ sielffuo werkeno, och sæker huer dere iij marck/ wider Bispen. Och mughu ey før affløster/ wærda. En faa mader der wth wor taginn, worder/ ~~h~~ heillimader atter førder. Och ey/ skulle tider y thieræ kircke forweitaz nema/ loghen siolff see for imifsa storglepe skuldh/ att theim manne holde ey kirckenn fridher. En/ om faa ær, att denn som wd wor taginn, worder/ faar eller och dreffter, fuare fliko før som hand/ wore y kirckegaard draapin. Swa och en/ men bæriatz y kirckenn eller y kirckegaardenn/ som wigder ær, da ere de wbøde mend, nema\\ thet virdyft meyre milkund wærth wera. En om menn/ wærie sig for wfrede menn, eller dem som med bana till/ rædthom att theim koma, tha ære their sin sæke/ En faa ær ~~wigd~~ wigd wigh wekker sækest xv *merkr/* halfft *kongen* och halfft *Biscopen*, och wære y ¹⁴⁹ bande till/ defs att hand er affløster, och faar till allan koft=/nath der behoff giø ris, att reinse eller wie daa kircken/ med. Och *kirkjunne* och *monnenom* som mistyrnat ær/ doom och halffuo auket saker *kirkiu* fridher. En om/ faa ilde kommer till, att mand worder flagiin y kircken/ eller paa kirckegaard, tha ær faa ær thet giorde att allo/ wthlæger, och forgiorth hueriommm penning fear fins/ *Kongen* och *Biskupc*. Nu huer vetne ther som kircke fredh/ worder brødenn, tha skall fa iamnen ræth haffue/ som brothet ær widher, faa att kircken worder førft/ igen wigd med kofnade tefs ær brothet hæffuer./

De sepeliendis/

Huer chriftenn mand der dør skall y kirckegaarden/ begraffuis, en y kirckenn icke wdenn med Bispens/ wilie. Nu skall ingen wdadha mend y kirckegaard/ begraffuis som ære drottens suikare, morder, och tiuffuer/ dompder flugumen openbarer raanfmenn, banfmenn, och/ banfætter mend, och thier som y forbode ero heligare/ *kirkiu* døa, och de som legge sielff hand paa sigh att ty=/na siolffuum sig. Och faa de som tēlia och fræmmia/ wrangan wtrunad for monnum. Saa och openbare/ aakerkarle, och faa de mend och barnn som ey naa/ skifsel for dødenn. skall difse mend begraffuis y fløde/maale som møtis løø och grønne marck, der som ingen er/

till meins eller skade, eller thier som fonner wane/ haffuer wæit. Thes kyns menn
graffua, och aff forna=/dhe fins annet bætræ raad med raadhe wmbudz=/mand
kongens och Bispens. En aff dem som ere optalde\\ wden tiuffue, dømde, mordere,
openbare ranfmennd/ och wlkærde mend. Tha maga koma y kirckum/gaard om
vitne er till att thier kalladhe till preft,/ eller haffue skilricker mend seett paa dem
nogit id=/ranner marck aadher, en thier dø att thier wilde/ rethleda sig wider gud
och heilig kircke. daa maa/ preftenn løfe denn døde, och med Bispenns raadh/
graffue liik thiera y kirckegaardh. Thwi att/ æruinger thiera er faa døde ero
skylloger att retleida/ affbroth thiera effther kirckum logum. En om tef=/konner
mend komme oor theim liffs hafka, tha er aff=/laufn then ær thire fengw aff prefte
enkis werdth/ thwi skulu thier fara som førft thier geta till biskupc/ och enda faa
fiitt maal med hans raadhe oc loghum/ Thet samme er om alle tha y band och
ftorglopom ero/ huert thier dør eller liffue. En om da menn som før/ ere talde
tiuffue, mordere, och ranfmenn maa ey y kir=/kegaard komme wdenn kongens
samtycke see till med/ och det samme huaruetna der som kongfdomenom ber/ med
halfft sekt, aa wбота malom y chriptom/ rette. En om oder er fyr sedher aff theim
monnum/ som sig tyna, tha er miskunnar maal, och medh/ bispens rade och dome,
och ftande till huath thet/ dømift oodz mans werck eller ey. Och om det dømift/
odz mans werck, daa far likit kirckegaardenn/ En om det fæller, fæller till
wthflæger. Och tha/ a halfft godzett kongen och halfft effther bispenn/ det samme
om gerdingiar och trygroffua y chriptom/ rette, och da menn som telie wille ædher
wantro/ før monnum at kongr och biskupr eighi thiere godz/ bædher och loff och
laann a kirckumgaarde./ En om nokor worder aff theim som nu ero optalder\\ y
kirckegaard graffuer før end thier haffue retleith/ sig da skall faa er thet læth göra
gelde biskupc .3. merker. Och/ huer faa er ther weither lidet till vj aura och
graffue/ det lick op effther och kaste or kirckegaarden och gielde/ allan then
kostnith med som till tarff att reinfa eller/ wie da kirckenn eller kirckenngaard
affther. En om/ ey ma skilia bein thieris fra annar chriptna manna/ beinom. daa
maa tholadz att thaw liggi som kommen/ ero. En huer som graffuer then vthen
kirckegaardh/ foom i a lighia, da er hand fliko samu sakadher/ vider biskupe som
før er sagt, och graffue hand y kircke=/gaard. End om nogenwmage eller fattig
mand finner/ paa telkons liick, da skall faa er a byr neftom eig=/nom faara till
taghar hand wardher war vidher/ och wøla om lick som nu er mæth alligher fuare
theim/ fæktom firi som før figer. Huer dag maa och lick/ begraffuis, wdenn
langfredag, och skirotorfdag æpther/ thet klukkom er opbundett, och paafke
affthenn till/ defs er kluckann ludher, och thet meire som ftander/ y preftabogh. Ey
skall och liik inde ftande iffuer fimt/ naudfiniarlauft. En om længer stændher inde
gelde/ biskupc iij aura, och føre lick till kirckenn. En om hand/ will ey føre lick till

kirckenn och lader hand inde/ rotne, da haffuer hand forgiorth huer peningh fearfs=/ins, tha a hand koft att gange till skripte, och/ bøde widher *chrift*. En om hand giører *det icke*, daa skall/ hand fare oor landeign *konungs* waars nema full/ och liofs naudfynn walde. En om byr faa øffuerliga/ a fielle eller ytterliga paa øyom att theer naudfyner/ gange der att hand gether ey lick till kircken førth/ for løø eller fnø aff miklom a fiællom, da skall/ hand y wdhus føra, och fæfta op, och lade ey paa\\ iorden ftaa. En om faa er mæn trota er lick a att/ føre, da kræffue hand manne a theim nestom beam/ faa margha att hand see wæll før att føre lick fit ¹⁵⁰ till kirckenn. End faa er fornemdpz och ey will med/ like till kirckenn fare, bøde *biskupc* iij aura. Enghum/ skall oc thwi øwaft om kona worder med barnn/ død, da skall hun faa begraffuis y kirckegaard/ fom andre chriftne mennifke, tha att barn see ey fra/ tagit/

Nu er *det* forbudith att menn mystymift y helagom/ timom y Jolagredhom eller pafka eller adrom gradhafta=/dom. End huer er their gerer gielde *biscopc* xiiij ¹⁵¹ aura/ End for huer anden hellige dag, gielde *biskupc* vj aura/ En huer fom ey kan barnn fkyre gelde *biskupc* xij aura/

Lick huert skall begraffuis y sognekirckegaardth/ eller der fom hans formenn haffua ætterhaugh aff aldher,/ nema nogen haffuer fig walt legerftad y ein anden sted/ fielffuer wden nakors lokkann eller till leidingh. End/ om nogen worder begraffuen anden ftad, da seer ther vm/ gømd *kirkiu* logh effther *biskups* dome. Saa skall mader/ man graffue, att ey graffue hand om annen paa/ lidenne. End huer fom faa graffuer att wilia finom/ æder whyrdi, gelde *biskupc* vj aura. End huer fom faa/ graffuer op fom før figer och følegher hold æder blodh/ eller haar gelde *biskupc* xij aura, och offuann paa ful=/rette vider æruinge den dødis effther vj mannedomm/ End skall och y andens ættherhaug graffua at w=/wilia thiære er eigho. Saa och om mader chriftne/ mennifkis beinn paa kirckegaarden, gelde *biskupc* vi aura.\\ Jngen mader maa meta, lægerkaup att *kirkiu* eller lick/fengh, och huercke skall duelia ther thet att ey see faa=/ler giaffuer geffner fore hin døde. End *biskupr* a ath/ trængia med heilagra *kirkiu* rett och hertigom theim/ fom affrøkiaft att gøre slika aminninghar eller skyl=/do fom att forno haffuer verith di att huer godann/ och logligan seduane fom mend wile neder fælde, och/ chriftens tilhørir boleck, da a *Biskupr* offuer døma, och/ ahyggia a haffua, att hand ey neder falle gud till for=/fmaan och den hellige kircke till skade./

De festis et Veneratione sanctorum/

Drottens dags helgi skulle wy wel heiligt holde./ Byriatz den helg paa lauerdag da foell kommer till veft/ och helft till midnatter fore mandag. End huer som/ ey holder heiligt paa søndagh gelde *biskupc* vj aura, for huer / søndagh der hand bryder helg paa. Nu ere de flere/ dage ær med flerom och ymisum fastom och helge/holdom greniatz langefredag, da skulle wy enkanne/liga vatnfafta for, di att da tolde wor herre Jesus/ christus meiro pino paa denn dag for mange sager. End/ iij ero thier aff melsodaghom er nonhelligh skall før holda/ med vatnfafto, Olaffs melfo dag hin førre, Mario/ melfo dagh førre. Alle helgene dag, da skall holda med/ vatnfafto och nonhelg. Joladagher, xij dagher, paske/dager, huitesøndager. thior ero aller Jamner hinom att/ helgi holde, da ey see vatnfafta føre. End huer som/ bryther tha helgi, gelde xij aura *biskupc*. Nu ero thier/ xiiij daghar er fafte och nonhelgh skall fore wære och/ tyrma som søndage. Nu ær mariu melfo dag y longe=/fasto, Annar Jons messo dager, iij ær perfs melfo dager./ fiorde, er Suittuns melfo dager. femte er felio wako/ dager. Siette er Jacobs melfo dager. Siuende er Laurentz\\ melfo dager. Ottende bartolomeus dag. .ix. ær Mariuu/ melfo dagh hin fydra. .x. Mattheus messo dagh. xi tueggie Apostle melfo dager, Simonis och Jude. xii Anders melfo dag/ xiiij Thomes melfo dag. xiiii Mathias melfo dagh. Nu ero/ ther dager er fafte och nonhelg er fore. kyndifmelfo dag/ och Michil melfo dag. skall halda med nonhelg, da att ey see/ fafta fyre. Och skall føre difse daga saa bøta som fore/ søndagh om nogen winner aa theim/

De eodem/

Nu ero dager adrer er ey er nonhelgh firi ne fafta,/ end da skulle iæmhelger were for wærkom som søndager./ End om menn winna paa de dage, da skall bødis for *det .3./* aur *Silfrs* *biscopc*. Nu skall da daga tælia. Ther hæffuer/ vp Jola helg førft iij daghar neftar Jola dagh. Otten=/dag Jull, thier skulle alle iæmhelliger were, end dagar/ defs emellom, da skall bergha boo fææ fino om torff ær/ att. Saa er pols melfo dag nest Jolom. Saa er gre=/gors melfo. Saa ij dage y paske wge mandagen och/ Tifdagen, er ey maa vinna nema berge att bufæ/ fino eff tarff er aatt. End onfdagenær affheilager/ Daa er to apostle melfo dage. da er korfmelfo dagh./ Gangdage skall saa holdis att fafte till nons): 12./ och æde saa huith att none, tha fyfto tria och halda/ helagt fra dagermaal och till noons med helgar=/domar

bærazt vt. End for dagermaall och æffther/ noonn vinne att wilie finom. End helligtorfdag afftenn/ er halfft helligt och faste wider fik. End dagen fielff/ er hellig fom pakke dagh. Da er haluars mefso. Saa/ er Botols mefso. faa er knutzmefso. Saa er fuit=/tuns mefso fidare. Saa er marię mefso magdaleneę. Sa er Olaffs mefso fidare. Saa er korfmefso. Sa er [152](#) / Martins mefso. faa er clemitz mefso. Saa er Niclos\\ mefso. Nu ere difse dage talde der wy skulle helligt/ holde y laugen wor. Kaupfkib maa ey ridhia om helgi/ nema fkibs hafke ligge wider, da skall op bæra oor/ flødar male at oofekiu, och faa thet fom ey gæter fki=/p austre wart foot tan ool er mader maa fitia a flæda/ vppi, æder rofse offuana rida, da er faa engho fæker ær/ med. Nema men føra melder till kuerner eller adroledis/ gerent thet i flærdt wider loghum att thier fiti a lafse/ eller riide a kliff, di att daa nemer fækt fæm dakrike/

Nu om biskups wmbudzmand ær till kwadz stadden haff=/ue mann a werki a æinæhuoriu tefsom degghi fom helliger/ ær ædher att forbudnom maat a faftadaghom, daa fuære/ hand ein wndenn eff hand fyniar ædher gelde fæm dag/riike er till. En prefter eller wbudman biskups, ftænder ey mann/ a werki ædher faftu a^{ff}brotun, da ma faa er før fok wa=/der kwedhia herfkueder witne. Ein fkall fueria och ij/ fanna vm ol iij aura maal. End om maal er ftørre, da/ fkall ein fuerge och iij fande, en their skulle fylckis mend/ weræ. Thenne skall were eidftaffuelle, att ieg flyter/ thwi till gudz, att ieg haffuer thet hørt, och thet haffuer/ flotet vm iii bea. æder iii fleyrom. End ey wed ieg huad/ fanth ær eller icke. End hin fyni eff hand weith fig log=/nan were, ellige fe gømth wm fiordungs ting fom fiider=/mer figer./

Nu skulle wy søndagen och andre hellige dage med megenn/ wurdning holde fom fagt er. faa a dem dage skall ey/ føkia ne tingh fteffna, och ingen till døde dømme ne li=/kams wanader, och eghe eidhe vinne nema till fridhar/ ædher logeidha. En huer fom adrouis gerer gelde fom dag\\riiker ær till, och fe domers edher edren wgilder nema/ vm chriftnis doms malleffni och llogpofta ma och mader/ godz fit ædhr lood fiitt a Jordenn fiine och heim fteпно/ gera. fektaløft paa alle hellige dage./

Nu ere de dage der fleste wita att allar fultida [153](#) mend/ oc heilere ere skyldige till att falte røkeliga. fom ere freda=/ger alle paa xij maneder fornemder mefso effner, och/ imbredager. En de komme iij gange om aarith. første/ komme y ande wge y langfaften, onfdager, fredager, lø=/urdager. End andre ere y huite søndag wige om waa=/renn. Tredie komme om høften onfdagen neft er effther/ korfmefso. Stender korfmefso dag paa onfdag daa hæ=/uiaft imbredage paa onfdagen neft effther. End

imbredage/ om winteren skulle were y tredie wige Jolafasto. End/ Jolafasto tiid heffs paa denn samme søndag neft er Andris/ meso, huert som saa søndagen er for eller effther. Stænder/ Andris meso dag paa søndag, daa hæffs Jolafaste tiid po/ samme søndag. Nu er longfaste ær rokeligafte a att/ briota, di att wor herre Jefus christus helgade hende sielffuer/ med sine faste & och marg døger ther till fleire/

Siuge mend och wmage ere ey skyldige till faste ne=/ma helder gøre almofse fiin effther rade prestens och eff=/nom, theim er gud heffuer leett honn. End de mend der/ xiiij aar ere gamble eller eldre, och heiler ere skulle faste/ som nu er sagt, tha med wægd a wngnom aldre. Æther/ mader fik paa watnfaste dag gelde biskupc vj aura./ Æther mand huit gelde biskupc xij aura. Æther mand kød/ gelde biskupc iii mark. En om mader æder huith a theim/ dag er han a att fasta wider fik gielde biskupc vi aura\\ nema prestens loff med nogle skyndfæmd. Æther hand kødth/ gelde biskupc xij aura, nema hand se dagwiller. y lögfasto/ maa mader ey kallatz daguiller. End for huer dag der/ mand æder huit om longefaste nødfyneløft gelde biskupc/ vj aura. En huer for huer dag der mand æder kød y/ langfasten gelde biskupc iij marck wdenn nød driffuer hanom/ till att æde. och ^{om} hand haffuer icke anden mad till, daa/ skall hand gaa till fiin grande, och biude madfkipte. En/ om hand ~~dør aff fuuth, och hielper~~ faar ey, da skall/ hand kød æde før end hand dør aff hunger, och hielpe/ saa fitt liiff. En om wmage æder kød y wtiide, daa/ skall hand huftuygis aff prestenn, en waruetzlo mader/ wmage gelde biskupc iij aura om hans wold er till./ De mend der thet dręga i vænio fino att æde kød om/ langefaste, da ere de wdfleger, och fæ deris halff kongen/ och halff biskupc. Och det samme att mader der saa kødth/ æder optare end ij fredager samfløta. Ere och mend skyl=/diger for ooll faste och helge affbroth script for tage. En/ y thinne bodordhom och allom adhrøm skall naudsinar/ meta. Ey maa mand fastande hede der dricker for non/ om faste dagen nødfyneløft. End de ere nødfynar om mand/ er fiug eller y ftor ærffwado ftædder som nyttelig ær./ Nu om prestenn miubiuder helg eller faste dag, gelde det som/ y pre febok staa schriffuith, Och see daa bønder sagløfse/ da de helde som budith wor. En thet maa ey mand/ kalla afffakan fina att hand wor ey till kircke, daa/ liuft wor helg eller fastedager, di att alle er skyldige att/ søge sine sogne kirker, huer søndag wdenn nødsyn eller/ louglig forfald. End huer som saa er iij søndager/ forfallelauft att hand kommer ey till ~~til~~ fognekircken/ gelde biskupc vj aura.\\

Dett er nu thwi neft att æde maa all denn madth som/ ey er forbudenn y laugen. En ootenn er monnum forbuden/ att æda som er fuidda eller fueita. det kallis Suidda som/ saa dør at eighi gange nogens till werki till dødenn. En/ thet som warger æder, hunder biider, biørn ber eller for/ berg falde, klaffue kirckiu, eller paa funde

fprennis, da/ maa *det* ædis sæktalauft, och er da raad att kaftē paa/ wigd watn
adher. End mader fa fom æder hund, kat/ eller røse kiød naudfyneløft, da er han
aff thi wdslæger/ och fē hans alth wider kongen, och biskupc, halfft huer/ dem./

Om Schrifftegang och Romerschatth

154.

Huer chriften mand der witz er witandhe, skall gaa till/ scribe y *det* minfte ein gang
om aarith y langfastenn, och/ lige røkelige affbroth siin, och sine synder, och tage
fidenn/ tienifte paa paafke dag. nema ¹⁵⁵ hand fee y them syndom/ att hand maa
ey tienifte tage, da gøre med <biskups> raade ther/ om ^{eller} prestens, huad hanom
bydz. End huer som ey gaar/ till scribe y langfastenn, och tager ey tienifte paa
paafke/ dagh, och er hand xij winther gamel eller eldre, da gelde/ biskupc xij aura
for huert theire. Saa skall och gelde biskupc/ xij aura, der tienifte tager y forbudth.
Saa tager embitte/ y forbode som forbodith ær æmbitte eller er y de synder/ stadder
som obenbarlig scripth ligger widher. Drager menn/ y wænio iij winter lenger, att
hand gaar ey till scribe/ om langfastenn, eller tager ey embitte paa paafke dag,
daa/ drygher hand heidenn dom, och er aff di wdflæger, och/ hans fæ alt wider
kongen och Biskup faa er och huer chriften/ mand skyldig att were y lydno wed
paffuen y Rom/ och fordi skall huer mand der till scribe aa at gange\\ haffue med
figh ein penningh talden och faa presten, thet fēē/ skall haffue hin hellige peder y
Rom, och di kallis *det* Ro=/merskatt. End huer thet lyker ey, och haffuer hand der/
till effne eller fang och fwa, faa er widher tager løner thei=/re nakot aff, da ær
hwartweggia theira y pauens bande/ End Romerskatt then skulle de prester der till
prestemod fare/ haffue med fig oc fwa, oc theire Romerskatt der hiemme/ siide.
Hueruetna ther som mader reiter sielffuer gud fwa/ a mott sek, och hans brud
helagra kirkiu, att hand/ falder y band for siin affbrott skyld aff sitt egit werck/
æffther heilagra fædra skipan, ædher werdher hand band/ ferdher for sin
wlydighed, eller forbodadher aff heillagre/ kirkiu formanne, daa skall hand
retleida fig som førft/ med biskups radhe att mand wennitz ey lenger y hans
ogyp=/to. Ligger hand y de bande xij maaner eller lenger, siiden/ hand worder
lyfter obenbarligh y deris kircke, och will/ ey bøde siin brødth, och affløfen faa, daa
er hand aff di/ wdflæger, och hans fæ wnder kongen och Biskupen da tage de/ for
siin rett er misgiorth er wider./

Dett er nu der nest att hionfkab er rett reglo haldth, en/ om hand er rettelige holdenn. di att gud fielff fkickedede ha=/nom y paradifs emellom mand och quinde, æder en thau/ fynd dogatz och aff thwi fyngatz faa farlige er med hanom/ far ey retliga. Nu er det førft y hionfkabs maall, att/ mader skall bede fig denn møø eller quinde, der ey er men=/buger paa, och mæle difse ord, eller andre witterlig. Jegh/ fester dig :N: meg till eigner quinde att gudz loghum/ och heillagre kirkjum

[n56](#) famþycht oc ær þu mijn festar kona hæ/dhan af Høyra fcaulu oc godir menn/ jayrði kono, <æ> der <m> qya þeira <er> fest/ werder, oc skilord þes er festir þui ath/ þat ær forbudhit af gudz halfuu ath/ [engenn [n57](#) mader festir feer kono æder möy/ nawdighca Theira festing [sca]l prefter [n58](#) / lyfa [ath [n59](#) foknakirkju iij funnodagha fyrir/ bryllæup [Finnca]tz [n60](#) nockrir þeir men/ er þeir witca] meinbugha aa þa sculu/ þeir til sæghía [c]yr en c]bryllaup gqretz [n61](#) Sæghi]ca] þeir ey c]fyr til m]einbug] ha/ en [eftir festing c]æ] der bryllaup [n62](#) c]þa] scal/ þeim engenn þar vm lydhca] N]ema þeir haf /ua fwa [fierra [n63](#) werit ath þau tidhin/de hafua ey [til þeira komit [n64](#).

C xxj Vm/ barn þau er geten ero fyrir festing/

[n65](#)

Vm [n66](#) fester konca] barn er [geten [n67](#) / æro fyrir bryllaup, er þat gudz [wili [n68](#) vm/ all land þau sem cristin æro at tægha] r] madher festir feer kono at gudz laghum/ oc beggias þeira famþycht þa sculu/ oll þeira barn arfgeng wara er fidhan/ getir han [með [n69](#) þeire kono þo [n70](#) ath ey fe/ bryllaup [giort [n71](#) fua er oc mykil/ krafter hionfkapfens at oll þau barn/ sem geten ero fyrir festing helghatz j/ festingenne til arfs ok jæms réttar/ oc aldra sçmdar widh þau er fidhan/ æro [geten [n72](#) , æ huat þat [æro [n73](#) dçtter æder/ fynir, fleiri æder færi fiidhan [getnir [n74](#) / Nema nokor see j meinbughum [geten [n75](#) / þui atj meinbughum hielper huatzkit fef=/tning æder bryllaups gerd Nema j/ þeim atwikom som kirkju rétter sielfuer/ [wtwíifer [n76](#)

En madher scal hafua/ [n77](#) gort bryllaup sit jnnan xij mana/dha eftir festing naudfynia lauft/ En byskups armader gqre honum ftemp/nw til bryllaups gerder [En [n78](#) han [n79](#) \\ gqrer eighi bçte byskupi xij auraa hua=/riom xij manadhum þar til ath hann [gqrir bryllaup sit [n80](#) Engenn [n81](#) er oc skyldoger ath gqra bryllaup sit með meiri koft=/nadhe en hann er fangader til ædher sielfuer wil han

C xxíj Vm þa men er ei/ghe mugho kono faa/

[n82](#)

Nw er þat þui neft ath allir menn/ mughæ leer quenna fa, [æder konor [n83](#) / men með laghum fem ey fíntz forbo=/dhit En þessar menn mugha ey faa/ quenna, æder konor men Fyrft ~~ela~~ claufter men aller, prestar, [meffodyak=/ner, [n84](#) subdyaknar, witftolner menn, oc/ wanadhir menn, Heidhni menn, mughu/ ey fa cristna quenna Sa madher ho=/rar er gefuer trw lína annars [manz [n85](#) / eghna^r kono, fu feltning dõmetz/ ath [vettoge [n86](#) þot [hon [n87](#) aa kome sua/ horar er hefuir radh með henner [n88](#) til/ daudha ath hann sculi fa hona fidhan\\ oc dõyr hann af þuí radhe [Sua fa oc/ ær [n89](#) gõrer bryllaup til eghnar kono/ annars manz lifuanda bonda henner/ oc hefuir hann likams lofta aat wider hona/ þa mugha þessir menn aldrí þessara quen=/na leer til eignar kono faa Oc þetta/ æro þau hoor er loghbook vm mæ=/lir æn ey annor Sua ma madher eí/ghi þa kono festa æder faa, er fren=/de ~~er~~ se skyldari æn ath fimta manne/ faa er [oc [n90](#) adher hafde hona festa, þo/ ath hann se daudher fyr æn þau kõ=/me saman Sa madher ma oc ey ko/no [faa [n91](#) er fyrir giort ær æder adhra leidh/ er en fa er falle ath hann ma ey kono/ hafua at likams lofta Sua oc ef ko/na a thes luta mals þa ma hon eighí/ giftatz, werda þau barn saman bunden/ ath festíngum oc sæmer þeim [n92](#) vm þat/ radh fidhan hon ær xij wettra [æder ~~xiii~~ [n93](#) / xííj vettra þa mwn þat hionskap, ey/ skilia, koma þau oc nokott saman/ ath likams lofta æder en þe eru sua/ gamul fem nw er saght þa mughu þau/ eighi skiliatz aat hionskap sínom, líg=/ger þetta alt j byskups dome eftir scrifuadum/ kirkju ræt

C. xxíj Vm hionskap oc hoordom/

[n94](#)

Nw er hionskaper karlmanz/ oc kono loghlikt samanband, oc ma/ þat engenn mandher skilia þo ath eighi se/ bryllaup til giort, er loghligh feltning/ er aa, nema annat huart þeira gefua/ figh j claufter ader æn þau kome saman/ ath likams lofta, [oc ma þa þat þeira fem/ j heímenom ær leita figh forradhe ef/ wil En fidhan ^{er} þau kome saman ath li=/kams [losta [n95](#) þa skil þau enginn lutter nema/ hordõme Oc skil þoo hordõme eighí/ hionskap, fyrir þuí ath þat hiona som/ saklaust ær oc engenn hordom dr^vghir [n96](#) \\ þa ma þat skiliatz ath samwiftu wider þat/ annat hiona er hordom hefuir dryght/ oc lífui fidhan reinligha En huart þeira/ [sem [n97](#)

afbryter aader mædhan þau líífua/ bædhe þa dryghir þat hordom, oc er þat/ radh ath þau fættíz fem fyrft wider gud/ oc fidhan líín a míllom [n98](#) . Bríota þau/ oc badhe af oc gōra hordom [n99](#) þa fcal/ byskup [j ban [n100](#) fætía þar til ath þau komí/ faman after

Nu er þat einfalder hordo/mer at mader tæker feer éinlōypa/ kono vndir lína kono [Sua [n101](#) ef kona/ taker éinlōypan man vndir lín mann/ En huor ath fliko werder kender oc fanner/ bōti byskupe iij merker oc gange til fcripta En/ [þuefalder [n102](#) hordomer er madher aa/ feer eghnar kone, oc taker hann an/ners manz ægnar kono [n103](#) Oc [fua oc [n104](#) / ef kona aa [feer [n105](#) eghin mann, ok tæker/ hon annarar kono man Er flíík gerd/ míok liot bædhe fyrir gudhi oc monnum/ Oc sua fem fynden awkatz til helfnin=/gar sua awkatz oc fcriften, oc fear/fæktir fyrir þau werk Gōyme gíorla aat/ allir domarar andalighir oc wæ/roldzligiræ huaríom [þar [n106](#) ber yfuir [dō=/ma [n107](#) með laghum, ok sua foknarar j al=/lum [ærendom [n108](#) þeim oc foknom gud fyrir línom/ aughum oc rethwísona með weghd oc/ mífcund þar fem þat hōfuir, þar a huxande/ ath wont werk fe hatat en eý a=/gírn manna fram draghin, þo ma ey/ anners wæra en fanýttir menn fem ey wi=/lia æder kunno rædhas gud fyrir [godh=/rōkna [n109](#) fakir, neme þat af fear=/geldom ok adrum heilaghrar kirkju hír=/tíngom fem fcrifvadhe æro ok [retleidhis [n110](#) / til yfuirbota [líinna [n111](#) miſgerder

C xxííj [n112](#) Nær brýl/laup ma gōra með laghum/

[n113](#)

Engan þíma [er [n114](#) forbodhit [kono [n115](#) ath [n116](#) \\ festa með [fkikom fkilom [n117](#) fem nw er faght/ En brōllaups gerd lína ma mader eý/ hafua a þann dagh er notten er heilagh/ [eftir [n118](#) oc daghrinn, æder faftu dagher er/ eftir Oc fra þui er jola fafta þíídh/ hefs oc vij nattom eftir [jool [n119](#). Oc fra/ þui er jx wikur æro til [paſcha dagh [n120](#) [oc ey j paſcha vik«» Oc ey xv. nattom/ fyrir huitæsunnadagh oc vij nattom eftir/ þat kallas [n121](#) ííj wikum fyrir jons voku Oc/ ííj wikum fyrir Michials meſſo [þa [n122](#) ma eý/ bryllaup gōra ne kono faa Nw/ huar fom kono faar, æder bryllaup [gōrer [n123](#) [a [n124](#) þeffom þímom þa gange til fcripta/ oc yfuirbota oc geldi byskupi xij aura oc/ qyri [hvar er [n125](#) þat bryllaup fíther [n126](#)

C xxv Vm/ þa men er brot laupa með adhra/ manna konom/

[n127](#)

þEt er nw þui neft at/ þeir men sem brot laupa með eighnom/ konom manna þa æro þeir obota menn/ bædhe fyrir konunge oc karle ok fyrir gíort [n128](#) \\ fee oc fridhí lande oc laufom qyri wi/der konung oc byskup oc æro eighi kirkju [grefur [n129](#) /

C xxvj Engenn mader ma faa æder hafuæ/ frendkono fína/

[n130](#)

Nw er þat þui neft/ ath eingin skal fína frendkono ne fyf=/kono fa til eghnar kono æder hafua/ ath likams lofta nærmeíra æn ath/ fimpta manne fra fylkinom ath tæ/lía æder [fyfkono [n131](#) En ef mader hefuir/ frendkono æder fyfkono ath fiorda/ manne samfarít, þa sculu þau skiliatz/ aat, oc [skal hann bota [n132](#) xij aura, oc ganga/ til scripta, [n133](#) [En ef madher tæker fystrung/ fína at likams lofta [n134](#). æder broðhrong [n135](#) / þa sculu þau skiliatz [aat [n136](#) oc bote byskupe/ [halfa femta [n137](#) merker oc ganga til scripta [vider/ fielfuan byskup [n138](#)

C xxvii Vm þær xvij konor som/ menn warda wt^slægir fyrir/

[n139](#)

[n140](#) [En þeffer konor [n141](#) æro j meíra þýrmflom [en/ wér winnum a þeim odadha werk æder [n142](#) auk/oms wider þæær [n143](#) Ein er modir manz [n144](#) Annor [dottir [n145](#) þridhia [fyftor [n146](#) Fierda/ funardottir .v.ta dottur dottir .vi. brodur/dottir .vii. fysturdottir .vii. ftuufmodhir/ ix funar kona .x. brodur kona .xi. ftyf/dottir .xii. modhir kono manz .xiiij. ær fystir kono manz .xiiij. er fadhur fyftir/ xv. modur fyftir .xvi. fadur modir .xviij/ modur modir En ef [mader [n147](#) werder k/ kunner æder

fanner ath hann leghx með/ einni huario þeffara fua [fkyldri, [n148](#) þa/ æro þau badhe fridhlaus, fyrir giort/ fee oc fridhi [n149](#) lande oc lausom qyri/ oc huariom penninge fear líns, oc/ fari oor rikí konungs wars, þar/ til hann hafu ij nt fcript lína [n150](#) þa er/ byskupr legger [a [n151](#) þeim Oc aa konungr oc/ byskupr fe þeira alt Nema þeir wili bæ=/ter gort hafua Nu kennir [n152](#) byskupr/ æder hans vmbodzmander manne/ ath hann hafue þetta [odadha [n153](#) werk giort/ en hann quæder nei wider þa fcal hann\ \ fýnia með xij éidhí, feller til vbota/ [ef hann werder fanner aat [n154](#), [n155](#)

C. xxvíj Vm gudhfýuár

[n156](#)

(þ)Et ær þuí neft at engi/ mader ma eigha gudhfýfua lína/ En gudfýuár æro margfalldar/ oc fylgher þeim hín mefta wyrd=/ning ok marghfaldelighar þyrmf=/lar

Ero þeffa gudhfýfuiar Fyrft [n157](#) / millom þes er fkirir ok híns som fki/ritz Annor millom þes er fkirír/ oc fadur hins fkirða Tridhia/ mellan þes er fkirír oc modur hins/ fkirða Fiorda mellan barna þes/ er fkirír oc þes er fkirder werder/ Fempta mellan þes er fkirder werder/ oc þeira som honum halda til [fki/nar [n158](#) Sietta millom þes er fkir/der werder oc loghligh husprøy/ híns som a honum helder þo [ath/ [n159](#) fee eighi neri Oc famuledis ef/ husprøy halder a barne, þo at/ husbonde fee ey neri Sianda [n160](#) / míllom þes er fkirder werder, ok bar/na þeira fem a halda, huart som/ þau ero fleiri æder færri Víij/ mellan þes er a helder oc fadhur/ þes som til fkirner werder holden/ Ix er millom þes er a halder ok mo=/dhur þes som a werder holdit.

Warda/ þeffa fama gudhfýuár allar með/ famu wyrdning ok þyrmflum j fer/ming fem j fkiarning, fwa ath enga/ mughu míllom gudsyúa giptingar/ bindas Oc ef nokor dyrfuítz/ þæær ath binda, æder bundit haf/ua þa werda þau fem þes hafua dyr/fs með kirkju dome oc hardom ofuar=/koftom aat [fkiliatz [n161](#) oc ganga til/ fcripta ok bõte [byskupi [n162](#) huart þeira íij/ merker/

C xxjx Vm þrygrofs menn ok þa sem ij fefta konor hafa

[n163](#)

Nw ef mader/ lættist wider þann mann, er læghit hef/uir kono hans, þa skal fa weita þry=/gdar eidh er kono laa En ef hann [n164](#) ligger hona annat finne þa ær hann/ þrygrofue som hín [er [n165](#) weitir aa þry=/gdir, [fyrirgiort [n166](#) fee oc fridhí lande/ok laufom qyri, [tæker [n167](#) halft konunger oc halft [n168](#) / byskuper Oc þat fama fa mader er dry=/ghir likams lofta wider nokot annat/ kuikænde en kono, oc werder hann fanner/ ath þuí þa er hann wtzlæger oc obo=/ta mader [fyrirgiort [n169](#) huaríom peninge fe/ars síns, tæker halft konunger oc halft/ byskuper [n170](#) That fama er ef madher feftir íj/ konor oc wil eý líta dome vm þa/ luti þa werder hann wtzlæger af þuí ok/ tæker konunger ok byskuper fe hans. nema/ þe wili bæter gort hafua

Vm meín=/eidha oc scriptrof C xxx/

[n171](#)

En saa mader æder kona som scrift [n172](#) tæker fyrir þessa miðfelli æder annur/ok affuær huart þeira annat, oc gan=/ga þau fidhan moot þeim eidhí, þa/ eitir þat eidrof, oc ær líkt wider/ meínfwore, [þuí [n173](#) huor som ath þuí wer=/der fanner, þa ær hann af þuí wtz/læger\\ wider konung [som [n174](#) loghbok wattar vm meín/s^uore En byskuper lyter fyrir meínfwori íj/ merker, [en fyrir meínbugha eftir þuí sem ma=/lít ríis j criftno rétte Oc huarwetna/ þar sem menn swæria ranga eidha, þa/ skal til scripta ganga oc bote byskupi íj merker/ [n175](#)

En ef hann leidir fleira j eidh rangan [n176](#) / með feer þa skal hann gelda fyrir waat/ huarn vj aura, nema þeir vissu ath/ vfwort war, þuí ath þa skal þeira/ gelda íj merker som hín ok ganga til scrifta/

Sua er oc mælt ath karl æder kona/ winna eidh til þeira lutha er til fynda/ horfua, sua ær til samhaldís vm land=/raan mote réttom landz konunge, ædher/ vm mandraap, [hordom, æder [n177](#) annara/ ftoorglqypa, þann eidh skal riofua fæk=/talauft oc skal til scrifta ganga ath iller/ eider war wnen [n178](#)

En ef mader hel=/der ey þa script [honum fatt war [n179](#) firi/ jmís afbrot þa [eitir [n180](#) þat scriftrof [n181](#) \\ oc huar som ath þuí werder kunner [æder/ [n182](#) fanner

gange til scripta oc bote byskupi xij/ aura Oc tæker [hann [n183](#) /embete fyrr æn hann/ hefuir þar scriptir fyrir takit þa tæker hann [fa mader [n184](#) j. forbodhe That fama [allir [n185](#) þeir fom quædhiat ær æmbete af byskupi/

Sua skal fókia festar moy fina C xxxj./

[n186](#)

Nw ef mader bider leer moya þa/ skal fókia þann ath radhe farier erfuin=/ge henner ær

En mader skal fókia/ þing fyrir frendkono finne oc fyrir heiman/fylghiu, þa sculu j hender takas/ oc nempna hona aa nampn, æ huat hon/ ær mæær æder kona oc læghia fwa/ Ek feltir þik ath loghfullu eftir þui/ sem adher [er [n187](#) fkilt, oc með þeira heiman/fylghio er nw er talt, oc skirskiota/ ek þat vndir watta þa ær aa hoyra/ Nu ef saa wil fókia wedhfarar/ henner er kono fyrr [hefuir [n188](#) fefta, þa skal/ [fara [n189](#) til hufar fadhur hennar ædher\\ forrædhis mannz henner oc hafua með/ feer watta ij. oc gora til henner mana=/dha ftempno ath ^{hann} fee bwín ath fælia ra=/dhafar j hender honum oc heiman fyl=/ghiu alla, oc skirskiota þui vnder/ [watta [n190](#) þa er hia æro ftaddir Oc er/ þeim þat fyrte [alder þa skal kona [n191](#) / a manadha dæghí huoriomen hín/ [offta [n192](#) með brudhenne ok brudhkonor/ ef hin ær bwín ath [fælia [n193](#) vadaf=/ar j hender honum, [þa [n194](#) [fadhír [n195](#) þing/ fókia fyrir dottur finne Hin skal oc lægh=/ia ja wider [ef honum [n196](#) kemer aa/samt En ef þa skill aa huoru/ þingh mælt ær með kono, þa skal/ giftinga [kono [n197](#) leidha fram ij man=/na wítni, þa hefuir hann fitt maal/ til fantz komit En ef þa skill/ [wat [n198](#) vm heiman fylgiu, þa skal/ brudhgumme lata bæra ij manna/ wítni huorfu mykil heiman\\ fylghí war mælt með þeire kono En/ ef [giftingar wædh kono [n199](#) ward fk=/ilt j iordu þa skal þryggua aa giftin=/gar qweldi, þui at [ey er [n200](#) loghfult/ nema þrygguat fe En ef mader læter/ iord j heimanfylgiu dottur finne æder/ fyftur þa iord torf eighi at fkoýta nema [víli [n201](#) Nu ero þeir [fattir [n202](#) a heí=/man fylgd, oc [fua [n203](#) aat felaghe gærd/ þa skal hand fælia oc skirskiota vndir/ watta þa sem [jnni [n204](#) æro, ok eíta þat alt/ giftingar wattar, þa skal hann fitia/ millom [n205](#) brudhmanna, oc hon mellan/ brudhquenna, þa skal hann ganga yfuir/ golf [huært [n206](#) oc gefua henne líufue/ huort fom gíof ær minne æder meire/ En barn þau oll ero arfgeng er þau/ geta fidhan [er [n207](#) þau ftíga j eína feng/ bædhe oc þau leggja felagh faman/

Ef kona ær til jardar gift C. xxxj/

[n208](#)

Nw ef hion æro skild oc ær kona [n209](#) \\ til jardar gift þa skal hon ftempna hæ=/radhz þing vm íj netter oc latha lei=/dha fram íj manna wítní þeira er wa/ro aa festingar ftempno, æder jnní/ waro a festingar quælde Oc ef [kom^a [n210](#) / fram ath fullu, þa eígha hæradmenn/ ath dõme henner alt þat er henne war/ mælt, ok eighi koma andwítní aa mo=/te giftingarkono [tæghar [n211](#) er wider/ war gengit [ath henner war [n212](#) fengit ath/ loghum En ef kona war ey til jardar/ gift þa skal gõra fimt til fear skip=/tis oc leidha fram íj manna wítní/ aa fimtar dæghi vm ord kono Sõke huart/ ær hon wil sua [æder [n213](#) þingí Nu vill/ hann ey fwa fee skipa þa er hann læker/ íj morkum þittælia [Nu [n214](#) ef hion hafua/ bwít xxx wætteræder lenger oc æro gif=/tingar wítní oll frá daudh oc hefuir/ hon radhit laafe oc lyklo m j heimbí=/lium bondans, [fiter [n215](#) aat aato oc ælde með / odhrum husprõyum, oc eitir eghin husprõy \\ hans þar til skal hon hafua íj manna wítnj/ [ath [n216](#) sua lenge hefuir wærit bunadher/ þeira xxx wætter æder [þuí [n217](#) lenger, þa hefuir/ hontil lagha j garde hans þre deile af [fe/ [n218](#) lande oc laufom qyri, [til [n219](#) iij marka j tilgiof/ finne

En eckia fu er forrædhes menn/ gifta til bws hon aa hálf forradhe sín/ ath giftas þeim manne hon wil at hínom/ fama rette fom nw er talt

Sua oc ef/ mæær ær fadhur ~~þj~~ arfue þa aa hon [n220](#) / fiolf forrædhe sín ok hafua wider þeira/ manna radh er hon wil hafua jnnan æt=/tar seer Oc ef fadhur frender henner/ festa hona manna, æder fadhurbrõdher/ hafua hona ath fekaupum, hin iattar er/ festæ skal, ok ganga þe aa fulmæle mæ=/dher þa ær radha sculu þa helst til/ þes hon ær gift, þa ma hon fa þeim man=/ne vmbodh er hon wil ath wtsõke/ fadhur arf hennar oc hafua ofkiær=/dan en hín eití mader at werri er þat \\ kaup gerde En kona fu er ligger með man=/ne aa lõyningum hon eitir [horkona./ [n221](#)

C. xxxiiij Vm þing þat er byskups armadher/ fcal ftempna/

[n222](#)

Nw ef þau maal werda/ gord j. hærådhe er byskuper lyter ræt aa/ þa fcal byskups armadher ftempna þing j./ hærådhe En huor bonde er fkyldogher/ ath fðkia þat þing Nu er þing fatt/ þa fcal byskups armadher vpp ftanda oc ta/la fua Ek hefuir þat hõyrt [j [n223](#) hærådhe/ oc bygdom ath faa madher hafuir mis/giort vm þat maal er byskups luter ær/ aa, ok nempní þann manna namþn, fægghi oc/ flika fok fom er Nu ef þeer hafuir/ [fyr þetta maal [n224](#) hõyrt þa wil ek þat/ wítha En ef fiordonger hærådzman/na þeira er þa ero a þingí quætz þat/ fyr hafua hõyrt, þa eitir þat bygðar/ floyt ath loghum, oc ma byskups arman= /der þat fðkia til flííks rettar er wíðer/ ligger at loghum Stender lyrittæ/ eider wider iij marka maal ok þau er\ minna æro [En þæghar maal ero mei=/ra en íij marka maal þa ær hálfrettis/ eider [n225](#) En fulrettis eider fyrir vbota/ maal huart

En ef færri quædh=/atz hafua hõyrt þat maal en fiordon= /ger þingx manna þa fellir þat nider/ oc eitir þat hans wíðer þat ma/ hann eighi [fægghia [n226](#) En fðkia ma han/ oll þau maal er wítní wítu Nu/ er ein fokn j ollum [byskups [n227](#) ekki er/ logh fee aa þeim Allir ero fkyldoghir/ ath heghna heilagha críftnj

Vm/ Oker oc okerkarla C xxxiiij/

[n228](#)

þEt er ocker er menn byggia dawt/ fee ok kræfua frammani af þeim er/ þeir lía en íftoden er til Oc gðretz/ j þuí allu, er wæggha ma með ftorom/ waghum ok fmaam Sua fom er fmqr,/ [líín, [n229](#) eir fylfuer [oc [n230](#) gull ok þuílikir lutir/ Oc j ollu þuí ær tæliáz ma, [alnum/ fom ær læreft æder wanmaal, oc j./ odhru tale fem filfar [n231](#) fkreidh oc\ allkyns wara oc þuílikir lutir ok/ j allu þuí er j kæroldom mæletz fom/ ær lysi honang oc allkyns annor lo=/gher [korn [n232](#) oc miol [æder [n233](#) þuílika lutir/ [n234](#) Sua oc þa men er fíilia fer leí=/ghu fyrir kyyrwerd þa gðra þeir ok/ker

nema [þeir fe ku [n235](#) lifuanda oc kí/ofe feer til handa æder þeira [vm=/bodzmenn [n236](#) oc byggia fidhan [eftir [n237](#) þeira/ wilia

[Nu [n238](#) j huorio madher tæker/ awoxftar nokors lutar þar fem hann/ skildi feer vndan þes abyrgd er/ lanit þurfte þa gører hann j þui dau=/dhaligha fynd okerfens [jampna [n239](#) wi/der [ftuld [n240](#) oc raan Oc forlatas þeffæ/ fyndir eighi þeim er þæær gøra/ nema þe fae after þat alt er þeir/ hafua æder halda [anners ath owilía/ þeim [n241](#) er aa [ef [n242](#) þeir hafua fong til/

Scal fa er oker [þok [n243](#) þeim greidha/ er hann tok af æder hans erfuingia ef\ ef hann er dauder En ef engínn er h/ þeira til þa scal byskuper radha ath gefua/ fatighom monnum kirkium æder claustrum/ En [okerkarla [n244](#) ero forbodadhir oc/ skildir frá heilagri kirkio ath gudz/ loghum oc íj [þeim [n245](#) lutum af fielfuo/ werkeno Fyrft ath þeir fculu ey ta=/ka hold oc blodh wars herra *Jésú Kristi* nema/ þeir gangæ til yfuirbota [Er oc annet/ [n246](#) þeim til hadongar [eighi [n247](#) fcal þeira offer/ takatz til heilagx altara Tridhia/ [er ef þeir [n248](#) døya j þeiri fynd vbøttri/ þa fculu þeir míffa hælax [læggher=/ftadhar [n249](#) j kirkjugarde Scal byskuper þe=/ghar hann werder war wider þuilika/ lutí þrøngia þeim æder þeira erf=/uingia til yfuirbota wider heilagha/ kirkju Engenn fcal oc fcriptamall open=/bars okerkarls høyra æder løyfa\ fyr æn hann hafuir fengit after okret/ oc gefuet til þes fulla wardlu fom/ hanner framafte fangader til En þo/ ath opinbar okerka^l biodhe vm með/ ækuadom æder eíghí akuædhom/ aa fidharfta daghum vpp ath luka/ tækin auka dauz fear, þa fcal þo/ [neítaz [n250](#) honum heilager kirkiogard þar til/ ath fulleligha er after [gefuinn [n251](#) eftir fon=/gom þeim er hafua eigho ef þeir/ æro nær elloger byskupi æder hans vm=/bodzmanni æder foknaprefte fínom, nær=/warandom fkilrikom monnum af foknen=/ne oc wardweita þeim til handa er/ hafua fcal En huar fem gører [oker/ [n252](#) fæker vj aura halft konunge oc halft byskupe/ oc vptøkt alt þat byght war halft/ konunge oc halft byskupe/ [n253](#) [n254](#).

Oversikten over kapitteoverskrifter står kun i 77b:

I Capita huius libelli/

- .1 Decimis/
.
- .2 De Baptifmo *et eius oftio*/
.
- .3 De Infantibus *et eorundem patribus nec non cautelis circa baptifmum*/
.
- .3 De Reparatione Ecclesiarum, *et fultentationibus earundem*/
.
- 4 De Distinctione Ecclesiarum *et earum ædificijs*/
5 De confecratione Ecclesiarum *et quibus sepultura admittitur vel negatur*/
6 Om Reidfkiodth/
.7 De inuitatibus Ecclesiæ/
.
- 8 De fepeliendis *et fic de alijs et cetera non plura*/
9 Om frid och grid y helgom timer/
1 De fepulturis/
0
- .1 De feftis *et veneratione fanctorum*/
1.
- 1 De eodem *et ieiunio non precedente*/
2
- 1 Om fwore for hellig dags brodth/
3
- 1 Om fteffnor domar ædhr eider paa hellige dage/
4
- 1 Om fafte om alth aarith/
5
- 1 De poenis violatoribus ieiuniorum infligendis/
6
- 17 Om o aathur och forbudenn madth/
1 Om fcripte gang fafte embitte och Romefkatt/
8
- 1 Om feftning emellom mand och quinde/
9
- 2 om erffd och brøllup/
0
- 2 Om meinbugha hionfkaps/

1

.2 Om samband karlmans och kone/

2.

2 Om de timer om aarit fom brøllup maa ey giøris/

3

2 De his qui cum vxoribus aliorum/

4

2 Om skilned frendkona manns, eller fyffkona/

5

2 Om kono tyrmflor och wtlege wærck/

6

2 Om wtleggt/

7

Om eidroff meinfuor, och scriproff for manns storgløpe æder/ afbrot
manna/

.3 Om gifftingers hiemefylge och fælags gærd/

1.

.3 Om skilned och fækta emellom ectt folck./

2.

3 Om steffnæ biskups aar mans och bygder icht./

3.

3 Om oker och aaker karle./

4

3 Om all de affvell fom tiendis fkall aff./ [u255](#)

5.

finis./

Litteratur

Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge. Herausgegeben von I.S. Ersch und J.G. Gruber. 167 bind. Leipzig: Brockhaus, 1818–1889.

«*Árna biskups saga*». I: *Biskupa sögur*, 677–786. Kaupmannahöfn: Íslenska bókmentafélag, 1858.

Bagge, Sverre. «Sættargjerden i Tønsberg». I: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid* 21, 326–330. Oslo: Gyldendal, 1977.

Bjelland, Ragnhild. *Bot og bedring. Den norske pilegrimstradisjonen i middelalderen*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo. Oslo, 2000.

Bøe, Arne. «Kristenrettar». I: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid* 9, 297–304. Oslo: Gyldendal, 1964.

Eken, Thorstein 1963 – se *Gammalnorske membranfragmenter i Riksarkivet*.

«Erkebiskop Jons Christenret». I: *Norges gamle Love indtil 1387*, bind 2, [338]–386. Christiania: Grøndahl, 1848.

Frostatingslova. Omsett av Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes. (Norrøne bokverk). Oslo: Samlaget/Frosta historielag, 1994.

Gammalnorske membranfragmenter i Riksarkivet. (Corpus codicum Norvegicorum medii aevi. quarto series, 3). Oslo: Riksarkivet/Selskapet til utgivelse av gamle norske håndskrifter, 1963.

Hamre, Lars. «Ocker». I: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid* 12, 491–492. Oslo: Gyldendal, 1967.

Hamre, Lars. «Testamente». I: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid* 18, 226–231. Oslo: Gyldendal, 1974.

Hertzberg, Ebbe. «Endnu et Kristenretsudkast fra det 13de Aarhundrede». I: *Sproglig-historiske Studier tilegnede Professor C. R. Unger*, [189]–204. Kristiania: Aschehoug, 1896.

Joys, Charles. «Tidsrommet 1253–1450». I: Fjellbu, Arne et al. (red.): *Nidaros erkebispesetol og bispesete 1153–1953*, 273–447. Oslo: Forlaget land og kirke, 1955.

KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid*. Norsk redaktør: Finn Hødnebo. 22 bind. Oslo: Gyldendal, 1956–1978.

Kolsrud, Oluf. «Kong Magnus Erlingssons kronings-eid 1163». I: *Historisk tidsskrift* 31, [451]–488. Oslo: Universitetsforlaget, 1937–1940.

Kong Christian den femtes norske lov 15de april 1687 med kongeloven 1665. Oslo, Universitetsforlaget 1982.

Kålund, Kristian. *Katalog over den Arnamagnæanske Håndskriftsamling*. 2 b. København: Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, 1894.

Maurer, Konrad. «Gulapingslög». I: *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*, Section 1, Teil 97, 1–74. Leipzig: Brockhaus, 1878.

Maurer, Konrad «Nogle Bemærkninger til Norges Kirkehistorie». I: *Historisk Tidsskrift*, Række 3, b. 3, [1]–113. 1895.

Nesse, Agnete. *Språkkontakt mellom norsk og tysk i hansatidens Bergen*. Dr.art.-avhandling. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø. Tromsø, 2001.

NgL = *Norges gamle Love indtil 1387*. 5 bind. Christiania: Grøndahl, 1846–1895.

Oddverjaannáll. Redigert av Eiríkur Þormóðsson og Guðrún Ása Grímsdóttir. *Oddaannálar og Oddverjaannáll, CLXXXI*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 2003.

Riisøy, Anne Irene og Bjørg Dale Spørck. «Dateringen av nyere Borgartings kristenretter». I: *Collegium Medievale* 12, [57]–74. Oslo: Collegium Medievale, 1999.

Rindal, Magnus. «Dei norske mellomalderlovene: alder, overlevering, utgåver». I: Magnus Rindal (red.): *Skriftlege kjelder til kunnskap om nordisk mellomalder*, [7]–20. Oslo: Noregs forskingsråd, 1995.

Rindal, Magnus og Bjørg Dale Spørck (utg.). *Kong Magnus Håkonsson Lagabøtes landslov. Norrøn tekst med fullstendig variantapparat*. Oslo: Arkivverket, 2018.

RN = *Regesta Norvegica*. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt/Riksarkivet, 1978–.

Sandnes, Jørn. «Fylkeskirkene i Trøndelag i middelalderen: endel notater og detaljmateriale». I: *Årbok for Trøndelag* 3, [116]–136. Trondheim: Trønderlaget, 1969.

Seip, Jens Arup. «Ennu en kristenrett fra gammelnorsk tid». I: *Historisk tidsskrift* 31, [573]–627. Oslo: Universitetsforlaget, 1937–1940.

Seip, Jens Arup. *Sættargjerden i Tunsberg og kirkens jurisdiksjon*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, 1942.

Spørck, Bjørg Dale. *Kong Magnus lagabøters kristenretter. Innhold, språk og overlevering*. *Acta Humaniora*, nr. 260. Oslo: Universitetet i Oslo, 2006.

Spørck, Bjørg Dale (utg.). *Nyere norske kristenretter*. Oslo: Thorleif Dahls Kulturbibliotek, 2009.

Storm, Gustav. «*Annales regii*». I: *Islandske annaler indtil 1578*. Christiania: Grøndahl, 1888.

Storm, Gustav. «Bemærkninger til de i Norges gamle Love 5te Bind optagne oldnorsk-islandske Lovtexter». I: *Tidsskrift for Retsvidenskab* 3, [415]–445. Oslo: Universitetsforlaget 1890.

Sunde, Jørn Øyrehagen. *Speculum legale – rettsspegelen*. Bergen: Fagbokforlaget, 2005.

Sverrir Jakobsson, Þorleifur Hauksson og Tor Ulset (utg.). *Hákonar saga Hákonarsonar*. Hið Íslenska Fornritafélag. Reykjavík, 2013.

FORLIK MELLOM KONGE OG ERKEBISKOP

Utgitt ved Espen Karlsen og Magnus Rindal

Forord

Ved Ole-Albert Rønning Nordby

Noe av det som i aller størst grad skiller middelaldersamfunnet fra vårt eget er at kirken i middelalderen var en selvstendig og betydningsfull politisk aktør, som var dypt involvert i politikk, rettspleie og velferd. Etter opprettelsen av erkebispesetet i Nidaros i 1152/3 var kirken i Norge direkte underlagt paven i Roma, og derfor en selvstendig maktfaktor som i det meste var uavhengig av kongemakten, og gjerne også i konkurranse med den. For en moderne betrakter er det lett å tenke at det er kirken, og ikke kongemakten, som fremstår som en politisk institusjon i moderne forstand. I høymiddelalderen forvaltet kirkens bispedømmer, domkapitler, klostre og sogn enorme økonomiske ressurser, geistligheten var utdannet ved kloster-, katedralskoler og universiteter, og kirken i Norge var del av et nettverk som dekket hele den vestlige kristenheten, bundet sammen av latin som liturgisk, administrativt og litterært språk. Få kilder fra Norge i middelalderen belyser kirkens posisjon, og da særlig dens *politiske* posisjon, så godt som Sættargjerden – det store forliket mellom kirken og kongemakten som ble inngått på Slottsfjellet i Tønsberg i 1277. Sættargjerden skulle sette en stopper for en betent konflikt mellom kongen og erkebiskopen som særlig dreide seg om rettspleien og spørsmålet om hvilke saksområder hver av dem hadde jurisdiksjon over.

Helt fra kristendommens begynnelse som kongemaktens religion i Norge på begynnelsen av 1000-tallet har kristendom og rettshåndhevelse gått hånd i hånd. Innføringen av de første kristenrettene, det vil si de første reglene for hvordan vanlige folk skulle leve gode, kristne liv, plasseres vanligvis i 1020-årene, med Olav Haraldssons opptreden på Mostertinget. Gulatingsloven, som er den eldste nedskrevne norske lovbook som har overlevd frem til vår egen tid, inneholder også kristenrettslige regler som oppgir Olav som lovgiver. Når det kommer til spørsmålet om hvordan disse lovene ble håndhevet fra 1000-tallet og frem til kongen og erkebiskopen satte sine segl på Sættargjerden i 1277, er situasjonen mer usikker. Men de fleste historikere er nok likevel enige om at kirken var først ute med organisert rettshåndhevelse over hele landet. Det var derfor ikke dens

ekspanderende ambisjoner som satte kirken på kollisjonskurs med kongemakten, men motsatt. Fra midten av 1100-tallet etablerte kongene seg litt etter litt som rikets øverste dommer, men det tok lang tid før det lå noen reell makt bak påstanden. Det var ikke før på andre halvdel av 1200-tallet, etter at borgerkrigstiden var et tilbakelagt kapittel, at kongenes makt til å håndheve og etter hvert innføre lover ble en realitet. På det tidspunktet var kirken allerede godt etablert som selvstendig organisasjon med egne domstoler og jurisdiksjon på de mest sentrale kristenrettslige områdene.

Denne tolkningen av tiden før 1277 passer også godt med det som ser ut til å ha vært den utløsende årsaken til konflikten mellom kongemakt og kirke. I 1260- og 70-årene begynte kongene arbeidet med å oppdatere og konsolidere de norske lovbøkene, landskapslovene, som var ulike i de fire store lagdømmene: Gulating, Frostating, Eidsivating og Borgarting. Dette arbeidet begynte sannsynligvis under Håkon Håkonsson, men det var sønnen hans, Magnus Lagabøte, som gjennomførte prosjektet og har blitt stående som den store lovgiveren i norsk middelalderhistorie. Målet var én felles lovbok for hele det norske riket, men en slik lovbok krevde betydelig forarbeid, og det første steget i denne prosessen var derfor å systematisere de lovbøkene som allerede fantes. Landskapslovene inneholdt egne bolker med kristenrett, som altså gjaldt regler for dåp, ekteskap, faste, begravelse og mye mer, som allmuen trengte for å leve i tråd med den kristne religionen. Hver gang kongen gav seg i kast med å justere disse lovbøkene, var han altså på vei inn i farlig farvann. Dette var ifølge den norske kirkens overhode, erkebiskop Jon Raude, et klart brudd på kirkens rettigheter. Kongen hadde ingen jurisdiksjon i disse sakene, mente erkebiskopen, og kongen kunne derfor heller ikke gi noen lovbok som inneholdt slike regler. Bedre ble det ikke av at kongen ønsket seg en deling av bøteinntektene fra kristenrettssakene, slik at halvparten skulle gå til kongen og halvparten til biskopen. Kong Magnus' forsøk på å vedta en ny lovbok for Frostating i 1269 ble derfor startskuddet for den konflikten som etter hvert ble avsluttet i Tønsberg nesten ti år senere. Erkebiskop Jon øvde sin betydelige, politiske innflytelse på Frostatinget, og kongens lovbok ble avvist. Kongen hadde allerede gitt oppdaterte lovbøker for Gulating i 1267 og for Eidsivating og Borgarting i 1268, så erkebiskopens maktdemonstrasjon i Trøndelag stakk virkelig kjepper i hjulene for det overordnede prosjektet om å ensrette de norske lovbøkene. For kongen var det derfor avgjørende å komme til et forlik.

Det første forsøket på en avtale ble fremforhandlet i Bergen, i sommermånedene 1273. Denne avtalen, som gjerne kalles for Bergenskonkordatet, bærer preg av en kongemakt på defensiven, som var villig til å komme kirken i møte om det betydde

mindre motstand mot kongemaktens overordnede prosjekt om å samle rikets lover. Bergenskonkordatet gav derfor kirken full jurisdiksjon over alle rettsaker som involverte kirkens eget personell og eiendom, og i tillegg kom full jurisdiksjon og rett til bøteinntekter fra de kristenrettssakene som involverte lekfolk. Kongen skulle heller ikke forandre lovene på en slik måte at kirkens bøteinntekter fra kristenrettssakene kunne bli skadelidende. I tillegg ble kirken vedkjent en rekke rettigheter og friheter som både skulle sikre at kongen ikke blandet seg inn i bemanning av viktige kirkelige embeter, samt sikre kirkens økonomiske handlingsrom. For eksempel fikk erkebiskopen rett til å utstede mynt, og til å holde seg med et militært følge på hundre mann som var unntatt kongelig militærtjeneste i leidangsflåten. En total seier for kirken var Bergenskonkordatet likevel ikke: kirken gikk nemlig med på å si fra seg den rollen den var tilskrevet i kongevalg etter Magnus Erlingssons tronfølge av 1163 – en viktig symbolsk og politisk seier for kongen.

Etter at Bergenskonkordatet var beseglet, reiste erkebiskop Jon til et stort kirkemøte i Lyon for å få avtalen godkjent av paven, mens kong Magnus fortsatte arbeidet med Landsloven. Den ble vedtatt sommeren 1274, og høsten samme år kom erkebiskopen hjem fra Frankrike. Ikke lenge etter brøt konflikten mellom de to ut igjen, og årsaken kan nok spores til begge fronter. Rettshistoriker Jørn Øyrehagen Sunde har påpekt at den ekspansive kirkelige jurisdiksjonen i Bergenskonkordatet gav lite rom for kongen som premissleverandør i rettspleien. Landsloven av 1274 bærer da også preg av at kongen har prøvd å flytte grensene. Loven inneholder riktignok ingen egen bolk med kristenrett slik landskapslovene hadde gjort, det hadde kongen vedkjent at lå under kirkens jurisdiksjon. Likevel var den full av regler som etter alle rimelige kjennemerker skulle vært under kirkens jurisdiksjon. Her finner vi regler for bryllup og begravelser, incest, utroskap og voldtekt, trolldom, ærekrenkninger og falske eder. Erkebiskop Jon har neppe tatt lett på et slikt forsøk på å snike kristenrett inn i kongens lovbok.

Men erkebiskopen holdt seg heller ikke for god for litt intrigemakeri. Paven hadde nemlig ikke godkjent Bergenskonkordatet, men i stedet lagt til en ny klausul, mest sannsynlig på Jons bestilling. Denne sa at dersom kongen brøt avtalen, ville den gamle bestemmelsen om kirkens betydelige makt over kongevalg fra 1163 igjen trå i kraft. Dette var en bestemmelse som sto i direkte konflikt med den nye Landsloven, og det var ikke noe kong Magnus hadde underskrevet på. Både kristenrettsreglene i Landsloven og den nye klausulen som ble tilført Bergenskonkordatet i Lyon, har altså satt avtalen mellom konge og erkebiskop ut av spill.

Eldbjørg Haug har argumentert for at det var erkebiskopen som nå hadde de sterkeste insentivene til å søke mot forhandlingsbordet. Kirkemøtet i Lyon hadde vedtatt en korstogstiende, og erkebiskopen hadde fått i oppgave å drive den inn i Nidarosprovinsen. Tienden skulle overføres til paven Men for at det skulle være mulig, måtte erkebiskopen ha kongens samtykke.

En ny avtale var derfor i emning, og kongen og erkebiskopen møttes igjen i Tønsberg sommeren 1277. Avtalen de kom frem til ligner i det store og hele på Bergenskonkordatet, men Sættargjerden fremstår i større grad som en avtale mellom likeverdige parter. Det viktigste tegnet på det er at eventuelle konflikter som måtte oppstå etter at avtalen var inngått, ikke skulle avgjøres av paven, men heller av voldgiftsdommere som var oppnevnt av partene selv. Likevel gis kirken den samme brede jurisdiksjonen over kristenrettssakene som vi finner i Bergenskonkordatet, og mange moderne historikere har derfor sett Sættargjerden som enda en seier for kirken og erkebiskop Jon. Det er likevel ikke uten betydning at spørsmålet om kirkens rolle i kongevalgene nå var endelig avgjort, og tronfølgeordenen av 1163 var lagt død.

Magnus Lagabøte døde bare tre år etter at Sættargjerden var inngått, og med han døde også den kompromissviljen som lå til grunn for forliket. I 1280 tok en formynderregjering bestående av rikets viktigste stormenn over riksstyret på vegne av Magnus' mindreårige sønn Eirik. Formynderne tolket ikke Sættargjerden som en avtale mellom kirken og kongemakten som institusjon, men som et privilegium som var gitt av kong Magnus og derfor bare var gyldig i Magnus' egen regjeringstid. Så snart en ny konge var på plass, måtte Sættargjerden ifølge formynderne enten utstedes på nytt eller ansees som ugyldig. De valgte det siste. Årsaken er kompleks og vanskelig å stadfeste med sikkerhet ut fra det kildematerialet vi har, men det er naturlig å tenke at motstanden mot Sættargjerden springer ut av kirkens svært omfangsrike jurisdiksjon, som må ha gått på bekostning av det verdslige aristokratiets politiske og økonomiske posisjon som kongelige embetsmenn.

På 13- og begynnelsen av 1400-tallet nevnes Sættargjerden bare sporadisk i kildene før den gjør et comeback i Aslak Bolts tid som erkebiskop på midten av 1400-tallet. Erkebiskop Aslak brukte Sættargjerden aktivt i sin kirkepolitikk, og ser ut til å ha tolket den som en gjeldende avtale mellom kirke og kongemakt. Dette må være en viktig grunn til at avtalen ble stadfestet av Christian I i 1458, nesten to hundre år etter at den først ble inngått i Tønsberg. Her settes vanligvis punktum i fortellingen om Sættargjerden, men den endelige slutten kom først sytti år senere, da Christian Is barnebarn, Christian III, innførte reformasjonen i Danmark og Norge og

avskaffet kirken som selvstendig institusjon. Med det var maktfordelingen mellom kirke og kongemakt som Sættargjerden ville sikre, historie. Kirken og kongemakten var ett, og Sættargjerden derfor helt irrelevant.

Alt i alt står Sættargjerden av 1277 igjen som en tvetydig kilde til norsk middelalderhistorie. På den ene siden ser den ut til å ha hatt en lite betydningsfull virkningshistorie: den ble i praksis avskaffet bare tre år etter at den ble innført og ser ikke ut til å ha vært særlig viktig i forholdet mellom kongemakten og kirken i århundrene som fulgte. Christian Is stadfesting i 1458 fremstår som en slags gjenoppliving, men det må ha vært en gjenoppliving uten særlig store konsekvenser for ettertiden. På den andre siden gir Sættargjerden et fantastisk øyeblikksbilde av høymiddelalderens dominerende samfunnsinstitusjoner. Her er en tekst hvor 1200-tallets politiske, ideologiske og juridiske tankemåter får spillerom. Her møtes noen av høymiddelalderens sterkeste og mest karismatiske lederskikkelser i brytning og konflikt før de forlikes. På den måten er Sættargjerden noe storslått.

Compositio et finalis concordia I **[Bergenskonkordatet, latinsk tekst]**

Ved Espen Karlsen

Innledning

[n256](#)

I 1270-årene inngikk kong Magnus Lagabøte og erkebiskop Jon Raude (1267–1282) to avtaler om forholdet mellom kongemakten og kirken. Den første avtalen mellom erkebiskopen og kongen ble inngått i Bergen 1. august 1273 i nærvær av en rekke representanter for kirke og kongemakt. Avtalen refereres gjerne til som Bergenskonkordatet, [n257](#) men teksten selv omtaler avtalen som *compositio et finalis concordia*, 'forlik og endelig enighet'. [n258](#) Originalen er tapt, men teksten er bevart som del av et brev i et brevregister for pavestolen i Archivio Apostolico Vaticano (mer om dette nedenfor), samt i Tormod Torfæus' *Historia rerum Norvegicarum* fra 1711.

Vatikanets registre er kopibøker over utgående korrespondanse. Av det gjengitte pavebrev i Vatikanarkivets registre fremgår det at det ble sendt to supplikker [n259](#) om stadfestelse (*confirmatio*) til pavestolen fra Norge, én fra kongen og én fra erkebiskop Jon. Supplikkene fra kongen og erkebiskopen er tapt, men svarbrevet fra pave Gregor X (1271–1276) til erkebiskopen er tatt opp i et av pavestolens brevregistre. Kongens tapte henvendelse omtales i kong Magnus' brev til pave Gregor av 15. august 1273 (se nedenfor), mens pavens brev til erkebiskopen gitt 26. juli 1274 i Lyon er et svar på den tapte supplikken fra erkebiskop Jon. [n260](#) Dette svarbrevet finnes med visse forkortelser i pavestolens register over utgående korrespondanse. Det har følgende struktur:

1. Forkortet *inscriptio* (*Archiepiscopo Nidrosiensi* = 'Til erkebiskopen i Nidaros').
2. Forkortet innledende formel (arenga) *Cum a nobis petitur et cetera usque effectum* (for *Cum a nobis petitur quod iustum est et honestum, tam vigor equitatis quam ordo exigit rationis, ut per sollicitudinem officii nostri ad debitum perducatur effectum*) (se Frenz 2000, 48).
3. Selve brevtteksten med bakgrunnen og pavens stadfestelse (*confirmatio*) [n261](#) av de to norske dokumentene og pavens tillegg og tydeliggjøringer.
4. *Compositio I*, forliket mellom kong Magnus og erkebiskop Jon Raude, datert i Bergen 1. august 1273.

5. Kong Magnus' brev til pave Gregor X med en artikkel som var uteglemt i forliket, skrevet 15. august 1273 i Bergen. Han ber (*supplicantes*) om at den uteglemte artikkelen også stadfestes i likhet med Compositio I, som han har søkt om stadfestelse av i brevet han allerede har skrevet.
6. Pave Gregors stadfester avtalen mellom kong Magnus og erkebiskop Jon og den uteglemte artikkel som Magnus skrev om i brevet av 15. august 1273 med den pavelige stadfestelsesformel (forkortet) *Nulli ergo nostre confirmationis etc.*
7. Sted og dato for pavens brev til Jon Raude (*Datum Lugduni vii. Kal. Aug., anno tertio* = Gitt i Lyon 26. juli 1274).

Paven har altså tatt opp både Compositio I og et brev fra kong Magnus av 15. august 1273 i sin helhet i svaret. I brevet tar kong Magnus opp nok en artikkel kongen vil ha lagt til Compositio I, [n262](#) og han ber om eksplisitt stadfestelse også av den (*sed ipsum [scilicet articulum] in presenti littera sigillo nostro sigillata duximus inserendum supplicantes, quatinus ipsum una cum alijs in littera uestre confirmationis nominatim et specialiter exprimitis*). [n263](#) Dette siste brevet har ingen andre segl enn kongens eget, siden baronene allerede var reist, som Magnus uttrykker det. [n264](#) Åpenbart er supplikken med Compositio I fortsatt ikke sendt til paven 15. august 1273, og kongen benytter muligheten til å søke om stadfestelse av den uteglemte artikkelen. Paven stadfester i sitt svarbrev til erkebiskopen både Compositio I og kongens tillegg:

Nos itaque tuis supplicationibus inclinati compositionem ipsam, sicut rite sine prauitate ac prouide facta est, ratam et gratam habentes illam auctoritate apostolica confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus: Ita tamen, quod tunc demum huiusmodi confirmationis pagina robur obtineat, cum prefatus rex infrascripta, que in hijs adicienda et declaranda decernimus, plene ratificauerit ac duxerit acceptanda: ... ('Vi bifaller derfor Deres supplikker, [n265](#) etter å ha mottatt selve forliket, slik det ble gjort som seg hør og bør uten baktanke og med klokskap. Vi anser forliket som gyldig og respektverdig, og vi stadfester det med apostolisk autoritet og gjør det kjent med dette beskyttelsesbrev, men likevel slik at dette stadfestelsesbrev får endelig gyldighet, når kongen fullstendig har godkjent og akseptert de tillegg og tydeliggjøringer som vi har besluttet: ...').

Pave Gregor understreker altså at forliket først blir gyldig når kongen fullstendig har godkjent og akseptert de tillegg og tydeliggjøringer som paven har besluttet. Denne forutsetning bør ha fremgått også av pavens tilsvarende brev til Magnus.

Altså er det fire brev i denne korrespondansen som ikke er bevart, nemlig kongens opprinnelige supplikk, erkebiskopens opprinnelige supplikk, pave Gregors svar til kong Magnus, og rimeligvis Magnus' svar til paven. Var Gregors svar på de opprinnelige supplikkene fra konge og erkebiskop såpass like at det ikke var nødvendig å føre inn svarbrevet til kongen i registeret med pavens utgående korrespondanse?

Punkt 4 og 5 i oversikten ovenfor (Compositio I og kong Magnus' brev av 15. august 1273) er, som nevnt, også kjent fra Tormod Torfæus' *Historia rerum Norvegicarum*, bind 4 (s. 354–357). Torfæus har hatt et latinsk forelegg på pergament som nå er tapt.ⁿ²⁶⁶ Traderingen går sannsynligvis tilbake til kongens eksemplar. Både i versjonen i Vatikanregisteret og hos Torfæus går teksten i Compositio I direkte over i Magnus' brev uten noe nytt avsnitt eller noen rubrikk, og slik har det kanskje vært i den håndskrifttradisjonen Torfæus' forelegg bygget på. Torfæus skriver feilaktig at de to dokumentene ble sendt til pave Honorius (1216–1227). Torfæus kjente hverken de opprinnelige supplikkene fra Norge eller pavens svarbrev.

Denne utgaven vil inkludere ikke bare avtalen mellom kong Magnus og erkebiskop Jon, men også svaret fra pave Gregor X til erkebiskop Jon, som inneholder en avskrift av de to norske dokumentene.

Tekstvitnene

Jeg regner her med fire originaler av Compositio I, ett hos kongen, ett hos erkebiskopen og to eksemplarer som ble sendt til pave Gregor. Alle disse ble til i august 1273. Som nevnt ovenfor har Torfæus hatt tilgang til teksten til Compositio I (del 4 i oversikten ovenfor) og kong Magnus' brev til paven (del 5 i oversikten ovenfor), men ikke til brevet fra Gregor til erkebiskop Jon. Kvaliteten i Torfæus' tekst tyder på at den ikke er nær originalen og at dokumentet er blitt overlevert i senere avskrifter i middelalderen (se nedenfor).

Hva Compositio I og kong Magnus' brev angår, viser Torfæus' gjengivelse at teksten i Vatikanarkivet ikke er forkortet, slik tilfelle er med en del dokumenter i Vatikanregistrene. I begge tekstvitner kommer Compositio I før Magnus' brev til paven, som er den naturlige rekkefølgen.

Konstitusjon av teksten

Forelegget i Archivio Apostolico Vaticano sammenlignet med Torfæus' versjon

Compositio I og kong Magnus' brev til pave Gregor X foreligger som nevnt som en del av Gregors brev til erkebiskop Jon i den rekken av originale protokoller med brev som heter *Registra Vaticana* og som begynner på 1200-tallet (Boyle 2001, 104–113; Salonen 2022, 90–92). Pavens brev til erkebiskop Jon med avskrift av Compositio I og brevet fra kongen til paven befinner seg i Reg. Vat. 77, fol. ccxxxviii recto–ccxl recto (ep. xxxiv). Teksten omfatter 43 linjer per side. Transkripsjonen er gjort etter fotografier i Norsk Historisk Kjeldekrift-Instituttets arkiv, som nå er i Riksarkivet i Oslo. [n267](#) Fotografiene ble tatt for Oluf Kolsrud i 1920 under en nordisk ekspedisjon til Vatikanarkivene. [n268](#)

Siden de to norske tekstene i Vatikanarkivet er avskrifter, kan det forekomme avskriverfeil, men teksten ligger trolig nær originalene. Det er rimelig å anta at pavestolen ville ha en god avskrift av et dokument som var viktig for forholdet mellom kirke og kongemakt i Nidarosprovinsen.

Skriveren i Vatikanregisteret, heretter omtalt som **A1**, har en jevn og rutinert hånd. En korrektor, heretter kalt **A2**, har kontrollert teksten og lagt til uteglemte ord på fem steder i margen etter det originale pavebrevet. Det finnes ett tilfelle av ekspunksjon, [n269](#) hvor et overflødig ord sløyfes ved prikker under bokstavene for å markere at de skal slettes. Korreksjonene er gjort med en mindre, mer komprimert skrift som skiller seg noe fra **A1**. Kvaliteten på bildene gjør rettelsene vanskelige å lese. I det følgende benytter jeg betegnelsen **A** når korrektoren ikke har rettet og de to skriverne er enige.

Også i tegnsettingen viser **A1** seg jevn og stødig. Det er tegnsetting med *punctum* ved setningsslutt, og lette skråstreker (*uirgulae suspensivae*) omkranser ledd som hører sammen enten innholdsmessig eller språklig. Punktum brukes også som skille ved romertall, f. eks. *m^o. cc^o. lxx^o. iii^o*. **A1** markerer viktige titler (*Illustris Rex, Baliuus, Baro, Archiepiscopus*), bygninger (*Curia Archiepiscopi*) og stedsnavn (*Ciuitas Bergensis*) med stor forbokstav.

En sammenligning med teksten hos Torfæus viser at **A** har en fullstendig tekst av Compositio I og kong Magnus' brev til Gregor X; termen originalregist (sml. omtalen i NgL 2, 455) er dermed ikke treffende her. [n270](#) Uttrykket egner seg i dette

tilfellet kun om pavens brev til erkebiskopen på grunn av noen forkortelser i formelverket.

Det finnes større og mindre utelatelser i Torfæus' tekst. I passasjen *Qui vero inuenti fuerint ipsos indebite molestare iuxta quod culpa requirit, per iudicem ecclesiasticum pena debita castigentur, et ad parendum iudici ecclesiastico per Regem et eius Balliuos seu Officiales, si necesse fuerit, compellantur*, er passasjen *et ad parendum ... compellantur* utelatt hos Torfæus. Muligens har en avskriver latt blikket gli fra **castigentur** til **compellantur**, slik at det dreier seg om en utelatelse ved homoioteleuton (gresk for 'lik endelse'). Denne type sprang er en vanlig foreteelse i den håndskrevne overleveringen av mange tekster (Willis 1972, 115–118). Teksten i Compositio I bekreftes også av Compositio II, som til dels er en avskrift av Compositio I. [n271](#)

Muligens skyldes også en annen utelatelse hos Torfæus homoioteleuton:

Prefatus autem dominus Rex renuntiauit pro se et heredibus et successoribus suis in perpetuum omni iuri, siquod in auditione, examinatione et determinatione causarum ad ecclesiam spectantium hactenus habuerat.

Torfæus mangler *examinatione et determinatione*. Blikket kan hos en avskriver ha glidd fra **auditione** til **determinatione**.

På ett punkt gir ikke Torfæus tekst mening:

*Item concessit denuo et mandauit omnes peregrinos limina beati Olauui et aliorum sanctorum uisitantes deuotionis causa, tam aduenas quam indigenas, sive guerre tempus sit sive pacis [Torfæus: **cum D. qværeere tempus sit, tum pacis**], in eundo et redeundo firma securitate potiri.*

(Likeledes tillot han igjen og påla at alle pilegrimer som besøker den hellige Olavs og andre helgeners terskler av fromhet, hva enten de er tilreisende eller innenlandske, skulle nyte full sikkerhet på reisen frem og tilbake.)

Frasen *cum D. qværeere tempus sit, tum pacis* ('selv om det er tid for å søke D., så særlig fredens') passer ikke i sammenhengen. [n272](#) Det er mulig noe kan være gått galt i trykkeprosessen. [n273](#)

Det finnes enkelte andre mindre utelatelser hos Torfæus, for det meste ett og annet ord. Ellers benytter han iblant semantiske likeverdige varianter til teksten hos **A**, som *quod* for *quia*, *Norwegorum* for *Norwegie* etc. Ellers finnes variasjoner som

multos for *nullos* (for lignende avskriverfeil i gotisk kursiv, se Bergh 1979–1980, 24–29, om 'Confusion of letters').

A virker usikker med hensyn til norske navn. Biskop Askatin av Bergen omtales som *Askiccino* (ablativ) (Torfæus: *Ascatino*). Torgils av Stavanger omtales som *Truillo* (ablativ), mens Torfæus har *Thurgillo*, som er riktigere. Kan formen *Porfindo* (Torfæus: *Torfinno*; Sættargjerden i den tilsvarende passasjen: *Thorphinno*) skyldes en misforståelse av den norrøne bokstaven þ (thorn) som kunne forekomme også i latinsk tekst? Hos **A** og i *Compositio II* heter kansleren Tore Håkonsson *Thoria* (i ablativ), mens Torfæus har *Thorio* (i ablativ). Torfæus eller skriveren av hans forelegg har tenkt seg en nominativ *Thorius*. I et kongebrev datert 25. juni 1287 i Tønsberg benevnes han med nominativformen *Thorias* (DN 3, nr. 24), og ablativformen *Thoria* er å foretrekke.

Som konklusjon er teksten til **A** langt å foretrekke fremfor Torfæus' versjon. Torfæus' tekst er viktig fordi den bekrefter at **A** gjengir *Compositio I* og kong Magnus' brev i uforkortet form. Torfæus' tekst bekrefter at det har vært en norsk tradering av *Compositio I* og brevet, og noen feil kan bære preg av at teksten er tradert i gotisk kursivskrift. Gjengivelsen av norske personnavn er bedre hos Torfæus. Torfæus har benyttet sin tids humanistiske latinortografi som skiller seg fra Vatikanregisterets.

Selve pavebrevet foreligger kun hos **A** og er forkortet i formelverket. Det er ingen *inscriptio* med angivelse av adressat. Den innledende formel *Cum a nobis petitur* er sterkt forkortet. Formelen hvor paven gir sin stadfestelse av de to norske tekstene har bare begynnelsesordene *Nulli ergo nostre confirmationis etc.* Stadfestelsen er en kraftig advarsel om at den som går imot dette dokumentet, rammes av Guds og de hellige apostler Peters og Paulus' vrede.ⁿ²⁷⁴ Ellers gir teksten inntrykk av å være fullstendig.

Marino Marinis transkripsjoner og to trykte utgaver i Norge

Pave Gregors brev til erkebiskop Jon, som inneholdt avskrifter av *Compositio I* og kong Magnus' brev til paven av 15. august 1273, ble først utgitt i NgL (2, 455–462) i 1848 og i DN (1, nr. 64a, 64b og 65; bindet utkom 1847–1849). I DN er rekkefølgen kronologisk med *Compositio I* først (nr. 64a), så kong Magnus' brev (nr. 64b), og til slutt pave Gregors brev til erkebiskopen i Nidaros med utelatelse av *Compositio*

I og kong Magnus' brev. I NgL inngår de to norske brevene som en del av pave Gregors brev.

Utgaven av tekstene er i både NgL og DN foretatt av grev Marino Marini (1783–1855), prefekt for Vatikanarkivene.ⁿ²⁷⁵ Marini transkriberte visstnok ikke etter originalregistrene, men etter en 1700-talls avskrift (DN 1, VII med fotnote), og tekstproblemer kan skyldes dette forelegget.ⁿ²⁷⁶ I noteapparatet vil jeg vise til versjonen i DN, ettersom den har vært standardtekst og det er et poeng å vise forskjellene mellom utgavene.

Én markant forskjell er at Marini har fylt ut forkortede formler i innledning og avslutning av brevet fra paven med fullstendig tekst, mens teksten i Vatikanets arkiv bare oppgir begynnelsesordene (*incipit*). Ellers har Marini og DN kun én signifikant tekstvariant, nemlig *profanationum* istedenfor *possessionum* (se note til teksten), som finnes hos **A** og Torfæus, og tekstvarianten er derfor sekundær.

Tekstgrunnlag og utgivelsesprinsipper

I Vatikanregisteret finnes *Compositio I* i et pavebrev bestående av de syv hoveddeler jeg har skissert innledningsvis. Disse delene er beholdt som en enhet i NgL, men i DN (1, nr. 64a, 64b og 65) og i RN (2, nr. 109, 113 og 118) er teksten stykket opp i tre ulike deler. I denne utgaven har jeg beholdt den opprinnelige strukturen. Jeg har satt til fire overskrifter i klammer i utgaven i samsvar med følgende fire hovedavsnitt:

1. Gregor X's brev til erkebiskop Jon Raude, datert i Lyon 26. juli 1274, som tar opp de to norske dokumentene (del 2–3 nedenfor).
2. Avtalen mellom kong Magnus og erkebiskop Jon Raude (*Compositio et finalis concordia*), datert i Bergen 1. august 1273.
3. Kong Magnus' brev til pave Gregor X, skrevet 15. august 1273 i Bergen.
4. Pave Gregors stadfestelse av avtalen mellom kong Magnus og erkebiskop Jon. Til slutt sted og dato for pavens brev til Jon Raude.

I utgaven har jeg i det vesentligste fulgt teksten i Vatikanarkivet med unntak av misforståelsene av norske navn. Her har Torfæus hatt en bedre forståelse enn **A**. Ved et par mindre stavefeil hos **A** har jeg også fulgt Torfæus.

Teksten er inndelt i avsnitt etter innhold, selv om en slik inndeling ikke finnes hos **A** og Torfæus. Tegnsettingen i utgaven følger syntaktiske prinsipper. Setningsbegynnelse er markert ved stor forbokstav og setningsslutt ved punktum.^{[n277](#)} Personnavn og stedsnavn har stor forbokstav, noe som stemmer overens med begge forelegg. Underordnede setninger er skilt ut ved komma, men ikke partisippkonstruksjoner og absolutte ablativer. Det er komma ved oppregning, apposisjoner og asyndeton.

Alle varianter er oppgitt i noteapparatet med unntak av Torfæus' ortografi, som er en klassiserende latinortografi vanlig for hans samtid.^{[n278](#)} Jeg har inkludert varianter i DN som følger Marinis transkripsjon, siden denne teksten har vært den vanligste i bruk.

Teksten i det kritiske noteapparatet er på latin av hensyn til internasjonale lesere.

Sigla

A Città del Vaticano, Archivio Apostolico Vaticano, Reg. Vat. 77, fol. CCXXXVIII recto–CCXL recto (ep. XXXIV).

A1 Hovedskriver i A

A2 Korrektor i A

Torfæus Tormod Torfæus, *Historia rerum Norvegicarum*, bind 4, 354–357. (For del II, *Compositio et finalis concordia*, og del III, kong Magnus' brev)

DN *Diplomatarium Norvegicum*, bind 1, nr. 64a, 64b og 65.

Greg. X. no III.
ep. 56.

1274. 26. 7. 1274

1449
J. N. I. 65.

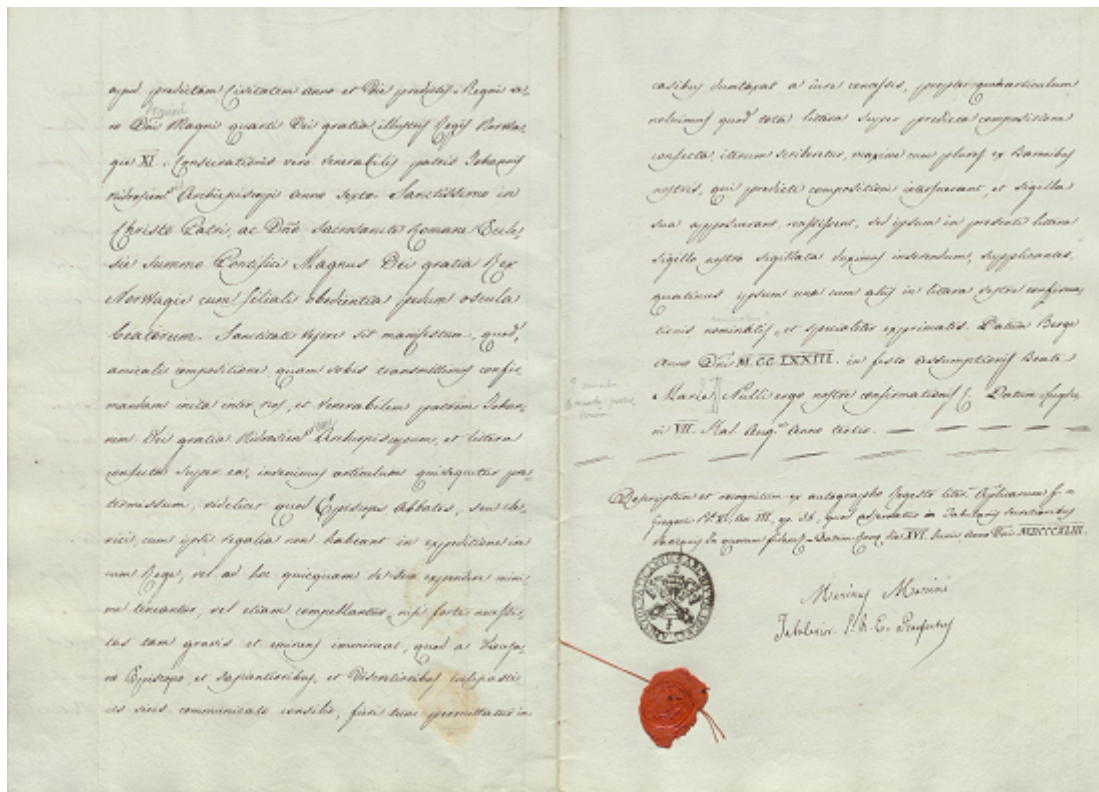
8.

episcopus etc.
Gregorius Ep^{us} P^{apae}

[Johanni] Archiepiscopo Nidrosien^{si}

Cum a nobis petitis quod iustum est et honestum, tam vigor et
quitatis, quam ordo exigit rationis ut per sollicitudinem officii
nostri ad debitum perveniat effectum. Exhibita siquidem
nobis tua petitio continebat, quod ortu dudum inter te tuo
et Episcoporum, ac aliorum^{Regni Norvegiae} Delatorum^{Regni} Norvegiae, que
sum metropolitanus existis, nomine ex parte una, ac carissi-
mum in Christo filium nostrum^{Regnum} M. Regem Norvegiae illa
stem ex altera super eo quod Rex ipse et progenitores sui, non
nullis tamen tuis, quam aliarum Ecclesiarum eiusdem Regni
libertatibus et immunitatibus, ac privilegiis Derogant,
et officiales eiusdem Regis de causis ad ecclesiasticum forum
spectantibus cognoscebant in Derogationem ecclesiasticae liber-
tatis, quidquid eo ac prefatos Episcopos et Prebatos, quam
quam ab eo nulla tenentis regalia, ad exercitum indictum
ab ipso vocabat pro sui libito voluntatis, ac quod Rex ipse

Ill. 1 Marino Marinis transkripsjon av brev av 26. juli 1274 fra pave Gregor X til erkebiskop Jon Raude i Nidaros. Marini var prefekt for Vatikanarkivene og skrev av en rekke brev fra Vatikanets registre for utgivelse i *Diplomatarium Norvegicum* i 1840-årene før skandinaviske forskere fikk adgang til Vatikanarkivene. NRA Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, serie H *Diplomatarium Norvegicum*, Hd Diverse vedr. DN, eske 28. Foto: Riksarkivet.

Ill. 2 Fra Marino Marinis transkripsjon av brevet fra pave Gregor X til erkebiskop Jon. Øverst til venstre datering og stedfesting for Compositio I, deretter følger kong Magnus brev til Gregor X og et stykke ut på neste side, pavens stadfestelse av Compositio I med tid og sted. Til slutt kommer Marinis bekreftelse av transkripsjonen av 26. juni 1243 med stempel fra Archivium Secretum Vaticanum og Marinis segl. NRA Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, serie H Diplomatarium Norvegicum, Hd Diverse vedr. DN, eske 28. Foto: Riksarkivet.

Kritisk utgave

1. [*Gregorii X Papae epistula ad Ioannem Archiepiscopum Nidrosiensem data Lugduni, 26 iulii, anno 1274*]

Archiepiscopo Nidrosiensi. [n279](#)

Cvm a nobis petitur et cetera usque effectum. [n280](#) Exhibita siquidem nobis tua petitio continebat, quod orta dudum inter te, tuo et episcoporum ac aliorum prelatorum Regni Norwagie, quorum Metropolitanus existis, nomine ex parte una ac Carissimum in Christo filium nostrum M. Regem Norwagie Illustrem ex altera super eo, quod Rex ipse et progenitores sui nonnullis tam tue quam aliarum ecclesiarum eiusdem Regni libertatibus et immunitatibus ac privilegijs derogarant, et Officiales eiusdem Regis de causis ad ecclesiasticum forum spectantibus cognoscebant in derogationem ecclesiastice libertatis, quidquid te ac prefatos episcopos et prelatos, quamquam ab eo nulla teneatis regalia, ad exercitum indictum ab ipso euocabat pro sue libito uoluntatis, ac quod Rex ipse quandam piam ordinationem, quam clare memorie Magnus Rex Norwagie predecessor suus super exhibendis coronis Regum Norwagie, cum decedunt in signum subiectionis memorate ecclesie Nidrosiensis denegabat indebite obseruare, et quibusdam alijs articulis materia questionis. Demum post diuersos super premissis processus habitos et tractatus mediantibus bonis viris, prefatis quoque episcopis et prelati ac Canonicis eiusdem ecclesie Nidrosiensis necnon Baronibus ipsius Regni in hoc consentientibus, inter vos super hijs amicabilis Compositio interuenit nostro super hoc beneplacito reseruato, prout in litteris inde confectis dictique M. Regis et tuo ac eorundem Episcoporum et Baronum sigillis signatis plenius continetur. Nos itaque tuis supplicationibus inclinati compositionem ipsam, sicut rite sine prauitate ac prouide facta est, ratam et gratam habentes illam auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus: Ita tamen, quod tunc demum huiusmodi confirmationis pagina robur obtineat, cum prefatus Rex infrascripta, que in hijs adicienda et declaranda decernimus, plene ratificauerit ac duxerit acceptanda:

Videlicet, quod si eundem Regem uel illos, qui ei in Regno Norwagie successerint, manifeste contra huiusmodi compositionem uenire contigerit, et tu ac tui successores de consilio eorumdem Suffraganeorum in Norwagia consistentium uel maioris partis ipsorum, si forte omnes requiri nequuerint uel consentire recusauerint, requisiti Regem ipsum siue ipsius successores duxeritis requirendos, ut pro eo quod compositionem ipsam non seruauerint, super hoc satisfaciant competenter idque ipsi denegauerint efficaciter adimplere, tu et ecclesia Nidrosiensis ius in electione et subiectione Regis et Regno Norwagie, quod ante compositionem huiusmodi habuistis, recuperetis eo ipso et ad eum perueniatis statum, in quo tempore huiusmodi compositionis eratis. Tu uero et successores ac Suffraganei tui, si contra compositionem ueneritis supradictam et eidem regi et suis successoribus satisfacere super hoc negaueritis debite requisitj, a iure libertatis, quod tibi in Centum et eisdem Suffraganeis in Quadraginta hominibus idem Rex concessit, cadatis omnino compositione ipsa, quo ad [n281](#) alios articulos, in suo robore nichilominus duratura. Si autem super aliquo articulorum in eadem compositione contentorum contigerit dubitationem aliquam suboriri, ad declarationem illius due persone ydonee, uidelicet una a Rege prefato, alia uero a te uel uestris successoribus eligantur, que si demum super hoc nequuerint concordare, tertiam aduocandi ad id personam liberam habeant potestatem, et ualeat, quod ab eis uel duabus earum fuerit declaratum. Quod si ex aliqua iusta causa oportuerit Regi Norwagie, qui pro tempore fuerit, dari [n282](#) tutores seu etiam curatores, et id per electionem fieri debuerit, tu et successores tui unicam et primam uocem in electione tutorum et curatorum huiusmodi habeatis.

In articulis quoque aliquibus in litteris compositionis prefate contentis quedam declaranda, quedam uero prouidimus adicienda eisdem. Tenores litterarum ipsarum cum addicionibus et declarationibus huiusmodi facientes presentibus annotari, qui tales sunt:

[2. Compositio et finalis concordia inter Magnum regem Norwegiae et Ioannem archiepiscopum Nidrosiensem Bergis conclusa die I mensis Augusti anno 1273]

In nomine patris et filii et spiritus sancti Amen. Vt certitudo presentium det ueram [n283](#) in perpetuum et euidentem [n284](#) memoriam preteritorum, sciendum est, quod, cum uenerabilis pater Johannes Dei gratia [n285](#) Nidrosiensis Archiepiscopus

fuisset ad regimen Nidrosiensis ecclesie superna dispositione uocatus, reuersus a sede apostolica munere consecrationis recepto, tamquam sponse Xristi in parte sollicitudinis fidelis procurator effectus incepit inquirere, prout sciuit et debuit, de iuribus et libertatibus et priuilegijs ad eam pertinentibus, et cognouit sibi fuisse in predictis omnibus per obreptiones contrarias multipliciter derogatum iuriⁿ²⁸⁶ communi uidelicet, quiaⁿ²⁸⁷ cause fere omnes ad ecclesiam pertinentes per exactores et Baliuos laicos ex parte Regni secundum leges patrie scriptas uel consuetudines pretermisissⁿ²⁸⁸ iure canonico et ecclesiasticis iudicijs tractabantur libertatibus, quiaⁿ²⁸⁹ nullosⁿ²⁹⁰ homines liberos obtinebat Nidrosiensis ecclesia exceptis illis, qui in Curia Archiepiscopi et in fabrica ipsius ecclesie continue laborabant. Priuilegijs siquidem omnibus sibi a quibuscumque concessis detractum fueratⁿ²⁹¹ multipliciter, ut creditur, non utendo et precipue priuilegio a Magno quondam, ut dicitur, Rege Norwagieⁿ²⁹² in ea parte,ⁿ²⁹³ qua continebatur, quod prefatus Rex deuovit se et regnum suum beato Olauo regi et martiri et in signum perpetue subiectionis precepit Coronam suam post decessum suum et omnium in regno sibi succedentium offerri prefato Martiri Nidrosie in ecclesia Cathedrali, necnon et cuidam constitutioni antique patrie, forte per eundem Magnum edite, que innuit regesⁿ²⁹⁴ Norwagie debere eligi et in electione Archiepiscopum et Episcopos Regni inter ceteros electores uocem precipuam obtinere.

Tandem receptis litteris apostolicis pro congregatione Concilij generalis inter cetera continentibus, quod unusquisque Prelatus notaret articulos, quos in sibi commisso regimine, reformatione etⁿ²⁹⁵ correctione perpenderet, indigere,ⁿ²⁹⁶ deliberauit predictus pater Archiepiscopus prefatosⁿ²⁹⁷ articulos quamquamⁿ²⁹⁸ correctione dignos Romano Pontifici presentareⁿ²⁹⁹.

Verumtamen, quia exⁿ³⁰⁰ hijs posset discordia inter regnum et ecclesiam prouenire multis animabus et corporibus nocitura, prefatus pater Archiepiscopus prius ipsos domino Magno Dei gratia Jllustri Regi Norwagie explicauitⁿ³⁰¹ supplicans, ut inter se de predictis taliter ordinarent,ⁿ³⁰² quod cederet ad honorem Dei omnipotentis et utilitatem ecclesie animarumⁿ³⁰³ ipsorum et totius sibi commissi populi ad salutem.ⁿ³⁰⁴

Verum licet predictus dominus Rex assereret sufficientes rationes ad respondendum prefatis articulis se habere, si super hijs coram iusto iudice duceretⁿ³⁰⁵ contendendum, et maxime contra electionem et oblationem Corone, de quibus uix posset probari Nidrosiensem ecclesiam possessionem pacificam habuisse, et nouum genus exactionis uideri poterat illud ab eo exigi, quod non fuerat hactenus attemptatumⁿ³⁰⁶ uel consuetum, et precipue, quiaⁿ³⁰⁷ de

subiectione Regni sui agebatur, quod ipse post patremⁿ³⁰⁸ et antecessores suos asserebat se iure hereditario liberum suscepisse, et sic illudⁿ³⁰⁹ proponit per Dei gratiam suis heredibus et successoribus dimittere post seⁿ³¹⁰ liberum et quietum.

Verumtamen ex solite benignitatis affectu, quem ad honesta queque et maxime circa matrem Nidrosiensem ecclesiam hactenus habuit et adhucⁿ³¹¹ habere dinoscitur uolens eam fore sibiⁿ³¹² pacatam et amplioribus libertatibus et priuilegiis suis temporibus decorari tamquam pacis amator et cultor iustitie post multos tractatus hinc inde habitos super predictis interueniente consilio et assensuⁿ³¹³ Episcoporum,ⁿ³¹⁴ Baronumⁿ³¹⁵ et Canonicorum Nidrosiensium et aliorum pluriumⁿ³¹⁶, duxit componendum predictus Rex Illustris cum Domino Archiepiscopo anno domini m^o. cc^o. lxx^o. iii^o. in festo sancti Petri ad uincula in Ciuitate Bergensi in hunc modum:

Videlicet, quod predictus Archiepiscopus pro bono pacis et comodoⁿ³¹⁷ ecclesie et animarum procuranda salute renuntiauit nomine Nidrosiensis ecclesie pro se et successoribus suis canonicis intransibus in perpetuum omni iuri, si quodⁿ³¹⁸ in predicta electione Regum, subiectione seu oblatione corone habebat vel habere poterat tam in petitorio quam in possessorio rationeⁿ³¹⁹ dicti priuilegij seu legis, uel quocumque alio modo sibi competere uideretur, omnibus alijs iuribus ad ecclesiam spectantibus, que in legibus patrie continentur, et ecclesiarum priuilegiis semper saluis, dummodo supersit aliquis, qui legitime possit et debeat iure hereditario succedere. Si uero nullus inueniatur successor legitimus, Archiepiscopus et Episcopi inter ceteros Nobiliores et discretiores Regni Electores in electione tantum uoces primas et potissimas obtinebunt.

Prefatus autem dominus Rex renuntiauit pro se et heredibus et successoribus suis in perpetuum omni iuri, si quodⁿ³²⁰ in auditione, examinatione et determinationeⁿ³²¹ causarum ad ecclesiam spectantium hactenus habuerat. Inhibens firmiter vniuersis exactoribus et legiferis Regis tam propinquis quam remotis, tam presentibus quam futuris per totum Regnum,ⁿ³²² ne de ipsis causis presumant iudicare, uel pretextu alicuius consuetudinis, quam retroactis temporibus habuerat predictus dominus Rexⁿ³²³ uel habere uisus fuerit, se aliquatenus intromittant, sed per iudices ecclesiasticos tales cause decetero libere dirimantur, ut sunt hee:ⁿ³²⁴

Omnes cause clericorum, quumⁿ³²⁵ inter se litigant uel a laicis impetuntur, matrimoniorum, natalium, iurispatronatus, decimarum, uotorum, testamentorum, maxime cum agitur de legatis ecclesijs et pijs locis et religiosis; tuitioⁿ³²⁶ peregrinorum uisitantium limina beati Olai uel aliorum sanctorum, et eorum

cause. Item possessionumⁿ³²⁷ ecclesiarum, sacrilegij, periurij, usurarum, Symonie, heresis, fornicationis, adulterij et incestus et omnes alie, que ad forum ecclesiasticum possent de iure communiⁿ³²⁸ quoquomodo spectare.ⁿ³²⁹

Item denuo concessit dominus Rex et firmiter obseruariⁿ³³⁰ precepit,ⁿ³³¹ quod a predecessoribus suis est concessum, scilicet, ut semper licitum sit Archiepiscopo et Episcopis in Capellis a Regibus fundatis uel dotatis, sicut et in alijs Capellis sue provincie, instituere idoneasⁿ³³² sine ipsorum et aliorum laicorum assensu uel presentatione personas.

Item concessit, quod in electionibusⁿ³³³ Episcoporum uel Abbatum Nidrosiensis prouintie nulla uis, nulla potentia, nulla auctoritas Regis uel principis interueniat nec fauore ipsorumⁿ³³⁴ quisquam officium ecclesiastice prelationis obtineat, sed ille preficiatur, quem ipsi,ⁿ³³⁵ ad quos electio pertinet, uacanti ecclesie scientia et moribus iudicauerint aptiorem.

Item denuo concessit, quod regibus non liceat approbatas patrie leges et scriptas et penas pecuniarias siue in clericis siue in laicis contra antiquam consuetudinem in ecclesiarum seu clericorum dispendium immutare.

Item, quod liceat Archiepiscopo et eius successoribus emere Aues, Girofalcones,ⁿ³³⁶ Astures et Griseos, sicut ab antecessoribus suis est hactenus obseruatum. Item annuit et concessit, quod in dandis decimis de terris et mansionibus suis reges omnino sequantur canonicas sanctiones.

Item, quod Triginta leste farine mittantur ad Yslandiam ex parte domini Archiepiscopi, quandoⁿ³³⁷ sibi uisum fuerit, illis presertim temporibus, quibus id patrie patietur ubertas, propter hocⁿ³³⁸ in alijs rebus portandisⁿ³³⁹ ipsoⁿ³⁴⁰ Archiepiscopoⁿ³⁴¹ licentia non negata.

Item concessit dicto Archiepiscopo uectigalia de una nauis singulis annis de Yslandia ad suam diocesim ueniente, quia hoc in littera sua continetur.ⁿ³⁴²

Item concessit denuo et mandauit omnes peregrinos limina beati Olai et aliorum sanctorum uisitantes deuotionis causa, tam aduenas quam indigenas, sive guerre tempus sit siue pacis,ⁿ³⁴³ in eundo et redeundo firma securitate potiri. Qui uero inuenti fuerint ipsos indebite molestare iuxta quod culpa requirit, per iudicem ecclesiasticum pena debita castigentur, et ad parendum iudici ecclesiastico per Regem et eius Balliuos seu Officiales, si necesse fuerit, compellantur.ⁿ³⁴⁴

Volens autem insuper predictus dominus Rex ecclesiam Nidrosiensem amplioribus beneficiis, quam huc usque habuerat, suis temporibus honorare, domino Archiepiscopo et suis successoribus pro se et suis heredibus in perpetuum Centum homines ab expeditionibus regijs et uocationibus et a tractione^{¶345} nauium et specialiter de tributo, quod^{¶346} uulgariter^{¶347} *Leydanger* appellatur, concessit liberos et immunes ita, quod quidam ex hijs centum, qui *Scutelsuenar*^{¶348} appellantur, a predictis sint immunes cum duabus alijs personis, quas ipsi ad hoc de sua familia duxerint eligendas. Ceteri uero cum secunda persona predicta gaudeant libertate.

Item cuilibet episcoporum, uidelicet Asloensi, Bergensi, Stawangrensi, Hamarensi, secundum modum predictum concessit homines Quadraginta, nisi forte domino Regi, Archiepiscopo et episcopis propter grauem rei publice necessitatem et euidenter et manifestam uel Regni defensionem uisum fuerit aliter expedire ad tempus ita, quod cessante necessitate seu defensione predicti homines eo ipso predicta gaudeant libertate.

Cuilibet etiam plebano dictorum episcopatum, siue in rure siue in Ciuitatibus morentur, concessit, quod cum duabus personis de sua familia a dicto tributo, quod uulgariter dicitur *Leydanger*, sint liberi, et unus familiarium, quem sibi plebanus magis nouerit necessarium, ab expeditionibus regijs sit quietus.

Item concessit, quod, si homines Archiepiscopi iniuriati^{¶349} fuerint sibi ad inuicem in nauibus uel Comitatu dicti Archiepiscopi existentes, tunc iudicio ipsius Archiepiscopi debent stare ab eo secundum quod culpa poposcerit et sibi uidebitur puniendi, et ad ipsum in talibus casibus mulcta pro transgressionibus debita pertinebit, dummodo mors uel membrorum mutilatio de talibus iniurijs non fuerit subsequuta, in quo casu^{¶350} per dominum Regem uel suos iudices sunt predicti homines iudicandi. Si uero alibi quam in prefatis locis deliquerint, tunc potest lesus reum non obstante fori exceptione, sub quo maluerit, Regis uel prefati patris iudicio conuenire. Verumtamen de mulcta pro talibus extorta medietas ad Regem et medietas ad Archiepiscopum pertinebit.

Item concessit, quod sub prohibitione a se uel successoribus suis aut officialibus eorum facta uel facienda super emptionibus,^{¶351} uenditionibus uel rebus de loco ad locum transferendis non intelligantur Episcopi uel^{¶352} clerici uel etiam laici in eorum negotijs agendis specialiter constituti sine Archiepiscopi et episcoporum assensu, dummodo Regno uel necessitati rei publice mora super requisitione episcoporum^{¶353} dispendium siue periculum euidens uel manifestum non generet^{¶354} in premissis.

Item concessit, quod liceat domino Archiepiscopo habere unum hominem in Curia sua, qui cudat denarios, prout littera sua super hoc confecta attestabatur.

Hanc autem compositionem inierunt sepenominati dominus Rex Jllustris et Reuerendus pater Archiepiscopus presentibus venerabilibus patribus domino Thurgillo¹³⁵⁵ Dei gratia episcopo Stawangrensi, Andrea Asloensi, Ascatino¹³⁵⁶ Bergensi et istis Baronibus Regni, Brunulfo,¹³⁵⁷ Rognaldo,¹³⁵⁸ Andrea Gregorij, Eliwo de Naustdal, Andrea Plut, Aslaco Gus, Bernone Erlingi et Thoria,¹³⁵⁹ Cancellario regis, Siguatto,¹³⁶⁰ Haldano, Siguardo,¹³⁶¹ Torfinno,¹³⁶² Odoeno canonicis Nidrosiensibus et alijs viris prudentibus et discretis¹³⁶³ renuntiantes in hoc facto omni exceptioni doli, mali, fraudis, actioni in factum et specialiter restitutioni in integrum, et omnibus litteris inter ipsos uel predecessores suos hactenus habitis et obtentis et omnibus indulgentijs et priuilegijs apostolicis impetratis et impetrandis et omni alij remedio iuris canonici et ciuilis, per que predicta compositio et finalis concordia possit impediri seu modo aliquo irritari salva tamen in omnibus apostolice sedis auctoritate. Hoc adiecto, quod, si Romanus pontifex huic compositioni¹³⁶⁴ consentire noluerit eam per suas litteras confirmando, salue sint tam domino Regi predicto¹³⁶⁵ quam Archiepiscopo actiones et defensiones sue, que¹³⁶⁶ sibi in presenti competere dinoscuntur. In cuius rei testimonium una cum Sigillis domini Regis et Archiepiscopi prenominati Episcopi et Barones Sigilla sua duxerunt presentibus apponenda.

Datum apud predictam Ciuitatem anno et die predictis, Regni uero domini Magni Quarti dei gratia Jllustris Regis¹³⁶⁷ Norwagie .xi^o., Consecrationis uero venerabilis patris Johannis Nidrosiensis archiepiscopi Anno Sexto.

3. [Magni regis epistula ad Gregorium Papam XII scripta Bergis die XV Augusti anno 1273]

Sanctissimo in Xristo patri ac domino sacrosancte Romane Ecclesie summo pontifici Magnus Dei gratia Rex Norwagie cum filiali obedientia pedum oscula beatorum.

Sanctitati uestre sit manifestum, quod amicali compositione, quam uobis transmittimus confirmandam, inita inter nos et venerabilem patrem Johannem dei gratia Nidrosiensem Archiepiscopum et littera confecta super ea, inuenimus articulum, qui sequitur, pretermissum, videlicet, quod Episcopi, Abbates seu

clerici, cum ipsi regalia non habeant, in expeditione ire cum Rege uel ad hoc quicquam de suo expendere minime teneantur uel etiamⁿ³⁶⁸ compellantur, nisi forte necessitas tam grauis et euidensⁿ³⁶⁹ immineat, quod a diocesano episcopo et sapientioribus et discretioribus ecclesiasticis uiris communicato consilio fieri tuncⁿ³⁷⁰ permittatur in casibus dumtaxat a iure concessis, propter quem articulum nolimus,ⁿ³⁷¹ quod tota littera super predicta compositione confecta iterum scriberetur maxime, cum plures ex Baronibus nostris, qui predictae compositioniⁿ³⁷² interfuerant et sigilla sua apposuerant, recessissent, sed ipsum in presenti littera sigillo nostro sigillata duximus inserendum supplicantes, quatinusⁿ³⁷³ ipsum una cum aliis in littera uestre confirmationis nominatimⁿ³⁷⁴ et specialiter exprimatis. Datum Bergisⁿ³⁷⁵ Anno domini M^o. CC^o lxx^o. iii^o. in festo assumptionis beate Marie.

4. [*Confirmatio Gregorii X et indicatio loci et diei*]

Nulli ergo nostre confirmationis etc. Datum Lugduni vii. Kal. Aug., anno tertio.

Compositio et finalis concordia II
[Sættargjerden i Tønsberg i 1277, latinsk
tekst]

Ved Espen Karlsen

Innledning

Composicio et finalis concordia (i det følgende *Compositio II*), vanligvis referert til som Sættargjerden, [u376](#) er en ny versjon av den avtale med samme navn som ble inngått i Bergen 1. august 1273 mellom erkebiskop Jon og Magnus Lagabøte. Dokumentet er datert 9. august 1277 i Tønsberg i festningen (*castrum*). Den bør ha foreligget i minst to eksemplarer ved inngåelsen, ett til kongen og ett til erkebiskopen. Ulikt *Compositio I* er den ikke kjent fra det pavelige arkiv. I 1277 ble det samtidig laget en gammelnorsk oversettelse som også er utgitt i denne publikasjonen.

Originaldokumentet

Compositio II er bevart i original og oppbevares i Den Arnamagnæanske Samling ved Københavns universitet, med signatur AM Diplomata Norvegica V, 6. Omfanget er stort, 21,5 x 50 cm; teksten omfatter 34 linjer. [u377](#) En del av teksten er felles med *Compositio I* og er skrevet av derfra. Rimeligvis kan kongens eller erkebiskopens originaleksemplar ha tjent som forelegg. Mer om kvaliteten av avskriften nedenfor.

Det bevarte dokumentets eierhistorie faller for det meste sammen med eierhistorien til den personlige indulgensbullen som pave Johannes XXII sendte til kong Magnus Eriksson 23. august 1331, som nå kun er kjent i avskrift (Schück 1976, 141–145). Begge dokumenter har fra Magnus Erikssons tid (1319–1374) vært oppbevart i Apostelkirken i Bergen. Denne kirken var det ledende kongelige kapell i Norge. [u378](#) Dokumentene ble senere overført til Bergen domkirke, hvor begge fortsatt forelå midt på 1500-tallet. Det er altså sannsynligvis kongens eksemplar som er bevart. Senere havnet det på ukjent vis hos den danske samler av Bergensiana, Holger Parsberg (1636–1692), og deretter hos Jens Rosenkrantz til Quitzowsholm (1640–1695). Árni Magnússon (1663–1730) skrev av dokumentet mens det var i Rosenkrantz' eie, og ervervet det senere selv.

Teksten

Som sagt er partier av teksten skrevet av etter Compositio I. I disse partiene finnes noen påfallende avskriverfeil:

1. *contra electionem, subiectioni [dativ] et oblacionem corone*, hvor Bergenskonkordatet har akkusativformen *subiectionem* som konteksten krever.

2. *Item concessit, quod liceat archiepiscopo et eius successoribus emere aues, gerofalcones, griseos et austures, sicut ab antecessoribus suis est actenus obseruatum.*

Passasjen samsvarer delvis med en formulering i et brev fra pave Celestin til erkebiskop Eirik av 15. juni 1194.ⁿ³⁷⁹ Formen *austures* (pl.) har jeg ikke funnet belagt. Konkordatet har *astures* (høker). Det er sannsynligvis en skrivefeil.

3. Verbformene *castiguntur* og *parandum* (gerundium av *parare* = 'å forberede') fortjener en kommentar:

Qui uero inuenti fuerint, ipsos indebite molestare, nisi forte aliquis uel aliqui exploratores esse presumantur, et propter hec ipsos ad probacionem capi contingat iuxta, quod culpa requirit, per iudicem ecclesiasticum pena debita castiguntur et ad parandum iudici ecclesiastico per regem et eius balliuos uel exactores, si necesse fuerit compellantur.

Compositio I har *castigentur* (presens konjunktiv i tredje person pl. av *castigari*) og *parendum* (gerundium av *parere* = 'å adlyde') i den tilsvarende passasjen.ⁿ³⁸⁰ Det dreier seg rimeligvis om avskriverfeil i Compositio II.

4. Om kongens møte med en geistlig som er underveis for å bli stadfestet som biskop eller abbed:

... nisi presens [sc. rex] fuerit vel in uia, per quam fuerit ad confirmacionem transituris, ut tunc, prout moris est, regio aspectui personaliter se presentet.

Transituris er en åpenbar skrivefeil for *transiturus*, 'om ikke kongen er til stede [ved stadfestelsen] eller [den utpekte] presenterer seg for kongens åsyn på den vei hvor han er underveis til stadfestelsen'. Skrivefeilen er karakteristisk for denne typen gotisk skrift.

5. Mot slutten av Compositio II kommer en oversikt over tilstedeværende:

Hanc autem compositionem amicabilem inierunt sepe nominati dominus rex illustris et reuerendus pater archiepiscopus presentibus uenerabilibus patribus episcopis ... et istis baronibus regni domino Erlingo, ... domino Audoeni Hugleiki ... et canonicis Nidrosiensis eiusdem capituli tunc procuratoribus dominis Siguato, ... et aliorum capitulorum uiris prudentibus et discretis, ...

I passasjen er det to ord som trenger diskusjon. Mesteparten av avsnittet består av liste over tilstedeværende under forhandlingene i form av en absolutt ablativ innledet av *presentibus* + en rekke navn og titler i ablativ. Genitiven *Audoeni* er en åpenbar feilskrivning av *Audoeno* (ablativ) mens det etterfølgende *Hugleiki* er patronym i latinsk genitivsform (Audun Hugleiksson). Neste problem er *uiris*. Originalens uurf kan leses som *iuris* eller *uiris*.¹³⁸¹ Utgiverne av NgL (2, 466) (sml. Bagge, Smedsdal og Helle 1973, 151) har lest *iuris prudentibus*, 'rettslærde', istedenfor *uiris prudentibus*, 'lærde menn'. I prinsippet er begge varianter mulige, men den siste varianten finnes i Compositio I som er forelegget, og den stemmer overens med den gammelnorske oversettelsen som bør ha hatt *uiris* i sitt latinske forelegg.

Ellers finnes enkelte slurvfeil, som *tactabantur* for *tractabantur* og *de nunciantes* for *denunciantes*. Skriveren har i tre tilfeller korrigert teksten ved å legge til uteglemte ord over linjen.

Det er påfallende at en skriver, hva enten han var tilknyttet kongen eller erkebiskopen, gjør så mange skrivefeil i en såpass kort tekst. Teksten fremstår som en lite omhyggelig avskrift av Compositio I i de passasjene som er felles, og skriften er lettere ujevn.

Ortografi

Ortografien er typisk for perioden. Både finalt og inne i ord blir *ii* skrevet *ij* (*filiij*, *alijs*, *hijs*); *u* og *v* benyttes både for vokal og konsonant om hverandre, men *u* er hyppigst i bruk.

Former som *requisiscione* (= *requisicione*) og *scinceriter* (= *sinceriter*) er det rimelig å oppfatte som ortografiske varianter (for eksempler, se Stotz 1996–2004, 3: 186–187). Foran *e* og *i* ble *c* på denne tiden i Skandinavia uttalt som *s*.

Tegnsetting

Det er tegnsetting med *punctum* ved setningsslutt. Punktum brukes også som skille ved romertall. Setningsbegynnelse markeres ved stor forbokstav.

Utgivelsesprinsipper

Utgaven følger originalens ortografi, men egennavn og stedsnavnsadjektiver er skrevet med stor forbokstav. Tegnsettingen i utgaven følger syntaktiske prinsipper. Setningsbegynnelse er markert ved stor forbokstav og setningsslutt ved punktum. Underordnede setninger er skilt ut ved komma, men ikke partisippkonstruksjoner og absolutte ablativer. Det er komma ved oppregning, apposisjoner og asyndeton. Teksten er inndelt i avsnitt etter innhold, selv om en slik inndeling ikke finnes i originalen. Lapsuser og skrivefeil i teksten er nevnt i det kritiske noteapparatet.

Teksten i det kritiske noteapparatet er på latin av hensyn til internasjonale lesere.

Sigla

O København, Den Arnamagnæanske Samling, AM Diplomata Norvegica V, 6

N *Norges gamle Love indtil 1387*, bind 2, 462–467. Utgitt av R. Keyser og P. A. Munch. Christiania 1848:
g Chr. Grøndahl.
L

Kritisk utgave

In nomine patris et filij et spiritus sancti amen. Vt certitudo presencium det ueram in perpetuum et euidentem memoriam preteritorum, nouerint uniuersi tam presentes quam futuri, quod, cum nuper inter illustrem principem Magnum dei gracia regem Noruegie et uenerabilem patrem Johannem eadem gracia archiepiscopum Nidrosiensem materia questionis esset sub orta¹³⁸² super eo, quod idem archiepiscopus asseruit, ut aliquae cause, que ad forum ecclesiasticum canonice pertinebant, usque ad tempora dicti regis ex consuetudine antiqua et ab ecclesia quodam modo propter discordie periculum et pacis discidium euitandum per patientiam tollerata coram secularibus iudicibus tactabantur.¹³⁸³ In super quod priuilegiis ecclesie sue quibusdam et specialiter priuilegio Magni cuiusdam, ut dicebatur regis Noruegie, derogatum fuerat, ut creditur non utendo maxime in ea parte priuilegij, qua continebatur, quod prefatus Magnus deuouit se et regnum suum beato Olawo regi et martyri et in signum subiectionis precepit coronam post decessum suum et omnium in regnum sibi succedencium offerri prefato martyri in ecclesia cathedrali nec non et cuidam constitutioni patrie per eundem forte Magnum edite, que innuit reges Noruegie debere eligi et in electione archiepiscopum et episcopos inter ceteros electores uoces precipuas optinere, que omnia predicta uenerabilis pater archiepiscopus tanquam sponse Christi in parte sollicitudinis procurator fidelis petijt, ut in usum et in ecclesie sue utilitatem dominus rex predictus in posterum duceret admittenda.

Ad respondendum uero articulis supra dictis ac contra petitionem archiepiscopi supradictus dominus rex illustris sufficienter asseruit se habere rationes, si super hijs coram iusto iudice duceret contendendum et maxime contra electionem, subiectioni¹³⁸⁴ et oblacionem corone de quibus uix uel nunquam posset probari ecclesiam Nidrosiensem possessionem habuisse, quod nouum genus exactionis uideri poterat illud ab eo exigi, quod non fuerat actenus attemptatum uel consuetum.

Considerans itaque prefatus pater archiepiscopus et ex una parte se non posse supra memorata absque scrupulo consciencie uel conniencie pertransire ex alltera, si¹³⁸⁵ super hijs moueret questionem, posset perturbacio et discordia magna inter regnum et ecclesiam suscitari multorum animabus et corporibus

nocitura presertim, cum non solum in tollendis consuetudinibus contra populum uerum et in aliis directe contra ipsum regem et tocius regni potenciam agi uideretur, pacem et concordiam uolens eligere ad dicti domini regis Magni dei gracia illustris clemenciam tam ecclesie quam regno sepius ac manifestius exhibitam et ostensam se conuertit supplicans, ut inter se de predictis omnibus taliter ordinarent, quod cederet ad honorem Dei omnipotentis et utilitatem ecclesie maiorem animarum ipsorum et totius sibi commissi populi ad salutem.

Prefatus autem dominus rex illustris ex solite benignitatis affectu, quem ad honesta queque et maxime circa matrem Nidrosiensem ecclesiam habuit et habere dinoscitur, uolens eam amplioribus libertatibus et priuilegiis suis temporibus decorari tamquam pacis amator et cultor iusticie post multos tractatus hinc inde habitos super predictis interueniente consilio et assensu episcoporum, baronum et canonicorum Nidrosiensium et capitulorum aliarum ecclesiarum cathedralium in Norwegia existencium cum dicto patre archiepiscopo Anno domini m^o.cc^o.lxx^o.vij^o. in uigilia beati Laurentii apud castrum Tunbergenseⁿ³⁸⁶ in ecclesia fratrum minorum duxit amicabilem componendum in hunc modum:

Videlicet, quod predictus pater archiepiscopus pro bono pacis et maiori ecclesie comodo et animarum procuranda salute renunciauit cum consilio et assensu capituli sui nomine Nidrosiensis ecclesie pro se et successoribus suis canonicis intransibilibus in perpetuum omni iuri, si quod in predicta electione regum, subiectione seu oblatione corone habebat uel habere poterat tam in petitorio quam in possessorio racione dicti priuilegii seu aliarum literarum seu legis uel quocumque alio modo sibi competere uideretur omnibus aliis iuribus ad ecclesiam spectantibus, que in legibus patrie continentur et ecclesiarum priuilegijs alijs semper saluis, dum modo super sit aliquis, qui legitime possit et debeat iure hereditario succedere. Si uero nullus inueniatur successor iure hereditario archiepiscopus et episcopi inter ceteros nobiliores et discretores regni electores in electione tantum modo uoces primas et potissimas optineant protestando secundum suas consciencias, quod scinceriterⁿ³⁸⁷ ad illius electionem laborabunt, quem regno et regnum in habitantibus iudicauerint apciorem.

Prefatus autem dominus rex renunciauit pro se et heredibus et successoribus suis in perpetuum omni iuri, si quod in audicione, examinacione et determinacione causarum ad ecclesiam spectancium actenus habuerat in hibens firmiter uniuersis exactoribus et legiferis regijs, tam propinquis quam remotis, tam presentibus quam futuris per totum regnum, ne de ipsis causis presumant iudicare uel pretextu

alicuius consuetudini, quam retroactis temporibus reges habuerant uel habere uisi fuerant, se aliquatenus intromittant, sed per iudices ecclesiasticos tales cause de cetero libere dirimantur, vt sunt hee:

Omnes cause clericorum, quando inter se litigant uel a laicis impetuntur: matrimoniorum, natalium, iuris patronatus, decimarum, votorum, testamentorum, maxime, quando agitur de legatis ecclesijs et piis locis et religiosis. Tuicio peregrinorum visitantium limina beati Olau et aliarum ecclesiarum cathedralium in Norwagia et eorum cause; item cause possessionum ecclesiarum, sacrilegij, periurij, usurarum, simonie, heresis, fornicacionis, adulterij et incestus et alie consimiles, que ad ecclesiam spectant mero iure; saluo semper regio iure in hijs causis ubicumque debetur ex consuetudine approbata uel legibus regni mulcta pene pecuniarie persoluenda.

Item denuo concessit dominus rex et firmiter obseruari precepit, ut semper licitum sit archiepiscopo et episcopis in capellis a regibus fundatis uel dotatis, sicut et in alijs ecclesijs et cappellis sue prouincie instituere ydoneas sine ipsorum et aliorum laicorum assensu uel presentacione personas.

Item concessit, quod in electionibus episcoporum et abbatum Nidrosiensis prouincie, nulla uis, nulla potencia, nulla auctoritas regis uel principis interueniat, sed ille preficiatur, quem ipsi, ad quos electio pertinet, vacanti ecclesie sciencia et moribus iudicauerint apciorem de nunciantesⁿ³⁸⁸ ante confirmacionem electionem factam domino regi, qui pro tempore fuerit per canonicos eiusdem ecclesie vel decens nuncium et honestum, nisi presens fuerit vel in uia, per quam fuerit ad confirmacionem transituris,ⁿ³⁸⁹ ut tunc, prout moris est, regio aspectui personaliter se presentet.

Item concessit, quod episcopi, abbates seu clerici in expedicione ire cum rege uel ad hoc quicquam de suo impendere minime teneantur, nisi forte necessitas tam grauis et euidens immineat, quod id a dyacesano episcopo et sapiencioribus ecclesiasticis uiris fieri permittatur.

Item denuo concessit, quod regibus non liceat approbatas patrie leges et scriptas ac penas pecuniarias siue in clericis siue in laicis contra antiquam consuetudinem in ecclesiarum seu clericorum dispendium immutare.

Item concessit, quod liceat archiepiscopo et eius successoribus emere aues, gerofalcones, griseos et austures,ⁿ³⁹⁰ sicut ab antecessoribus suis est actenus obseruatum.

Item annuit et concessit, quod in dandis decimis de terris et mansionibus suis reges omnino sequantur canonicas sanctiones.

Item concessit quod xxx. lester farine mittantur ad Islandiam ex parte dicti Archiepiscopi, quando sibi uisum fuerit illis presertim temporibus, quibus id patrie pacietur ubertas, propter hoc in alijs rebus portandis licencia non negata.

Item concessit domino archiepiscopo vectigalia de una nauī singulis annis de Islandia ad suam dyocesisin ueniente.

Item concessit denuo et mandauit omnes peregrinos limina beati Olauī et dictarum ecclesiarum cathedralium in Noruegia uisitantes deuocionis causa, tam aduenas quam indigenas, siue guerre tempus sit siue pacis in eundo et redeundo firma securitate potiri. Qui uero inuenti fuerint, ipsos indebite molestare, nisi forte aliquis uel aliqui exploratores esse presumantur, et propter hec ipsos ad probationem capi contingat iuxta, quod culpa requirit, per iudicem ecclesiasticum pena debita castigantur¹³⁹¹ et ad parandum¹³⁹² iudici ecclesiastico per regem et eius balliuos uel exactores, si necesse fuerit compellantur.

Volens autem insuper predictus dominus rex ecclesiam¹³⁹³ Nidrosiensem ad huc¹³⁹⁴ amplioribus beneficijs, quam huc usque habuerat, suis temporibus honorare domino archiepiscopo et suis successoribus pro se et suis heredibus inperpetuum centum homines ab expeditionibus regijs et uocationibus et a tractione nauium et specialiter de tributa, quod uulgariter *leidangr* appellatur, concessit liberos et inmunes ita, quod quidam ex hijs centum, qui *scutilsueinar* appellantur, a predictis sint inmunes eo modo, quo homines regis esse solent et tempore compositionis facte habebant cum duabus alijs personis, quas ipsi ad hoc de sua familia eligendas duxerint;¹³⁹⁵ ceteri uero cum secunda persona predicta gaudeant libertate.

Item cuilibet episcoporum, uidelicet Asloensi, Bergensi, Stafangrensi, Hamarensi secundum modum predictum concessit homines .xl., nisi forte domino regi archiepiscopo et episcopis propter grauem rei publice necessitatem uel regni defensionem uisum fuerit aliter expedire ad tempus ita, quod cessante necessitate seu defensione predicti homines tam episcoporum quam archiepiscopi eo ipso predicta gaudeant libertate.

Cuilibet etiam plebano dictorum episcopatum, siue in rure siue in ciuitatibus morentur, concessit, quod cum duabus personis de sua familia a dicto tributo,

quod uulgariter dicitur *leidangr*, sint liberi et unus familiarium, quem sibi plebanus magis nouerit necessarium, ab expeditionibus regijs sit quietus.

Item concessit, quod, si homines archiepiscopi centum predicti iniuriati fuerint sibi ad inuicem in curia uel nauibus, scilicet propria¹³⁹⁶ cum duabus alijs uel comitatu dicti archiepiscopi exhistentes, tunc iudicio ipsius archiepiscopi debent stare ab eo secundum, quod culpa poposcerit et sibi uidebitur puniendi et ad ipsum in talibus casibus mulcta secundum leges patrie pro transgressoribus debita pertinebit, nisi mortem uel membrorum mutillationem inuicem sibi uel alijs, quod absit, inferant in quibus casibus ad domini regis iudicium, uel eius exactorum cum mulcta pertinebunt salua domino archiepiscopo in hoc casu competenti satisfactione ob sue presencie reuerenciam et honorem. Si uero dicti centum homines archiepiscopi alibi, quam in prenomatis locis deliquerint, tunc potest lesus reum non obstante fori excepcione sub, quo maluerit regis uel prefati patris iudicio conuenire, et mulcte pro talibus extorte medietas ad regem et medietas ad archiepiscopum pertinebit.

Item concessit, quod sub prohibicione a se uel suis successoribus aut eorum exactoribus seu balliuis facta uel facienda super empcionibus, uenditacionibus uel rebus de loco ad locum transferendis non intelligantur episcopi uel clerici uel eorum laici in eorum negocijs agendis specialiter constituti sine archiepiscopi et episcoporum assensu, dummodo regno uel necessitati rei publice mora super requisicione¹³⁹⁷ episcoporum dispendium siue periculum euidens non generat in premissis.

Item concessit, quod liceat domino archiepiscopo habere unum hominem, qui cudat denarios, prout litera sua super hoc confecta testatur.

Si autem super aliquo articulorum in eadem compositione contentorum contigerit dubitacionem aliquam suborriri, ad declaracionem illius due persone ydonee una a rege prefato, alia uero ab archiepiscopo uel suis successoribus eligantur, que, si demum super hoc nequuerint concordare, tertiam aduocandi ad id personam liberam habeant potestatem et ualeat, quod ab eis vel duabus earum fuerit declaratum.

Hanc autem compositionem amicabilem inierunt sepe nominati dominus rex illustris et reuerendus pater archiepiscopus presentibus uenerabilibus patribus episcopis Andrea Osloensi, Arnone Stafangrensi et istis baronibus regni domino Erlingo, domino Rognaldo, domino Andrea Plyt et domino Gautone de Tolgo, domino Bernone Erlingi, domino Thoria Haquini, domino Audoeni¹³⁹⁸ Hugleiki et

domino Vigleiko Odoeni et canonicis Nidrosiensis eiusdem capituli tunc procuratoribus dominis Siguato, Erlendo, Thorphinno, Odoeno et aliorum capitulorum uiris⁴³⁹⁹ prudentibus et discretis, qui presentem compositionem, ut perpetuum robur optineat firmitatis, hinc inde iuramento uallauerunt renunciantes in hoc facto omni excepcioni doli mali fraudis actioni in factum et specialiter restitutioni in integrum et omnibus literis inter ipsos uel predecessores suos actenus, quoad renunciata supra dicta habitis et obtentis et omnibus indulgencijs et priuilegijs apostolicis impetratis et impetrandis et omni alij remedio iuris canonici et ciuilis, per que predicta compositio et finalis concordia posset impediri seu modo aliquo irritari.

Forma autem iuramenti prestiti ex parte domini regis et regni principum talis est:

Ego ponens manum meam super sacro sancta ewangelia hoc iuro per Deum, quod omnia, que dominus meus rex Magnus sancte ecclesie concessit, que in presenti compositioe sunt nominata. Dominus Magnus seruabit et omnes sui successores et ego seruabo et omnes in statu meo successuri inperpetuum secundum discrecionem et scienciam mihi a deo datam, et seruari faciam et adiutor ero pro uiribus meis, ut presens compositio ad commodum ecclesie obseruetur. Presto hoc iuramentum in animam domini mei regis Magni et omnium sibi succedencium, tam ducum et comitum quam regum in animam meam et omnium in statu meo succedencium. Sic me Deus adiuuet et hec sancta ewangelia.

Forma autem iuramenti prestiti ex parte prelatorum et procuratorum capitulorum talis est:

Ego ponens manum meam super sacro sancta ewangelia hoc iuro per Deum, quod omnia, quibus dominus meus Johannes archiepiscopus et episcopi sui ex parte ecclesie renunciauerunt, pro se et suis successoribus obseruabit et obseruabunt, et ea, que in hac compositioe nominatim renunciata sunt regie dignitati. Ego pro uiribus meis secundum scienciam et discrecionem mihi a deo datam obseruabo et omnes mei successores obseruabunt et adiutor ero, ut presens compositio obseruetur et in perpetuum duret. Presto hoc iuramentum in animam domini mei Johannis archiepiscopi et omnium sibi succedencium in animas episcoporum et suorum succedencium in animam meam et successorum meorum. Sic me deus adiuuet et hec sancta ewangelia.

In cuius rei testimonium una cum sigillis domini regis et archiepiscopi prenominati episcopi, barones et capitula sigilla sua duxerunt presentibus apponenda. Datum apud predictum castrum anno et die predictis regni vero domini Magni dei gracia illustris regis Noruegie .x^o. iiij^o. consecracionis uero venerabilis patris Johannis Nidrosiensis archiepiscopi anno .x^o.

Sættargjerda i Tønsberg i 1277, norrøn tekst

Ved Magnus Rindal

Innleing

Sættargjerda i Tønsberg frå 1277 er overlevert i eit latinsk originaldokument, som er gjeve ut ein annan stad i denne publikasjonen. Samstundes blei det laga ein offisiell gammalnorsk versjon, som ser ut til å vere ei temmeleg nøyaktig omsetjing av den latinske originalen. Men den gammalnorske versjonen inneheld også ein ny artikkel med avtale om tiend, som truleg blei vedteken på møtet i Tønsberg (Seip 1942, 105). Dette stykket om tiend står også som kapittel 19 i erkebiskop Jons kristenrett (NgL 2, 353–355).

Denne gammalnorske omsetjinga skal vere overlevert i til saman 18 handskrifter (DI 2, 147), mange av dei er avskrifter av kjende handskrifter. Berre to av dei er norske. Det er sju av dei som har tekstkritisk verdi. Det gjeld følgjande handskrifter:

AM 350 fol.

Dette er eit islandsk handskrift, skrive av fire hender. Hovudhanda er frå andre halvdel av 1300-talet, dei tre andre er frå 1500-talet. Denne skrivaren har skrive *Jónsbók*, den islandske lovboka frå 1261, Hirdskráa og ei mengd rettarbøter. Han har også skrive biskop Arnes kristenrett, Sættargjerda i Tønsberg og fem statutt frå erkebiskopen. AM 138 4°, frå ca. 1500, inneheld ei avskrift av AM 350 fol.

AM 351 fol.

Dette er eit islandsk handskrift, skrive av éin skrivar i andre halvdel av 1300-talet. Innhaldet er *Jónsbók* og fleire rettarbøter. Dessutan finn vi den gamle islandske kristenretten, biskop Arnes kristenrett, ti statutt frå erkebiskopen og Sættargjerda i Tønsberg.

AM 354 fol.

Dette er eit islandsk handskrift, skrivi av fem hender. Hovudhanda er frå ca. 1400, dei fire andre er frå 1400-talet. Denne skrivaren har skrivi *Jónsbók*, biskop Arnes kristenrett, fire statutt frå erkebiskopen og Sættargjerda i Tønsberg. Vi finn også kardinal Vilhelms forordning om helgedagar og kyrkjegods, og pavens stadfesting av denne.

AM 115 b 4°

Dette islandske handskriftet er skrivi av Árni Magnússon (d. 1730) og ein av skrivarane hans. Innhaldet er Sættargjerda i Tønsberg og nokre rettarbøter. Árni har skrivi dei fyrste fire blada av Sættargjerda, og det er ei avskrift av AM 350 fol., med variantar frå andre kjende handskrifter. Dei neste seks blada av Sættargjerda er skrivne av ein av Árnis skrivarar, etter eit førelegg som ikkje er kjent. AM 115 b 4° og DonVar 1 Barth D fol. er avskrifter av same førelegg.

Deichman 11 8°

Dette norske handskriftet er skrivi av Hans Jakobsen Loe, lagmann i Skien 1567–1573 og i Tønsberg 1573–ca. 1580. Innhaldet er Landslova, Sættargjerda og ei mengd rettarbøter.

DonVar 1 Barth D fol.

Den delen av handskriftet (s. 793–819) som inneheld Sættargjerda, er skriven av Árni Magnússon (d. 1730). Den inneheld elles lovgjeving knytt til kyrkja. DonVar 1 Barth D fol. og AM 115 b 4° er avskrifter av same førelegg.

GKS 1154 fol. (Codex Hardenbergianus)

Dette handskriftet er truleg sett saman av tre delar som er bundne saman på 1500-talet. Den fyrste delen, frå ca. 1350, inneheld Landslova. Den andre delen, frå slutten av 1300-talet (med nokre yngre tillegg), inneheld Sættargjerda, erkebiskop Jons kristenrett og to statutt frå erkebiskopen. Den tredje delen, frå fyrste halvdel av 1500-talet, inneheld rettarbøter (jfr. Rindal 1983, 18–19).

Handskriftet er no på langtidslån ved Nasjonalbiblioteket i Oslo.

Den gammalnorske omsetjinga er trykt i NgL 2, 468–477, med utgangspunkt i AM 350 fol. Det er gjeve variantar frå AM 138 4° (som ikkje har tekstkritisk verdi), AM 351 fol., AM 354 fol., GKS 1154 fol., AM 115 b 4°, DonVar 1 Barth D fol. og Deichman 11 8°. Omsetjinga er også trykt i DI 2, 147–155, etter AM 351 fol., utan variantar. Den nye artikkelen om tiend er også trykt i Bagge, Smedsdal og Helle 1973, 147–149.

Eit langt gammalnorsk samandrag

Handskriftet Gunnerus XA HA qv. 1 har eit langt samandrag på gammalnorsk av Sættargjerda. Dette handskriftet er norsk, og er skriven av to skrifvarar. Den delen som inneheld samandraget av Sættargjerda, er skriven i fyrste halvdel av 1400-talet, og inneheld elles Magnus Lagabøtes kristenrett og eit stykke om bispevisitias. Den andre delen, frå andre halvdel av 1300-talet, inneheld Landslova, erkebiskop Jons kristenrett, rettarbota frå 1290 om kristenretten og eit stykke om sakøyre til kongen og biskopen.

Denne teksten ser ut til å vere eit samandrag av den gammalnorske omsetjinga omtalt ovanfor, og den nye artikkelen om tiend er med. Ofte er teksten forkorta, ved *et cetera*. Teksten har latinske overskrifter på dei ulike kapitla, noko som ikkje finst i den latinske versjonen eller i den fullstendige, gammalnorske versjonen. Anten har skrivaren hatt tilgang til ein latinsk tekst med overskrifter, eller han har laga overskriftene sjølv. Den siste løysinga verker minst sannsynleg.

Dette samandraget er trykt i NgL 2, 477–480.

Eit svært kort gammalnorsk samandrag

Handskriftet AM 309 fol. har eit svært kort samandrag på gammalnorsk av Sættargjerda. Dette norske handskriftet er i si noverande form skriven av 11 skrifvarar, frå fyrste halvdel av 1300-talet og utover. Innhaldet er Landslova og ei rad andre rettstekstar, både verdslege og kyrkjelege. Det korte samandraget av Sættargjerda er skriven i fyrste halvdel av 1300-talet, og denne skrivaren skriv elles Farmannslova og Oslos bylov.

Denne teksten inneheld berre eit oversyn over dei sakene som kyrkja har rett til å dømme i, i hovudsak det som står i kapittel 2 i sjølve Sættargjerda. Men teksten nemner ikkje atterhaldet om kongeleg rett i dei sakene der det etter godkjend sedvane eller landets lover skal betalast pengebot.

Dette samandraget er trykt i NgL 2, 477.

Sættargjerda og ettertida

Etter at Magnus Lagabøte døyde i 1280, overtok eit formynderstyre inntil sonen Eirik blei myndig, og det blei ein antikykjeleg reaksjon. Jens Arup Seip (1942, 172) seier det slik: «Det kan etter dette ikke være tvil om at riksstyret under Magnus Lagabøters sønner ikke betraktet sættargjerden i den form den blev sluttet mellem kong Magnus og Jon Raude, som gjeldende rett, og at den heller ikke i deres tid hadde rettslig virkning.» Og Sverre Bagge (1977, 329) formulerer det slik: «Det ser derfor ikke ut til at kongemakten har oppfattet s[sættargjerden] som gyldig i tiden etter 1280.»

Nedanfor skal vi sjå om denne «avviklinga» av Sættargjerda viser igjen i den skriftlege overleveringa?

Som nemnt er den gammalnorske omsetjinga av Sættargjerda i hovudsak overlevert i islandske handskrifter, berre to av 18 handskrifter er norske, GKS 1154 fol. og Deichman 11 8°.

Vi har 39 mellomalderhandskrifter av Landslova. I dei fleste handskriftene, i alt 31, finn vi også rettarbøter yngre enn Landslova. Mellom desse har vi ei stor allmenn rettarbot frå Eirik Magnusson i 1280, og ei stor allmenn rettarbot frå Håkon 5 Magnusson i 1313. Den fyrste av dei er overlevert i 23 handskrifter, derav 19 frå

mellomalderen. Den andre rettarbota er overlevert i 26 handskrifter, derav 20 frå mellomalderen. Vi ville såleis vente at sentrale rettstekstar er overleverte i eitt eller fleire mellomalderhandskrifter som også inneheld Landslova. Sættargjerda frå 1277 er ein sentral rettstekst, men er ikkje overlevert saman med Landslova i noko mellomalderhandskrift.

Den delen av GKS 1154 fol. som inneheld Sættargjerda, er bunden inn saman med Landslova på 1500-talet. I denne delen er Sættargjerda overlevert saman med lovtekstar knytte til kyrkja. Ei og same hand har skrive følgjande: Erkebiskop Jons kristenrett, deretter Sættargjerda, erkebiskop Påls (1333–1346) tredje statutt i gammalnorsk språkform, og erkebiskop Arnes (1346–1349) statutt. Erkebiskop Påls tredje statutt er elles overlevert berre i islandske handskrifter, medan erkebiskop Arnes statutt berre er overlevert i GKS 1154 fol. Det er grunn til å tru at denne delen av GKS 1154 fol. har blitt til ved erkebispesetet i Nidaros.

Det andre norske handskriftet som inneheld Sættargjerda, er Deichman 11 8°. Det er skrive av Hans Jakobsen Loe, som var lagmann i Skien 1567–1573 og i Tønsberg 1573–ca. 1580. Som lagmann har han nok hatt interesse av dei gamle norske lovene, og han har laga avskrifter av fleire av dei (Rindal og Spørck 2018, 24). Deichman 11 8° inneheld Landslova og ei mengd kongelege rettarbøter. Det er såleis ikkje noko som knyter dette handskriftet til kyrkjelege interesser.

Av dei 16 islandske handskriftene som overleverer Sættargjerda, er AM 350 fol., AM 351 fol. og AM 354 fol. dei viktigaste. Dei er alle skrivne i perioden 1350–1400, og inneheld m.a. *Jónsbók*, lovbooka for Island frå 1281. AM 350 fol. inneheld dessutan ei rad kongelege rettarbøter, Hirdskráa, den islandske biskop Arnes kristenrett, og fem statutt frå erkebiskopen. AM 351 fol. inneheld i tillegg til *Jónsbók* den gamle islandske kristenretten, biskop Arnes kristenrett, ti statutt frå erkebiskopen, og nokre kongelege rettarbøter. AM 354 fol. inneheld i tillegg til *Jónsbók* m.a. biskop Arnes kristenrett og fire statutt frå erkebiskopen.

Denne gjennomgangen syner at den fullstendige gammalnorske versjonen av Sættargjerda er overlevert berre i eitt norsk mellomalderhandskrift (GKS 1154 fol.) som ser ut til vere laga ved erkebispesetet i Nidaros, og som berre inneheld kyrkjeleg lovgjeving. I motsetning til sentrale rettarbøter er den komplette Sættargjerda aldri overlevert i noko mellomalderhandskrift av Landslova. Det er såleis grunn til å tru at Sættargjerda etter kong Magnus' død i 1280 ikkje spelte noka sentral rolle i norsk riksstyring.

På Island ser situasjonen ut til å vere annleis. Sættargjerda er overlevert i fleire islandske mellomalderhandskrifter, som både inneheld den verdslege lova (*Jónsbók*) og kyrkjeleg lovgjeving. Og erkebiskop Jons statutt frå 1280, som truleg er ein reaksjon på formyndarstyret si store rettarbot same året, er overlevert berre i islandske handskrifter, i alt fem. Dette tyder på at Sættargjerda spelte ei rolle i styringa av det islandske samfunnet. (Sjå også Haug 2015.)

Om denne utgåva av Sættargjerda

Som grunnlag for utgåva av den gammalnorske omsetjinga av Sættargjerda har eg valt GKS 1154 fol., som er det einaste bevarte norske handskriftet frå mellomalderen som overleverer teksten.

I fotnotar er det variantar frå andre handskrifter med tekstkritisk verdi. Som variant reknar eg all variasjon som potensielt endrar meiningsinnhaldet. Alle tillegg og utelatingar er tekne med.

I variantapparatet bruker eg dei same store bokstavane for handskriftene som NgL bruker:

A = AM 350 fol.

C = AM 351 fol.

D = AM 354 fol.

F = AM 115 b 4° og DonVar 1 Barth D fol.

G = Deichman 11 8°

Variantane står ned notenummer etter dei aktuelle orda/periodane i hovudteksten, og sjølve varianten står som note nedst på den aktuelle sida. Når noten gjeld meir enn eitt ord, blir det normalt markert med [i hovudteksten framfor fyrste ordet i den sekvensen som noten gjeld. Når noten gjeld ein sekvens der det allereie er [inne i sekvensen, blir starten på sekvensen i noten markert med *frå*, som her tyder «frå og med». Når ein lese måte i variantapparatet finst i fleire handskrifter, er skrivemåten den som finst i det handskriftet som er nemnt fyrst.

Hovudteksten er trykt bokstavrett etter handskriftet, og variantane bokstavrett etter det handskriftet som er nemnt fyrst. Grafiske variantar er ikkje tekne med. Oppløyte forkortingar er kursiverte. Ord eller bokstavar som er eliminerte, er markerte som i eksemplet *æf*. Linjeskift i handskriftet er markert med /. Sideskift i

handskriftet er markert med \, og sidetalet står mellom \ og \, f.eks. \19r\
Sideskift i NgL 2 er markert med #. Tilføyningar er markerte med heva skrift, som i «he^{va}». I fotnotane står *mgl.* for «manglar» og *tilf.* for «tilføydd». Den nynorske teksten i fotnotane står i kursiv.

Utgåva av dei to forkorta gammalnorske tekstane følgjer dei retningslinjene som er omtalte ovanfor. I det lange samandraget er det kapitteloverskrifter på latin, som er attgjevne i kursiv, med oppløyste forkortingar i antikva.

in marku u lo ammat þæt hit in
 en ur laghi þæt han sit leugi þa
 ma Erenni ma þæt tönustö
 gypua er liggia i stor glöpu oc
 uha er undir skilaz. u eigi þæt
 taka en til löita hapua gengit
 en er kemt til ml eigi gyp þæt
 u tönustö u kallt ölkul hys ual
 da þa skal sa er e' uer tönustö
 skota male suo t' er hys eða
 brödra at eit liku er er þi er
 er henna oc ata er hviott þör
 sektar laust. en ha heyrir lykt
 male suo **um roma skat**

Roma skat skulu allur
 me ga a þy manadu
 pening talu hu þra er t' þreg
 gra marka regna eigi þyrit
 utan vapu þa blöde emsald oc
 geri ledu karll þkonia. eða
 gualde öyri þre pening. **Copli**
Slayne þodhur þa sonar **ro**
 oc heilags anda **amé** at san
 leiki naugh lita gypue þe ödaz
 ligha þulkomit mäne uðna
 lita þör se öllu möm küngr
 völdu u undir komadu at upli
 gha meðan akuaro einu hayde
 upp vinnit nullu agiater u uðu
 lize þra Magnuðan nuz gudz
 makti novegs kungs u uðiligs
 þodur þans nuz samur mlskim
 emsige uðoz þu þy at hva
 er þu þy the at nahor mall

þan sem loghlyg ha þoyrdun t'
 heilagi öllu vunduns þy na
 duft oc vundust þi leikmäna
 done alt til dags magnuð kungs
 af þorum sidnaino nakot so
 þölm mödhe at þandaz halka
 fundir þykkis u þindar brigdis
So u hit sama i þ' at vinda dratt'
 hayde nykill vinnit vit vndar
 þy þu kku hys latlegha so þmitt
 þu namoke sakir u emkälgha
 þrellis þyue magnuð elligs þ'
 novegs kungs se sagduft i þu
 lita þy þu allra helzt er leght
 at þelle same magnuð heet sek u
 rike sit hvi helgha **Olavne kge**
oc t' mks at han gudst undir m'
 hys helgha **Olavs kungs** u þand
 ha at ötra kronu sua hvi helgha
Olavne kunge i vndaz kku ötur
 þ' þall sit u allra þra er öþi ha
 koma till rikis **So** oc at af u'
 dreght eine skupa lade mo þu
 þu magnuð gopre letligha er
 þu novegs kunga krolar sailu
 u i hofuigeni er þi u þra nullu
 anara þra er krola sailu þa þy
 þa vullt u mett' þu alla lute
 þör sagda er hva er þy leiddiz
 af halyne sunuð alyggju so sem
 þu þy þyggju u þuð' eða
 at hva kungu skilde heða i þra
 leggja t' u þu þu u þu sem þu
 heilag' liku **en** t' at suara þellu

Side 77v i GKS 1154 fol. (Codex Hardenbergianus), der Sættargjerda begynner.

Tekstkritisk utgáve etter GKS 1154 fol., 77v–81r

\77v\ # 468 Coposicioⁿ⁴⁰⁰

I nafne fodhur ok sonar/ oc heilags anda Amenⁿ⁴⁰¹ At san/leiker nalighra luta gifueⁿ⁴⁰² okⁿ⁴⁰³ eilif/lighaⁿ⁴⁰⁴ fulkomít minne liðnaⁿ⁴⁰⁵ / lutaⁿ⁴⁰⁶ þatⁿ⁴⁰⁷ se ollum monnum kunnykt/ⁿ⁴⁰⁸ verandum ok uiderⁿ⁴⁰⁹ komandumⁿ⁴¹⁰ at nyli/gha medan akiæroⁿ⁴¹¹ emni hafdeⁿ⁴¹² / upp runnit millum agiætzⁿ⁴¹³ⁿ⁴¹⁴ ok uirdu/ligs herra Magnusar [með gudz/ miskunnⁿ⁴¹⁵ noregs konungs ok uirduligs/ⁿ⁴¹⁶ fodurⁿ⁴¹⁷ Jons með samreⁿ⁴¹⁸ miskunⁿ⁴¹⁹ / er kībiskups iⁿ⁴²⁰ Nidarósi ifuirⁿ⁴²¹ þy atⁿ⁴²² herra/ erkībiskup sagdhe at nakor mallⁿ⁴²³ / þau semⁿ⁴²⁴ loghligha hōyrdhu til/ heilagrarⁿ⁴²⁵ kirkiu umdōmis. profua/duzstⁿ⁴²⁶ oc dōmduzstⁿ⁴²⁷ firir leikmanna/ dome alt til dagsⁿ⁴²⁸ⁿ⁴²⁹ magnusar konungs/ afⁿ⁴³⁰ fornre siduæinoⁿ⁴³¹ nakot so/ⁿ⁴³² þolin mōdhe at fordazⁿ⁴³³ haskaⁿ⁴³⁴ /ⁿ⁴³⁵ sunder þykkisⁿ⁴³⁶ ok fridarⁿ⁴³⁷ brigdis/ So ok [hit samaⁿ⁴³⁸ i þui at vndan dratter/ hafdeⁿ⁴³⁹ mykillⁿ⁴⁴⁰ veitter verit verndarⁿ⁴⁴¹ / brefwm kirkiuⁿ⁴⁴² hans latlegħaⁿ⁴⁴³ soⁿ⁴⁴⁴ synist/ firir vanrōktar sakir ok einkannligha/ frelsis brefueⁿ⁴⁴⁵ magnusarⁿ⁴⁴⁶ ellings sonar/ noregs konungs sem sagdizst iⁿ⁴⁴⁷ þeim/ luta brefsins allra hellztⁿ⁴⁴⁸ er seghir/ at þesse same magnus heet sek ok/ rike sitt hinum helgha Olafue konunge/ oc til merkis at han gerdist vndir maðr/ hins helgha Olafs konungsⁿ⁴⁴⁹ okⁿ⁴⁵⁰ⁿ⁴⁵¹ baud/ hann at offra kronu sinaⁿ⁴⁵² hinum helgaⁿ⁴⁵³ / Olafue konungeⁿ⁴⁵⁴ i Nidaróss kirkiuⁿ⁴⁵⁵ eftir/ frá fall sitt ok allra þeirraⁿ⁴⁵⁶ er eftir hann/ⁿ⁴⁵⁷ koma till rikis So oc at af varⁿ⁴⁵⁸ / dreghitⁿ⁴⁵⁹ [einne skipanⁿ⁴⁶⁰ landzinsⁿ⁴⁶¹ vm/ þenna magnus gorfreⁿ⁴⁶² letlighaⁿ⁴⁶³ erⁿ⁴⁶⁴ / synir noregs konungaⁿ⁴⁶⁵ kiosaz sculu/ okⁿ⁴⁶⁶ iⁿ⁴⁶⁷ kosningenum erkībiskups [ok biskupa millum/ annnara þeirra er kiosa sculu fa fyr/staⁿ⁴⁶⁸ raustir ok mestar hueria alla lute/ før sagda er herra erkībiskupⁿ⁴⁶⁹ beiddiz/ⁿ⁴⁷⁰ af halfuo sinnar ahyggju so sem/ truir forhyggjuⁿ⁴⁷¹ maðr brudarⁿ⁴⁷² cristzⁿ⁴⁷³ / at herraⁿ⁴⁷⁴ konungrin skilde hedan i fra/ⁿ⁴⁷⁵ leggja til nyttiar ok nytsemdar/ heilagri kirkiu # 469 En til at swara þessumⁿ⁴⁷⁶ \78r\ greinumⁿ⁴⁷⁷ ok mote beidzluⁿ⁴⁷⁸ erkībiskups/ sagdeⁿ⁴⁷⁹ⁿ⁴⁸⁰ herra konungr magnus sek hafua/ noglighaⁿ⁴⁸¹ skynsemdarⁿ⁴⁸² ef hann skildeⁿ⁴⁸³ / þrettaⁿ⁴⁸⁴ ifuir þessum lutumⁿ⁴⁸⁵ firir rettum/ domara ok allra helzt moteⁿ⁴⁸⁶ kos/ninge gjoⁿ⁴⁸⁷ ok offran kronunnar afⁿ⁴⁸⁸ / huerium lutum efⁿ⁴⁸⁹ vardla maⁿ⁴⁹⁰ eda/ aldri maⁿ⁴⁹¹ profuazst

nidross kirki/a atⁿ⁴⁹² hafuaⁿ⁴⁹³ ok þatⁿ⁴⁹⁴ mette synast/ nyrⁿ⁴⁹⁵ hatr
krofuunnarⁿ⁴⁹⁶ erⁿ⁴⁹⁷ þat kraf/dizstⁿ⁴⁹⁸ af honum sem ey var hér til freistat/
neⁿ⁴⁹⁹ uant Nu skoðaðeⁿ⁵⁰⁰ herra erkibiskupⁿ⁵⁰¹/ af einneⁿ⁵⁰² halfuo sek ey
megha/ ifuir dōmaⁿ⁵⁰³ [þessa luteⁿ⁵⁰⁴ vtanⁿ⁵⁰⁵ grun/semⁿ⁵⁰⁶ⁿ⁵⁰⁷ samuitzsku ok
afⁿ⁵⁰⁸ annare half/uo sa hanⁿ⁵⁰⁹ ef hann hiefeⁿ⁵¹⁰ kiæroⁿ⁵¹¹/ ifuir þessoⁿ⁵¹²
mundeⁿ⁵¹³ [rugll ok mykitⁿ⁵¹⁴/ sunderþykke upp kuekiaz millum/ rikissensⁿ⁵¹⁵ ok
kirkiunnarⁿ⁵¹⁶ meinsamlegtⁿ⁵¹⁷/ margraⁿ⁵¹⁸ salum ok likamum allra helzt/ með
þui at ey at eins iⁿ⁵¹⁹ vænium af/takandum mote folkino heldir/ iafnuæll i oðrum
lutum mote [sialfuum/ konunginumⁿ⁵²⁰ ok alzⁿ⁵²¹ mette rikissens/ synistⁿ⁵²² gort
vera okⁿ⁵²³ þui at herraⁿ⁵²⁴ erkibiskupⁿ⁵²⁵/ uildeⁿ⁵²⁶ frid ok samþykkeⁿ⁵²⁷ sneri
hannⁿ⁵²⁸ till/ milleiksⁿ⁵²⁹ ok goduilia [herra magnus/ konungsⁿ⁵³⁰ huern erⁿ⁵³¹
hann hafde oftliga/ [ok openbarlighaⁿ⁵³² teet ok veitⁿ⁵³³ so/ kirkiunne sem rikino
biodandeⁿ⁵³⁴ at/ þeir skildo *sva*ⁿ⁵³⁵ ollum þessum malumⁿ⁵³⁶/ millum siin
skiptaⁿ⁵³⁷ at þat uære til/ æro gudhi almattighum okⁿ⁵³⁸ kirkiunne/ til meire
nytsemdarⁿ⁵³⁹ sialfra þeirra salum ok alz folksⁿ⁵⁴⁰ [þeim i hender fen/ginsⁿ⁵⁴¹ till
[giafuo ok til giptoⁿ⁵⁴² En/ virduligerⁿ⁵⁴³ herra konungrin [a fysterⁿ⁵⁴⁴/ uarnarⁿ⁵⁴⁵
godgirndar er hann hefuir/ haftⁿ⁵⁴⁶ til allra sōmiligra luta oc/ allra helzt til
heilagrar [nidaross kirkiuⁿ⁵⁴⁷/ ok synt erⁿ⁵⁴⁸ at hann hefuirⁿ⁵⁴⁹ⁿ⁵⁵⁰ viliande/ hona
veraⁿ⁵⁵¹ prydda okⁿ⁵⁵² sem fridar elskare/ ok faghare retlætisⁿ⁵⁵³ meira frelse/ oc
verndar brefuumⁿ⁵⁵⁴ a sinum doghum/ eptir margar vidirtolurⁿ⁵⁵⁵ hafdarⁿ⁵⁵⁶/
afⁿ⁵⁵⁷ huartueggia þeirraⁿ⁵⁵⁸ halfuoⁿ⁵⁵⁹ⁿ⁵⁶⁰ gerde/ hanⁿ⁵⁶¹ vinattosamligha
samsættⁿ⁵⁶² uid/ herra erkibiskup með raad ok samþyktⁿ⁵⁶³ biskupa/ⁿ⁵⁶⁴
lendraⁿ⁵⁶⁵ manna okⁿ⁵⁶⁶ korsbrōdra iⁿ⁵⁶⁷ nidarōsi/ ok korsbrōdraⁿ⁵⁶⁸ annara
biskups stolaⁿ⁵⁶⁹/ þeirra sem i noreghi eroⁿ⁵⁷⁰ a laurencij/ messu aftan i kirkiu
berfōttaⁿ⁵⁷¹ brōdra i/ tunsberghi þa er lidnir varo fra/ burd vars herra [iesu
cristiⁿ⁵⁷² m vettraⁿ⁵⁷³/ ⁿ⁵⁷⁴ ccⁿ⁵⁷⁵ lxx ok vij vetrⁿ⁵⁷⁶ a þenna haat at/ virduligerⁿ⁵⁷⁷
herra erkibiskupinnⁿ⁵⁷⁸ firir godu fri/darinsⁿ⁵⁷⁹ ok meire nytsemd kirkiunnar/ ok
saloⁿ⁵⁸⁰ hiolp ok heilso gaf uppⁿ⁵⁸¹ firir/ sek efuinlighaⁿ⁵⁸² # 470 með rade ok
samþykt/ krosbrōdraⁿ⁵⁸³ sinna vndir nafne/ nidarōss kirkiu firir sik okⁿ⁵⁸⁴ sina
logligaⁿ⁵⁸⁵/ eftir komandaⁿ⁵⁸⁶ alt vald ok tilkallⁿ⁵⁸⁷/ ef hann hefdeⁿ⁵⁸⁸ nakot eder
haftⁿ⁵⁸⁹ met/te [i firⁿ⁵⁹⁰ sogdum kosningeⁿ⁵⁹¹ undir giof/ eder offran kronunnar
swaⁿ⁵⁹² i tilkalle/ semⁿ⁵⁹³ i eighu sakir þes verndar brefs/ⁿ⁵⁹⁴ sem ader er vm talat
eder annara/ brefua [eder loghmalsⁿ⁵⁹⁵ þar vm \78v\ edr með hueriumⁿ⁵⁹⁶ hætte
er syndiz honumⁿ⁵⁹⁷/ til hōyra okⁿ⁵⁹⁸ ollum oðrum rettindom/ iafnan oskaddum
þeim sem til hōyra kirkiunnar oc i landz loghum ero oc/ⁿ⁵⁹⁹ oðrum verndar
brefuum kirkiunnarⁿ⁶⁰⁰ æⁿ⁶⁰¹ medan/ nakurr ma okⁿ⁶⁰² skal [eftir komaⁿ⁶⁰³
meðⁿ⁶⁰⁴/ loghligre erfdⁿ⁶⁰⁵ þa erⁿ⁶⁰⁶ erkibiskup oc/ⁿ⁶⁰⁷ biskupar medallⁿ⁶⁰⁸
annara gofwgra/ⁿ⁶⁰⁹ ok skynsamra manna rikissensⁿ⁶¹⁰ þeirra/ sem kiosaⁿ⁶¹¹ sculu

fa [n612](#) firstu [n613](#) ok mesta [n614](#)/ raustir [n615](#) i [n616](#) kosningenum [n617](#) at [n618](#) eins vitan/de [n619n620](#) eftir sinum samuizskum at þeir sculu/ retligha starfua i [n621](#) kosninge þessum [n622](#)/ þess [n623](#) sem þeir dōma nytsamligan [n624](#) vera [n625](#) i [n626](#)/ rikino ok þeim [n627](#) sem rikit byggia

En herra konungrin gaf upp firir sek/ ok [n628](#) sina erfuingia ok eftir komandi [n629](#) alt/ vald ok til kall ef han hefde [n630](#) nakut/ haft hér til at hōyra edr profua/ eder orskurd [n631](#) veita þeirra mala [n632](#) sem/ til kirkiunnar hōyra firbiodande fastli/ga ollum syslu monnum ok logh monnum/ konunganna swa ner sem fiarre swa [n633n634](#) verandum sem [n635](#) vider [n636](#) komandum vm alt/ rikit at þeir dyruizt ey þess at/ dōma um þessor maall ne luti/ sek [n637](#) nakurs kyns i [n638](#) þau af fyrn/sku nakorar vænio er konunganne [n639](#)/ hafua haft eda synizt haft/ hafua førmeir helder sculu þess/kyns mall um [n640](#) kirkiunnar domara/ frialsligha skipazt [n641](#) ok skyrazt [n642](#) hæ/dan i fra swa sem þessor ero [n643](#) Oll [n644](#)/ klerka moll [n645](#) þa er þeir þretta/ millum siin eder þeir [n646](#) sökiaz af/ leikmonnum vm [hiunscaps band [n647](#)/ ok huersu huerr er logligha giætin/ [n648](#) vm kirkna [n649](#) frelse vm tiundir [n650](#)/ [n651](#) heit ok [n652](#) skipan [n653](#) er menn gera a sidasta/ doghum [n654](#) fire sall sina allra helzt/ er þeir [n655](#) gifua kirkium ok [n656](#) helghum/ stadum eder klaustrum vernd pelagri/ma þeirra sem vitia [n657](#) stadar hins helga/ Olafs [n658](#) ok annara biskups stola i no/reghe ok þeirra maall So hit sa/ma [n659n660](#) kirkna [n661](#) eigna vm [n662](#) banz verk/ ok [n663](#) meinsøre vm oker ok þar sem [n664](#)/ seldir ero [n665](#) andligir lutir eder [n666](#) kōyp/tir [n667](#) vm villu ok [n668](#) vantru vm frillu/ lifue [n669](#) hordoma [n670](#) frendsemis # 471 spell/ ok onnur mall þuilik þau sem till/ kirkkiumna [n671](#) horfua [n672](#) ok [n673](#) hennar retti/ oskaddum iafnan konungsins rettindum/ i þeim malum hueruetna [n674](#) sem af væll/ profuade [n675](#) væniu eda af [n676](#) landzloghum/ a konunge [n677](#) gialdaz fear sekt So/ iattade ok herra [n678](#) konungin [n679](#) [a nyaleik [n680](#)/ ok baud fastligha at gōyma at/ iafnan se [n681](#) erkibiskupi [ok biskupum [n682](#) sialflofuat/ at gifua [n683](#) ok [n684](#) skipa sōmiligha/ lerda menn So ok [n685](#) i [n686](#) þeim capellum [n687](#) sem/ konungar [n688](#) hafua latit [n689](#) gera eda [n690](#) sinar/ eighnir till gifuit [n691](#) sem i [n692](#) odrum kirkium/ [n693](#) sins biskups [n694](#) rikis [n695](#) vtan þeirra ok [n696](#) annara/ leikmanna samþykt [n697](#) eder presentan/ Swa iattade han ok [n698](#) at ekki afl/ ok [n699](#) engi matter ok enkte vald [n700](#) konungs/ eda [annars veralligs hofdhings [n701](#) \79r\ lutist [n702](#) i kosningenum biskupa eda abota/ [n703](#) nidaross [n704](#) rikis [n705](#) heller skipiz [n706](#) so [n707](#) firir/ er [n708](#) þeir [n709](#) [til huerfua [n710](#) er [n711](#) kosningrin hōyrir/ [n712](#) dōma nytsamligan [n713](#) vera at uitzsku ok [n714](#)/ sidferde þeirri kirkiu [n715](#) er sina [n716](#) forstiora/ hefuir mist sculu þeir ok [n717](#) bodha [n718](#)/ giorfuan kosning ader en [samþykt/ se stadfest [n719](#) þa er um korsbrōder þeirrar kirkiu vm [n720](#) viderkōmiligt/ sendibod ok sannlegt [n721](#) nema herra [n722](#)/ konungrin se [ner eda [n723](#) a vægh vm/ [huern hin [n724](#) scall fara til ok [n725](#) verdha [n726](#)/ stadfester at

þaⁿ⁷²⁷ swaⁿ⁷²⁸ sem sider er til/ presenti hann sialfuanⁿ⁷²⁹ sek konunginum/ So iattade hann ok at biskuparⁿ⁷³⁰ abotarⁿ⁷³¹/ eder klerkar seⁿ⁷³² ekki skyldughir til/ at fara iⁿ⁷³³ leidangers ferdⁿ⁷³⁴. með konunge/ ne til þess nakot vettaⁿ⁷³⁵ⁿ⁷³⁶ leggja af/ sino nema logligaⁿ⁷³⁷ so mykillⁿ⁷³⁸/ ⁿ⁷³⁹. naudsyn se til at þatⁿ⁷⁴⁰ lofuiztⁿ⁷⁴¹ af/ biskupi okⁿ⁷⁴² vitrastum klerkum þessⁿ⁷⁴³ biskups/ dōmis So iattade hann ok a nya/ leikⁿ⁷⁴⁴ at ey lofuiz konunginum vmⁿ⁷⁴⁵ at/ skipta til skada kirknaⁿ⁷⁴⁶ eda kler/kaⁿ⁷⁴⁷ landz logh samþykt ok ritad/ [ok fear pinurⁿ⁷⁴⁸ huert sem þat er iⁿ⁷⁴⁹ klerkum/ ederⁿ⁷⁵⁰ leikmonnum mote fornre/ⁿ⁷⁵¹ vænio. So iattade hann oc at/ lofuat seⁿ⁷⁵² erkibiskupiⁿ⁷⁵³ ok hans eftir komandum/ at kaupa fuglaⁿ⁷⁵⁴ geirfuglaⁿ⁷⁵⁵/ⁿ⁷⁵⁶ grauale ok gashauka sua sem her til/ hefuir gøymtⁿ⁷⁵⁷ verit af hans for/monnum # 472 So iattadeⁿ⁷⁵⁸ hann ok veitte/ at konungar sculu fulkompligha/ vera iⁿ⁷⁵⁹ tiundar gerdum af iordumⁿ⁷⁶⁰ⁿ⁷⁶¹ sinum/ ok bōum eftirⁿ⁷⁶² gudz loghum Swa/ iattade han okⁿ⁷⁶³ xxx lesta miolls/ sculuⁿ⁷⁶⁴ sendaz til islandz af erkibiskups/ halfuo þeghar erkibiskupi synizst ok/ allra helzt iⁿ⁷⁶⁵ þeim timum sem arangerⁿ⁷⁶⁶/ landzins maⁿ⁷⁶⁷ beraⁿ⁷⁶⁸ sa þo at fire/ þetta scallⁿ⁷⁶⁹ ey þui helder neittazⁿ⁷⁷⁰/ honum at flytia adra lute Svo/ iattade hann ocⁿ⁷⁷¹ⁿ⁷⁷² erkibiskupiⁿ⁷⁷³ landaura af/ einuⁿ⁷⁷⁴ skipe a hueriu areⁿ⁷⁷⁵ þui sem/ kemer [af islandeⁿ⁷⁷⁶ til hans biskups dōmis/ so sem bref hansⁿ⁷⁷⁷ vattar Svo iattade/ hann oc a nyaleik ok baudⁿ⁷⁷⁸ allaⁿ⁷⁷⁹/ pelagrina vitiandeⁿ⁷⁸⁰ stadⁿ⁷⁸¹ hins helgha/ Olafs konungsⁿ⁷⁸² ok annara biskups stola/ i noreghi firir [salobotar sakirⁿ⁷⁸³/ so wtlenzska mennⁿ⁷⁸⁴ sem inilenzkaⁿ⁷⁸⁵/ huert sem er i landeno fridirⁿ⁷⁸⁶ eda ofri/dhirⁿ⁷⁸⁷ at þeir sculuⁿ⁷⁸⁸ oruggligha/ i godum fride heiman faraⁿ⁷⁸⁹ oc/ heimⁿ⁷⁹⁰ nema nakur þeirra [eda fleiriⁿ⁷⁹¹/ synist veraⁿ⁷⁹² niosnar mennⁿ⁷⁹³ ok verdha/ þeir tæknir fire þat til profuanar/ þa sculu þeir pinaz með þeirri pi/nu semⁿ⁷⁹⁴ til hōyrir vmⁿ⁷⁹⁵ kirkiunnarⁿ⁷⁹⁶ domara/ eftir sinne misgerdⁿ⁷⁹⁷ ok til lydne kirkiunnar/ domaraⁿ⁷⁹⁸ sculu þeir okⁿ⁷⁹⁹ naudgaz/ efⁿ⁸⁰⁰ naudsyn er till vm herra konung/ eda hans systlumenn edaⁿ⁸⁰¹ vmbodzmennⁿ⁸⁰²/ Nu enⁿ⁸⁰³ ifuir þettaⁿ⁸⁰⁴ viliande herra/ konungrinⁿ⁸⁰⁵ heilaghaⁿ⁸⁰⁶ nidarósskirkiu með/ meirum godgirndumⁿ⁸⁰⁷ sōma a sinum/ doghum en [her tilⁿ⁸⁰⁸ hefuir hon haft \79v\ ueitte han herra erkibiskupi ok hans eftirkomondum eilif/lighaⁿ⁸⁰⁹ fire sek ok sina erfuingia hun/drat mannaⁿ⁸¹⁰ vera frialsaⁿ⁸¹¹ ok lutlausaⁿ⁸¹²/ af [leidangrsferdum konungannaⁿ⁸¹³ kalla/numⁿ⁸¹⁴ ok skipdrattum ok einkannligha afⁿ⁸¹⁵/ leidangers gerdⁿ⁸¹⁶ so atⁿ⁸¹⁷ þeir sem skutil/sveinar ero sculu vera lutlauser af/ þessum lutum með þeim hætte sem konungs/ mennⁿ⁸¹⁸ varo aderⁿ⁸¹⁹ vanir at veraⁿ⁸²⁰ atⁿ⁸²¹ þeir/ hafduⁿ⁸²² iⁿ⁸²³ tima þessaraⁿ⁸²⁴ settargerdar/ með tveimerⁿ⁸²⁵ monnum odrum þeim sem þeir/ vilia helzt til kiosa afⁿ⁸²⁶ sino hyskeⁿ⁸²⁷/ Enⁿ⁸²⁸ allir adrir glædizⁿ⁸²⁹ þesso frialse/ með odrum manneⁿ⁸³⁰ So iattade hannⁿ⁸³¹ með/ sama hætte huerium [biskups stole i noregiⁿ⁸³²/ Osloar biskupiⁿ⁸³³ [Bergwinar

biskupiⁿ⁸³⁴ Staf/wangers biskupi okⁿ⁸³⁵ Hamars biskupi xl manna/ nema letlighaⁿ⁸³⁶ herra konunginumⁿ⁸³⁷ erkibiskupi/ okⁿ⁸³⁸ ollumⁿ⁸³⁹ odrum biskupumⁿ⁸⁴⁰ syndizstⁿ⁸⁴¹ odruis/ tilfelligitⁿ⁸⁴² vera firir sakir almenni/ligrar naudsyniar eder verndar rikissins/ⁿ⁸⁴³ atⁿ⁸⁴⁴ⁿ⁸⁴⁵ lidinneⁿ⁸⁴⁶ þessare naudsyn ok vernd/ # 473 glædzst þegharⁿ⁸⁴⁷ þessir allirⁿ⁸⁴⁸ men/ þuiⁿ⁸⁴⁹ frelse swa biskupaⁿ⁸⁵⁰ sem erkibiskupaⁿ⁸⁵¹ sem/ þeir hofdu ader Soⁿ⁸⁵² hitⁿ⁸⁵³ samaⁿ⁸⁵⁴/ iattade hanⁿ⁸⁵⁵ hueriumⁿ⁸⁵⁶ einum lerdumⁿ⁸⁵⁷ manniⁿ⁸⁵⁸/ þessara biskups stola huert sem þeirⁿ⁸⁵⁹ ero i/ hæradeⁿ⁸⁶⁰ edaⁿ⁸⁶¹ kaupstodum at þeirⁿ⁸⁶²/ sculu frialser vera af leidangri með/ odrum ij monnum af sino hyskeⁿ⁸⁶³ ok ein/ afⁿ⁸⁶⁴ hans [tionustu monnumⁿ⁸⁶⁵ þeimⁿ⁸⁶⁶ sem hann/ helderⁿ⁸⁶⁷ ser nytsamlighanⁿ⁸⁶⁸ⁿ⁸⁶⁹ scal frials/ veraⁿ⁸⁷⁰ af hansⁿ⁸⁷¹ [leidangers ferdumⁿ⁸⁷² So/ iattade han oc atⁿ⁸⁷³ ef þesser hundrat/ mannaⁿ⁸⁷⁴ verda rangsattirⁿ⁸⁷⁵ sinn i millum/ i hans garde verandeⁿ⁸⁷⁶ edaⁿ⁸⁷⁷ a skipeⁿ⁸⁷⁸ hans meðⁿ⁸⁷⁹/ odrum twemerⁿ⁸⁸⁰ eda i hans fylgd þa/ sculu þeirⁿ⁸⁸¹ standa aⁿ⁸⁸² dome herraⁿ⁸⁸³ erkibiskups/ ok bota eftir þuiⁿ⁸⁸⁴ sem honum synizstⁿ⁸⁸⁵/ okⁿ⁸⁸⁶ misgerdⁿ⁸⁸⁷ þeirra erⁿ⁸⁸⁸ tillⁿ⁸⁸⁹ ok sektⁿ⁸⁹⁰ eftir/ landzloghum skyldughⁿ⁸⁹¹ scallⁿ⁸⁹² till/ hans høyra [fire þeirra misgerdirⁿ⁸⁹³ [i/ þessum atburdumⁿ⁸⁹⁴ nema their weitaⁿ⁸⁹⁵ sin a millum æder odrumⁿ⁸⁹⁶ daudha thatⁿ⁸⁹⁷ sem gud late æigi werdaⁿ⁸⁹⁸ ædha limalath i hueriumⁿ⁸⁹⁹ atburdumⁿ⁹⁰⁰ er þeir høyra með/ sæktinneⁿ⁹⁰¹ till herraⁿ⁹⁰² konungs doms eda/ hans syslu mannaⁿ⁹⁰³ oskaddriⁿ⁹⁰⁴ i þessum/ atburdⁿ⁹⁰⁵ vider kómiligri ifuirbotⁿ⁹⁰⁶/ herra erkibiskupi firir sakir æro ok sœmdarⁿ⁹⁰⁷/ nauistar hans En ef þessirⁿ⁹⁰⁸ c manna/ misgeraⁿ⁹⁰⁹ⁿ⁹¹⁰ annars stadar en nu erⁿ⁹¹¹ sagt/ þa ma sa er misgort erⁿ⁹¹² vider ko/ma honumⁿ⁹¹³ til doms huert sem hann vill/ helder tillⁿ⁹¹⁴ konungs eda herraⁿ⁹¹⁵ erkibiskupsⁿ⁹¹⁶/ ok sæktarinnarⁿ⁹¹⁷ firir þuilika lute scall/ helmingrⁿ⁹¹⁸ⁿ⁹¹⁹ høyraⁿ⁹²⁰ till konungeⁿ⁹²¹ ok helmingrⁿ⁹²²/ til herraⁿ⁹²³ erkibiskupiⁿ⁹²⁴ So iattade hann ok atⁿ⁹²⁵ⁿ⁹²⁶ vndir/ firbodeⁿ⁹²⁷ af seer eder sinum eftirkomondum/ elligar afⁿ⁹²⁸ þeirra syslumonnum [eder leens/monnumⁿ⁹²⁹ gorfuaⁿ⁹³⁰ eder gerandumⁿ⁹³¹ fireⁿ⁹³²/ kaupumⁿ⁹³³ saluⁿ⁹³⁴ eder odrum lutum þeim semⁿ⁹³⁵/ flytiaz af stadⁿ⁹³⁶ til annars stadarⁿ⁹³⁷/ þa sculu eigi skiliaz vndir þatⁿ⁹³⁸/ biskupar eda klerkar eda þeirra leikmenn/ einkanligha staddir i þeirra ærandum/ vtan erkibiskups okⁿ⁹³⁹ⁿ⁹⁴⁰ biskupa samþykt [ææ/ medanⁿ⁹⁴¹ dwalinⁿ⁹⁴² eftir leitanⁿ⁹⁴³ biskupaⁿ⁹⁴⁴/ gerirⁿ⁹⁴⁵ eigi iⁿ⁹⁴⁶ þessum lutum vada eder [open/barligha skadhaⁿ⁹⁴⁷ rikeno # 474 edha/ almenniligri naudsynⁿ⁹⁴⁸ So iattade \8or\ han ok at sialflofuat se erkibiskupi at/ hafua til sylfuer slatto ein man/ eptir þui sem bref hansⁿ⁹⁴⁹ [þar vm gortⁿ⁹⁵⁰ uattar/ [Eftir þuiⁿ⁹⁵¹ var þaⁿ⁹⁵² samþyktⁿ⁹⁵³ vm/ tiundar gerdirⁿ⁹⁵⁴ um allan noregh vtan/ hamars biskups dœmisⁿ⁹⁵⁵ romarike ok/ solløyar at menn sculu þessaⁿ⁹⁵⁶ tiundⁿ⁹⁵⁷/ gera openbarlighaⁿ⁹⁵⁸ oskerdaⁿ⁹⁵⁹ Af/ garda leighum ollgognumⁿ⁹⁶⁰ mylnum/ⁿ⁹⁶¹

okⁿ⁹⁶² badstufuumⁿ⁹⁶³ braudofnumⁿ⁹⁶⁴ næti/tiumⁿ⁹⁶⁵ ok notum soⁿ⁹⁶⁶ at sa sem
[byggir þes/sa luteⁿ⁹⁶⁷ greidrⁿ⁹⁶⁸ⁿ⁹⁶⁹ tiund oskerda af/ leighumⁿ⁹⁷⁰ En hin er
leighir ser fram/leidisⁿ⁹⁷¹ til afla take first af þatⁿ⁹⁷² alt/ er han legger tilⁿ⁹⁷³
kostarⁿ⁹⁷⁴ ok tiunde sidanⁿ⁹⁷⁵ / [af afla sinumⁿ⁹⁷⁶ En af skipleighum/ geristⁿ⁹⁷⁷
með þeima hætte at sidan skipit/ er fulgort okⁿ⁹⁷⁸ sægll ok reide erⁿ⁹⁷⁹ till/ fengin i
firstu ferdⁿ⁹⁸⁰ geristⁿ⁹⁸¹ tiund af ij/ lutum leighunnarⁿ⁹⁸² ok iampnan sidan
enⁿ⁹⁸³ / þridiungerⁿ⁹⁸⁴ⁿ⁹⁸⁵ liggeⁿ⁹⁸⁶ til vmbota [skipe/ ok reidhaⁿ⁹⁸⁷ⁿ⁹⁸⁸ Af
buleighum ollum gerist/ tiund fim pæningar vegnirⁿ⁹⁸⁹ af leigu/kuⁿ⁹⁹⁰ huerreⁿ⁹⁹¹
so at sa sem tæker leighunaⁿ⁹⁹² / greideⁿ⁹⁹³ af þessaⁿ⁹⁹⁴ v peningaⁿ⁹⁹⁵ þar i/ sokn
er bygt er ellighar hans vm/bodz maðr En ef þeirraⁿ⁹⁹⁶ er huarkeⁿ⁹⁹⁷ / till greide
hinⁿ⁹⁹⁸ erⁿ⁹⁹⁹ leighirⁿ¹⁰⁰⁰ ok falle/ swa mykit nider afⁿ¹⁰⁰¹ leighunne [fir/
þeimⁿ¹⁰⁰² sem a. En oster standeⁿ¹⁰⁰³ firⁿ¹⁰⁰⁴ viderelde/ sem ader af þeirri miolk
allre er verdher/ freadaghinⁿ¹⁰⁰⁵ firir ions messo En af/ þui bue sem menn hafua
ser til nyttia/ swa at þeir byggia ey [greidhi/ ostⁿ¹⁰⁰⁶ af eins dags miolkⁿ¹⁰⁰⁷ [allre
firir/ tiund af miolkⁿ¹⁰⁰⁸ oc leighu en sa/ scall vera freadaghin nestr fire/ [ions
messoⁿ¹⁰⁰⁹ⁿ¹⁰¹⁰ geristⁿ¹⁰¹¹ oster afⁿ¹⁰¹² videreldeⁿ¹⁰¹³ / So scall oc gerazⁿ¹⁰¹⁴ ullar
tiund af/ þeim saudum ollum sem fódaz i eyumⁿ¹⁰¹⁵ / uteⁿ¹⁰¹⁶ ok af aldene ollu
storu ok sma/ scall tiund gerastⁿ¹⁰¹⁷ þessar tiundir sculu/ⁿ¹⁰¹⁸ gerast okⁿ¹⁰¹⁹
greidastⁿ¹⁰²⁰ sem i vanda hafuaⁿ¹⁰²¹ / verit ok her fylgia Af sade ollu/ⁿ¹⁰²² rough ok
hueite hampe ok line/ næpum ok ærtrum ok skreidar tiund/ⁿ¹⁰²³ # 475 so atⁿ¹⁰²⁴
skipstiornar menn seⁿ¹⁰²⁵ allir/ skyldughir [at greidaⁿ¹⁰²⁶ afⁿ¹⁰²⁷ skreidarⁿ¹⁰²⁸ /
tiund alla af sinum lutum okⁿ¹⁰²⁹ skode/ ok akteⁿ¹⁰³⁰ atⁿ¹⁰³¹ swa greide
skiparar/ⁿ¹⁰³² allir fulkomligha sem lutum skips/ ok skiparaⁿ¹⁰³³ geignirⁿ¹⁰³⁴ sua
at huarke/ tiundena skerde konungs skreidⁿ¹⁰³⁵ land/uordurⁿ¹⁰³⁶ ne leidangers
gerdⁿ¹⁰³⁷ ne nako/rar adrar skuldir eptir þui sem/ þeir vilia eide sinumⁿ¹⁰³⁸
eptirⁿ¹⁰³⁹ halda/ⁿ¹⁰⁴⁰ at þessir luter lukizⁿ¹⁰⁴¹ før en tiundin/ ok haghe swa till at
þeim komeⁿ¹⁰⁴² / till nyttia sem takaⁿ¹⁰⁴³ sculu af gudz/ halfuo scall tiundar skreid
herraⁿ¹⁰⁴⁴ / erkibiskupsⁿ¹⁰⁴⁵ fylgia iafnan hialle oc/ swa marghir fyskarⁿ¹⁰⁴⁶ hueriu
kau/pe ok afgreizluⁿ¹⁰⁴⁷ⁿ¹⁰⁴⁸ sem logh vatta/ Af [veide scappⁿ¹⁰⁴⁹ ollum scall
tiund/ gerastⁿ¹⁰⁵⁰ okⁿ¹⁰⁵¹ af salteⁿ¹⁰⁵² ok kuernberghi/ okⁿ¹⁰⁵³ af kaupøyre ok
alzskonar/ vinnu afla ok smidar af tia/ru scall gerazⁿ¹⁰⁵⁴ⁿ¹⁰⁵⁵ xx huerⁿ¹⁰⁵⁶
askirⁿ¹⁰⁵⁷ \8ov\ okⁿ¹⁰⁵⁸ af iarneⁿ¹⁰⁵⁹ xx huert pund eftir/ rettri till tolu Nu ef
nakur/ efwan kann tilⁿ¹⁰⁶⁰ koma ifuir nakorumⁿ¹⁰⁶¹ / lutⁿ¹⁰⁶² þessara greina sem i
þessare/ settargerð ero þa sculu tveir mennⁿ¹⁰⁶³ / kiosaz til wtskyringar þesⁿ¹⁰⁶⁴
einⁿ¹⁰⁶⁵ / af herra konungenum okⁿ¹⁰⁶⁶ annarⁿ¹⁰⁶⁷ erkibiskupi/ edaⁿ¹⁰⁶⁸ hansⁿ¹⁰⁶⁹
eftirkomandum Enⁿ¹⁰⁷⁰ ef þessir/ gitaⁿ¹⁰⁷¹ ey samþykt millum siinⁿ¹⁰⁷² þa/ sculu
þeirⁿ¹⁰⁷³ hafua [fult uald/ ok frialstⁿ¹⁰⁷⁴ at kiosa tillⁿ¹⁰⁷⁵ þridia mann/ með seer ok
scall þat standa sem af/ þeim af ollum eda þeirra tweimerⁿ¹⁰⁷⁶ ver/der wtskyrt ok

vm samtⁿ¹⁰⁷⁷. En ~~ví~~/ þessa vinattusamlighaⁿ¹⁰⁷⁸ samsættⁿ¹⁰⁷⁹ ger/du þessir somu herrar gofvgligherⁿ¹⁰⁸⁰/ herra Magnus konungr ok virduligher/ fadirⁿ¹⁰⁸¹ Jon erkibiskup neruerandumⁿ¹⁰⁸² virdu/liglumⁿ¹⁰⁸³ fedrum herra andresiⁿ¹⁰⁸⁴ⁿ¹⁰⁸⁵ biskupi af/ oslo herra arna biskupi af stawangriⁿ¹⁰⁸⁶ ocⁿ¹⁰⁸⁷/ þessum barunum rikissens herra ellin/geⁿ¹⁰⁸⁸ herra biarna ellings syne herra/ þore biskups syne herra auduni hugh/leiks syni herra vigeleike audunnar syni/ ok korsbróðrum i nidarose [fulkompnum/ umbodz monnum nidaros capituliⁿ¹⁰⁸⁹ herra/ sigwateⁿ¹⁰⁹⁰ herra ellingeⁿ¹⁰⁹¹ herra þorfinne/ herra audunne ok odrum vitrumⁿ¹⁰⁹² monnum ocⁿ¹⁰⁹³/ skynsamum herra konungsins ok korsbróðraⁿ¹⁰⁹⁴/ annara capitulumⁿ¹⁰⁹⁵ þeirra er sworuⁿ¹⁰⁹⁶ at/ þesse settargerðⁿ¹⁰⁹⁷ skilde haldazⁿ¹⁰⁹⁸ oc eilif/liglaⁿ¹⁰⁹⁹ stadfesto hafua firbiodande i/ þessare settargerðⁿ¹¹⁰⁰ alt mote kast #476 swi/kaⁿ¹¹⁰¹ flerdarⁿ¹¹⁰² okⁿ¹¹⁰³ einkanligha skipan/ eptir sama namþneⁿ¹¹⁰⁴ ollum brefum millum/ [þeirra okⁿ¹¹⁰⁵ þeirra firirmannaⁿ¹¹⁰⁶ her til hofnumⁿ¹¹⁰⁷ okⁿ¹¹⁰⁸/ fengnum vm þessa vpgefna lute oc/ ollum odrum pafualighum verndarbrufum/ fengnumⁿ¹¹⁰⁹ⁿ¹¹¹⁰ ok ollu odru fulþingeⁿ¹¹¹¹ guds/ lagha ok mannaⁿ¹¹¹² hueria lute er þessor/ settar gerð ok endrighⁿ¹¹¹³ samþykt meghi/ⁿ¹¹¹⁴ talmazst eda með nakorum hætteⁿ¹¹¹⁵ atⁿ¹¹¹⁶/ riptazstⁿ¹¹¹⁷. En þessi hatr uar eidstafsⁿ¹¹¹⁸/ þeirra er sworu af halfuo herra konungsins/ ok baruna rikissensⁿ¹¹¹⁹ þes legger ek/ hand aⁿ¹¹²⁰ bok ok þui skyter ek til gudz/ at alla þaⁿ¹¹²¹ lute er min herra magnus/ konung hefuir iattat heilagri kirkiu ok i/ þessare settargerðⁿ¹¹²² ero nempdir scall min/ herra magnus konungrⁿ¹¹²³ halda ok allir hans/ⁿ¹¹²⁴ eftirkomendrⁿ¹¹²⁵ eilifligha eftir slikuⁿ¹¹²⁶ vite oc/ skynsemdⁿ¹¹²⁷ sem gud gifuirⁿ¹¹²⁸ mer ok haldazⁿ¹¹²⁹/ lata oc till styrkia at haldizⁿ¹¹³⁰ kirkiunne/ til handa eftir minum matt ok megni/ suer ekⁿ¹¹³¹ⁿ¹¹³² þenna eid upp a sall mins herra/ magnus konungns ok allra hans eftir komanda/ iⁿ¹¹³³ mina sall ok allaⁿ¹¹³⁴ minaⁿ¹¹³⁵ eftir komanda/ swa hialpe mer gud ok [þessor helghaⁿ¹¹³⁶/ gudzspiold En þesse var [hatter eid/stafsⁿ¹¹³⁷ þeirra er suoru af halfuo/ herraⁿ¹¹³⁸ erkibiskups okⁿ¹¹³⁹ⁿ¹¹⁴⁰ vmbodz manna capitulumⁿ¹¹⁴¹/n1142 þes legger ek hand aⁿ¹¹⁴³ bok oc þui/ skyter ek til gudz at alla þaⁿ¹¹⁴⁴ luti er/ nu ero upp iattadirⁿ¹¹⁴⁵ konungdomenum af/ kirkiunnar halfuo ok minsⁿ¹¹⁴⁶ herra erkibiskupsins/ Jons ok annara biskupa ok i samsett þessare/ varoⁿ¹¹⁴⁷ nempdir scall min herra Jon erkibiskupⁿ¹¹⁴⁸/n1149. ok allir hans eftir komandeⁿ¹¹⁵⁰ ok þeirra okⁿ¹¹⁵¹ ek \81r\ okⁿ¹¹⁵² minir eftirkomendr haldaⁿ¹¹⁵³ eilifligha eftir/ slikuⁿ¹¹⁵⁴ viti [ok skynsemdⁿ¹¹⁵⁵ sem gud gifuirⁿ¹¹⁵⁶/ mer ok haldaz lata ok til styrkia at hal/dizⁿ¹¹⁵⁷ konungdomenumⁿ¹¹⁵⁸ till handa eptir/ minum matt ok megni suer ek þenna/ eid up a sall mins herra erkibiskupsins Jons/ [ok annara biskupaⁿ¹¹⁵⁹ ok allra hans eptirkomanda ok þeirraⁿ¹¹⁶⁰/ iⁿ¹¹⁶¹ mina sallⁿ¹¹⁶² ok allra minna eftirkomandaⁿ¹¹⁶³ swa/ hialpe merⁿ¹¹⁶⁴ gud ok þessor helghaⁿ¹¹⁶⁵ gudz/spiold

Ocⁿ¹¹⁶⁶ til sanzⁿ¹¹⁶⁷ vitnisburdar þes/sara luta setti herra konungrin [her firⁿ¹¹⁶⁸/
sit # 477 incigli okⁿ¹¹⁶⁹ herra Jonⁿ¹¹⁷⁰ erkibiskupⁿ¹¹⁷¹ sit incig/leⁿ¹¹⁷² biskupar
okⁿ¹¹⁷³ barunarⁿ¹¹⁷⁴ ok capitula simⁿ¹¹⁷⁵/ insigle [firir þetta bref er gort varⁿ¹¹⁷⁶ i/
tunsberghi okⁿ¹¹⁷⁷ þeimⁿ¹¹⁷⁸ deghi ok vættriⁿ¹¹⁷⁹ sem/ før seghir a fiortanda are
rikis/ herraⁿ¹¹⁸⁰ Magnus konungs okⁿ¹¹⁸¹ a x areⁿ¹¹⁸² biskupsdø/misⁿ¹¹⁸³ herra
Jons erkibiskupsⁿ¹¹⁸⁴

Eit langt samandrag etter Gunnerus XA HA qv. 1, 15r–19v

\15r\ #477 *Thesse articuli standa j/ sættargerdenne Primo*

ath herre/ Erchebiskupinn með radhe oc samþykt/ korsbrødhra sinna vndir
namp/ne nidhroos kirkiu gaf wp fyrir sik/ æueligha oc sina eftirkomanda/ alt þat
wald oc akald er hann hafde/ æder hafua matte j kosnengom/ konunganna j
norighe vnder giof of/fran #478 koronanner ollum adrum rettin/dom iamfnan
oskaddom sem kirkiunni til/ høyra ok ero j landz laughum ok wern/dar brefuom
oc mædan nokor ma/ ok skal After koma með loghligri arf/ til konungins En ef
eighi fintz þann þa hafui erkibiskupr ok biskupar með annara/ gafugra ok
skynsamra manna rike/sens þeirra sem liota skulu fyrsta oc/ mesta raustir j
kosnengom þes/ sem þeir wita nytsamlighin wera/ rikino et cetera

\15v\ *Rex promisit ecclesie quod ipse et sui non/ tractent causas ecclesie*

En herra konungren/ gaf wp fyrir sik oc sina erfuingia oc/ eftir komanda
einlifligha alt wald/ oc tilkald ef hann hafuir nokott haft/ hér til høyra æder prófua
æder ors/kurd weita þeirra mala sem til kirkiunni/ høyra fyrirbiodande ollum
fastligha/ syslumonnum oc loghmonnum konunganna sua/ næri som fierri
wærandom oc wi/drkomandom vm alt rikit ath þeir/ dirfuitz eighi døma vm
nokor/ þau maal ne luti sik nokorskyns/ þau af fyrnsku nockra væniu er/
konungar e hafua haft æder synatz haf/ua haft fyrmeir heller skulu/ þeskyns maal
vm kirkiunnar domara/ frialsligha skipas oc skiras hæ/dhan i fra [Vm þessa maal
skal kirkiannar dømaⁿ¹¹⁸⁵ Sua som æro þesso oll/ clerka maal þa er þeir þreta sin/ j
mellom æder þeir søkiatz af leik/monnum Vm hionskap oc huarsu \16r\ huar er
geten loghligha Wm kirkiu/ frielse vm þiundar Wm heit Vm/ skipan er menn göra
a sidarsta da/ghum fyrir saal sina alra helzt en/ þeir gefua kirkium æder helghum/
stadhum æder klaustrum Wærnd pe/lagrima þeirra som witia stadh hins/ helgha
Olafs oc annara biskups stola/ j norighe oc þeirra maal Sua þat/ sama maal

kirkiunna eighna w^m/ bantzwerk W^m meinsuøri V^m oker/ oc þar sem sældir æro andalighi lutir/ æder kœyptir W^m villor æder wan/tru W^m frillolifnadh V^m hordoma/ oc frændsæmis spield ok annur maal/ þuilik þau sem til kirkiunnar hœyra ath/ hennar rætte *et cetera* oskaddom jempnan/ konungsens rettindom j þeim malom/ huaruætna þar sem af wælprofuadhe/ wæniu æder landz laghum a konunge/ gioldaz fyrir sælt *et cetera*

\16v\ *Quod episcopi conferant ecclesias et cetera*

Item iat/tadhe herra konungen oc bawdh fastli/gha ath gœymas ath jempnen se erci/biskupi ok biskupom lofuat ath gifua oc/ skipa sœmeligha lerda men sua j/ þeim capellum sem konungar hafua wp latit/ gœra æd *er* sina eghnir til gefuit sem j/ adhrum kirkiom ok capellum sins erchibiskupsri/ki vtan alla leighmanna samþycht æder/ presentan

Item quod rex se non intromittat de/ electione episcopi

Item iattadhe herra konungen ath/ einki wold konungs æder annara wæ/roldz hofdingia lutiz j kosning biskopa/ æder abota nidharoos erchebiskups ri/kis heldir skipitz # 479 swo til er þeir sem/ kosningrinn hœyrer ath dœma nytsamli/ghan wæra aat vitzsku þeirre kirkiu er/ sin forstiora hefuir mist Sculu þeir/ oc biodha gorfuan kosning æder en/ stadfest see þeim konunge som þa ær vm/ korsbrødhra þeirra kirkiu með wíderkœme/ligt/ \17r\ sendebodh nema konungen se nær æder/ a wegh þar er hin scal fara til oc wer/da stadfestr þa presenta hann sikh sielf/er konungenom *et cetera*

Quod episcopi et clerici non dabunt/ leidhang

Item jattadhe konungen ath/ biskupar abotar æder klerkar se ecki/ skyldoghi til ath fara j leidhangers/ ferd með konunge ne til þes nokot weita/ æder leggja af sino nema loglek sua/ mykill naudsyn se ath þat lofuatz/ af biskupe oc witrastom klerkom þes biskups/dœmes

Item quod rex non permutet leges in/ dampnum clericorum

Item ath enghi lofuatz/ konungenom/ vm at skipta til skadha kirkia æder/ clerka landzlogh samþycht oc ritat/ oc fear pinor huart som þat ær j cler/kom æder leikmonnum mote fornu wæ/niu [prima statio pro archiepiscopo¹¹⁸⁶ Item ath lofuat se erkibiskupi oc hans/ eftirkomandum ath kaupa fughla geir/falka *et cetera* Item ath konunga skulu fulkomp/ligha fylghia j þiunda gerdum af \17v\ jordom oc boum sinom *et cetera* Item ath xxx/ lestir miols mughu sendas til yislandz/ æf erkibiskupi synætz *et cetera* Item ath erkibiskupr/ scal hafua landaura af einu skipi/ huario ari þui sem kommer af iislandi/ til hans biskupsdøme

Sequitur de pace pere/grinorum prerogatiua episcoporum et libertate/ clericorum

Item ath alli pelegrima vitiandi/ stadh heilagx Olafs konungx oc an/nara biskups stola j norighe fyrir sala bota/ sakir sua wtlentzsker menn som/ jnlendzskir huart som j landeno ær/ frider æder ofrider þo sculu þeir j/ godhom fridhi fara nema nokor/ þeira synætz væra niosnare oc/ prófuetz þat þa sculu þeir pinatz sem/ til hører vm kirkiunar domara/ eftir sinni misgerd *et cetera* ut in Item weit/ herra konungen herra erkibiskupi oc hans eftir ko/mandum æuiligha c manna vera/ frialsa af leidhans ferda konunganna/ *et cetera* ut in Item jattadhe herra \18r\ konungen með sama hette huarion biskupe/ Osloar Biorwini Stafuangers ok Ha/mars xl manna wæra frialsa *et cetera*/ nema herra konungenom erkibiskupi æder adrum/ biskupum synetz adhruwiis fallelikt/ vera sakar almenneliga naudhsynir/ æder wern rikesens sua ath lydhni/ þeirra naudhsyn glædhes allir fyrirneþndir/ þui frialse *et cetera*

#480 Quod clerici sint liberi a/ tributis

Item iattadhe herra konungen huarion/ einom lerdom manne þessara biskups stola/ huart som þeir æro j hærådhe æder/ kaupstathom ath þeir sculu frialser/ vera af leidhangri með andrum ij monnum/ af sino hyski oc ein af hans þio/nosto monnum þeim sem hann seer nyt/samlighin wara scal friels wara/ af konungs leidhangers ferdum *et cetera*

De emenda seruorum archiepiscopi si delinquant/ ut in litera Item quod episcopi et clerici non inclu/duntur sub prohibicione regis ut in Item vm/ þiunda gerdir

Item vm/ þiunda gerdir yfuir \18v\ ofuir alt norighe vtan Hamars biskups/ dōme Raumarike oc soolyar ath menn/ skulu þessa þiund göra af gadzleighum/ olgagnum mylnum badhstofuum bra/udh ofnom skogharleighum salt/ketlom nætium oc notom sua ath/ þann som byggir þessa luti gøre tiond o/skerda af leighonne En hin er lei/gir seer til afla taki fyrst af alt þat/ er hann legger til ok kostar oc þiunde/ sidhan af afla sinom En af skipleighum/ gøretz með þeim hætti ath sidhan ski/pit er fulgiort með sæghl ok adh/ru reidhe j fyrstu ferd gøretz/ þiund af þueimer lutum leighonnar/ oc jempnan sidhan æn þridhiungar/ leggis ok vmbotar reidha aa skipino/ Af hwsleighum ollum gøretz þiund/ v peninga weghnar Af leigho ku/ ok huario mal nytto kyrlaghi gøri \19r\ þann som tæker leighona v peninga/ weghna þar j sokn som bygd ær/ En osta tiund gøretz fyrir widerældi/ af þeirra miolk som werder a fridaginn/ fyrir Jons messo En af þui bui sem/ menn hafua ser til nytto sua ath/ þe biggia eighi greidis ost af/ einni dagx miolk sem werder fria/daghinn nest fyrir Olafs woku fyrri/ En af annars daghx miolk alre/ er werder a friadagh fyrir Johannis gøretz/ ooster fyrir widerældi. Item scal gø/ratz þiund ollar af saudhum ollum/ oc af allo aldini storo ok sma et cetera/ Item af sadhe allu rugh oc hweiti/ hampi ok linj ertrom oc næpom/ skreidh oc siæll huall oc hakellin/ga lysi oc alskonar fiska tiund et cetera/ Item af weidhiskap ollum Af salte/ af quernberghi Af kaupøyri ok/ alskona vinnu afla oc smidar/ Af þiæru huar xx asker Af \19v\ Af jerne xxta huart pund Sequitur/ Ef nokon æfuan werder yfuir nock/rom luta þessa greina som j þes/so sættargerð æro þa scal til kiosa/ ein af konunge ok annar af erkibiskupi þat/ ath greina Oc ef þeim sæmer ey/ kiose til þann tridhia með sik oc þat/ scal standa som þeir allir æder þuei/mer þeira werder wtskyrt et cetera/ Deinde sequitur iuramentum pro utraque parte/ quod prima compositione perpetuo maneat et firmiter/ tenuatur

Eit svært kort samandrag etter AM 309 fol. 89r

þatt se ollum monnum kunnigt at þæssar skipanir ~~annar~~ gærdozt millum annara luta/ i tunsberghi þa er liðnir varo frá burð vars herra ihesu christi m vettra oc cc vettra oc lxx/ vettra millum rikisens oc heilagrar kirkiu um þau mall er høyra till hæilagrar kirkiu/ vmdømes oc tiunder gærdir Sua uar þa með rade ok samþykt a gort herra/ Magnus konungs oc uirdulegs herra Jons ærkibiskups oc annara biscupa baruna rikisens/ korsbrødra oc annara goðra manna er þa varo i nanð skipat oc statt um/ allan noregh at oll þessor mall skulu frialslega dømazt heðan af ok/ skipazt um biskupa eða þeirra vmboðz men sæm her fylgia oll klerka mall/ þau er þeir þrætta sin i millum eða søkiazt af leikmonnum um iunskap oc/ huorso huar er geten um kirkna frialse um tiunder gærdir oc hæit um ski/pan er menn gera i sidastom daghum sinum fyrir sall sina allra hællzt er þeir gefa/ kirkium ok helghom monnum eða klaustrum um uærnd pelagrima þeirra sæm ui/thia staðar hins helga olafs konungs oc annara biskups stola i noreghe oc þeirra/ mall Sua hitt sama um mall kirkna æigna um banzuerk oc meinsø/re um oker oc þer sæm selldir ero andleghir lutir vm uillu oc um vantru/ vm frillu lifui horðoma frendsæmi spiell ok annur mall þuilik þau/ Sem till kirkiunnar høyra at henner rette skulu þesser mall sem nu ero/ upp talld hedan i fra æftir þui Sem brefet ok loghboken dømazt/ fyrir kirkiunner domara oc æigi skiotazt unðir leikmanna dom

Litteratur

Bagge, Sverre, Synnøve Holstad Smedsdal og Knut Helle (utg.). *Norske middelalderdokumenter*. Bergen/Oslo/Tromsø: Universitetsforlaget, 1973.

Bagge, Sverre. «Sættargjerdene i Tønsberg.» I: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 21, 326–330. Oslo: Gyldendal, 1977.

Bergh, Birger. *Palaeography and textual criticism*. Scripta minora Regiae Societatis humaniorum litterarum Lundensis. Lund: Gleerup, 1979–1980.

Boyle, Leonard E. *A Survey of the Vatican Archives and of its Medieval Holdings*. Revised edition. Subsidia Mediaevalia 1. Toronto: Pontifical Institute of Medieval studies, 2001.

Clemens, Raymond og Timothy Graham. *Introduction to Manuscript Studies*. Ithaca/London: Cornell University press, 2007.

DI = *Diplomatarium Islandicum*. 16 bind. Kaupmannahöfn: Møller & Thomsen, 1857–1952.

DN = *Diplomatarium Norvegicum*. 23 bind. Christiania/Oslo: Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt/Riksarkivet, 1847–2016.

Erichsen, John. *Thormod Torfesens levnetsbeskrivelse*. Stavanger: Saga Bok, [1788]2009.

Frenz, Thomas. *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*. Zweite Auflage. Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen 2. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2000.

Gejrot, Claes. «The Scandinavian Expeditions to Rome». I: Salonen, Hägglund og Gejrot 2022, 10–31.

Haug, Eldbjørg. «Concordats, Statute and Conflict in Árna saga biskups». I: *Collegium mediaevale* 28, 70–104. Oslo: Collegium Mediaevale, 2015.

NgL = *Norges gamle Love indtil 1387*. 5 bind. Christiania: Grøndahl, 1846–1895.

Rindal, Magnus. «No. 1154 Folio in the Old Royal Collection, Copenhagen». I: Magnus Rindal and Knut Berg (red.) 1983. *King Magnus Håkonsson's laws of Norway and other legal texts. Gl. kgl. saml. 1154 fol. in the Royal Library, Copenhagen*, 18–25. Oslo: Selskapet til utgivelse av gamle norske håndskrifter, 1983.

Rindal, Magnus og Bjørg Dale Spørck (utg.). *Kong Magnus Håkonsson Lagabøtes landslov. Norrøn tekst med fullstendig variantapparat*. Oslo: Arkivverket, 2018.

RN = *Regesta Norvegica*. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt/Riksarkivet, 1978–.

Salonen, Kirsi. «The Medieval Source Material from the Papal Curia». I: Salonen, Häggglund & Gejrot 2022, 83–123.

Salonen, Kirsi, Anna-Stina Häggglund og Claes Gejrot. *Scandinavia and the Vatican Archives – Papers from a Conference in Stockholm 14–15 October 2016*. Konferenser 106. Stockholm: Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien, 2022.

Schück, Herman. *Rikets brev och register. Arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten*. Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet 4. Stockholm: Liber, 1976.

Seip, Jens Arup. *Sættargjerden i Tunsberg og kirkens jurisdiksjon*. Oslo: Jacob Dybwad, 1942.

Stotz, Peter. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. 5 bind. Handbuch der Altertumswissenschaft II 5.4. München: C. H. Bech, 1996–2004.

Torfæus, Tormod. *Historia rerum Norvegicarum*. 4 bind. Hafniæ: Joachim Schmitgen, 1711.

Torfæus, Tormod. *Norges historie*. 7 bind. Redigert av Torgrim Titlestad. Bergen: Eide Forlag/Vigmostad & Bjørke, 2008–2014.

Noter (hele boken)

- [n1](#). En kristenrett er en lov for kirken, kirkens menn og vanlige menneskers religiøse liv. Kristenretten står vanligvis skrevet før den verdslige loven i et lovhåndskrift.
- [n2](#). RN 3 nr. 970; NgL 3, 117.
- [n3](#). Håkon Håkonsson var konge 1217–1263, Sigurd var erkebiskop 1231–1252.
- [n4](#). NgL 3,18.
- [n5](#). RN 2 nr. 626.
- [n6](#). RN 4 nr. 535; NgL 3, 153–154.
- [n7](#). Riisøy og Spørck 1999 argumenterer for at Borgartings nyere kristenrett I og Gulatings nyere kristenrett I (NgL 2) ble til under kong Håkon Håkonsson og hans erkebiskop Sigurd.
- [n8](#). Jon Raude var erkebiskop 1267–1282.
- [n9](#). Mer om det som skjedde i 1267–69 står omtalt i bl.a. Rindal og Spørck 2018, 1, 77–80.
- [n10](#). Spørcks konklusjon (2006, 264) om kristenrettene peker mot landslov (Rindal og Spørck 2018, 1, 78).
- [n11](#). Seip 1937–1940, 611.
- [n12](#). NgL 2, 484. Jf. Hamre KLNMB. XII, 491.
- [n13](#). Storm 1888, 137.
- [n14](#). Ms.4° 690.
- [n15](#). Språket er en blanding av dansk og norrønt. At noen håndskrifter ble vurdert som bedre eller dårligere enn andre var vanlig. Utgiverne av Hirdskråen i NgL 2 skrev for eksempel at ortografien i det håndskriftet, som hadde den mest fullstendige og riktige teksten, var for usedvanlig og støtende til at dette kunne velges som grunntekst (NgL 2, VII). Agnete Nesse (2001, 56) viser at det for den norrøne og den mellomnorske filologien også senere har vært uproblematisk å stemple en tekst som bedre enn en annen ut fra alder og renhet.
- [n16](#). Rindal (1995, 10) skriver om avskrifter av landsloven som er generelt utformet, og som f.eks. oppgir «N:ting» i stedet for navnet på lagtinget. Av variantapparatet i NgL 2, [7] ser det ut til at håndskriftene Gs og Bb har «N» for latin *nomen*, «navn», der lagdømmets navn skal stå.
- [n17](#). Det lovgivningsarbeidet som kong Magnus Lagabøte fullførte mens Jon Raude var i Lyon, gjorde ikke bare at erkebiskopen kom tilbake til et rike med et fullt oppdatert lovverk, men til et rike med en konge som hadde utført et juridisk arbeid som var et storverk selv etter europeisk målestokk, se Sunde 2005, 132.

[n18](#). *Frostatingslova* 1994, 7 note a.

[n19](#). Bøe (1964, 300) regner med at erkebiskop Jon hadde sin kristenrett ferdig sommeren 1273, og viser til at kapittel 10 i *Árna biskups saga* (1858) forteller at erkebiskop Jon hadde planer om å lage en kristenrett vinteren 1272–1273.

[n20](#). I 1273 møttes kong Magnus og erkebiskop Jon på et riksmøte i Bergen for å definere hvilke saker som hørte til kongens og biskopens jurisdiksjon (Bagge 1977, 326, Sunde 2005, 128–129), og kongen og erkebiskopen kom overens om en avtale (konkordat). Sættargjerden av 1277 er således i hovedsak en gjentakelse av en tidligere avtale fra riksmøtet i 1273. Erkebiskopen tok med 1273-avtalen til kirkemøtet i Lyon i 1274, og fikk pavens godkjenning av den med noen få, men viktige forbehold om endringer. Da erkebiskop Jon vendte tilbake til Norge vinteren 1274, ville ikke kong Magnus Lagabøte godta pavens krav til endringer, og dermed falt avtalen av 1273 helt bort. Nye forhandlinger resulterte så i Sættargjerden av 1277, som trådte i kraft uten pavelig godkjenning. Se også forord og innledninger til «Forlik mellom konge og erkebiskop» i denne publikasjonen.

[n21](#). Privat kirke satt opp av en bonde på egen gård.

[n22](#). I et varianthåndskrift til Erkebiskop Jons kristenrett (NgL 2, 348 note 7) gjelder bestemmelsen for kirkegårdene i Nidaros.

[n23](#). Dagen ble feiret den 12. september (NgL 5, 190). Trolig har kapselen med blodsdråpen hatt form av en fingerring, derav navnet.

[n24](#). Dateringen er usikker, se RN 1, 69, brev nr. 145.

[n25](#). I Kong Sverres kristenrett kapittel 9 er det riktignok også bestemmelser om steinkirker, men disse er fylt inn etter Frostatingsloven (NgL 1, 415 note 1).

[n26](#). Ifølge Sunde (2005, 128) falt de saksområdene som etter forliket i 1273 hørte inn under kirkens jurisdiksjon i stor grad sammen med den kristenretten som erkebiskop Jon hadde satt sammen, og som han tok med til riksmøtet i 1273 som et forhandlingsgrunnlag. De saksområder som erkebiskopen fikk underlagt kirkelig jurisdiksjon i 1273, var de samme myndighetsområder som kirken i resten av Europa regnet for sine i høy- og senmiddelalderen.

[n27](#). Storm (1890, 441) skriver at «Man» har hittil som oftest forutsatt at Arnes kristenrett har hentet den aller største del av sitt innhold fra Jons kristenrett, men som man vil se, opplyser randnotatene noe annet.

[n28](#). Ifølge Seip (1937–1940, 586) var Maurer oppmerksom på at Biskop Arnes kristenrett står nærmere Gulatings nyere kristenrett I og Borgartings nyere kristenrett I enn Erkebiskop Jons kristenrett, men Maurer forklarer det ved å anta at Biskop Arnes kristenrett bygger på en eldre versjon av Erkebiskop Jons kristenrett som i sin tur bygger på Gulatings nyere kristenrett I og Borgartings nyere kristenrett I.

[n29](#). Biskop Arnes kristenrett (Akr.) kapittel 10 om konfirmasjon har samme bestemmelser som Erkebiskop Jons kristenrett (J) kapittel 6. Akr. kapittel 12 om vigsling av kirker er lik J kapittel 11. Akr. kapittel 16 om testamente er lik J kapittel 15. Akr. kapittel 19 om å avgi løfter er lik J kapittel 38. Akr. kapittel 20 om å gi almisser likner bestemmelser i J kapittel 39. Akr. kapittel 36 om helligdager da en ikke kan drive rettshandlinger er lik J kapittel 35. Akr. kapittel 40 om eder er lik J kapittel 52. Biskop Arnes (eller en samtidig persons) opplysninger om at J er kilde for noen av bestemmelsene i Akr. stemmer, slik jeg ovenfor også har vist at de fleste bestemmelser som oppgis å være hentet fra Gulatingsboken snarere må være hentet fra Gulatings nyere kristenrett II enn fra Gulatings nyere kristenrett I.

[n30](#). Landslovens kristenrettsbolk inneholder ikke kristenrettsbestemmelser.

[n31](#). Gunnerus XA HA qv. 1 inneholder bl.a. kong Magnus Lagabøtes kristenrett, erkebiskop Jons kristenrett og Landsloven.

[n32](#). I *Oddverjaannáll* (2003, 155) står det om kong Magnus Håkonsson at «hann bætti wm laug og landzriett: og war af þui kalladur Magnus lagabætir» (han forbedret lov og landsrett, og på grunn av det ble han kalt Magnus Lovforbedrer).

[n33](#). Pergamenthåndskrifter ble skåret opp og bl.a. brukt som innbinding på fogderegnskaper etter hvert som språket i dem ble vanskelig å forstå.

[n34](#). Trolig skrevet av en annen hånd.

[n35](#). h har uvanlig form, likner l.

[n36](#). Siste o kan se ut som ø, og har diakritisk tegn som for u.

[n37](#). Er et diakritisk tegn over n, slik at den ser ut som u.

[n38](#). Trolig skrevet av en annen hånd.

[n39](#). m < ni.

[n40](#). Trolig lagt til av en annen hånd.

[n41](#). ne < m.

[n42](#). Trolig rettet av en annen hånd.

[n43](#). Trolig rettet av en annen hånd.

[n44](#). y < m.

[n45](#). fiidhen? Har diakritisk tegn over første vokal likesom over u.

[n46](#). <Om Reidskiöd> .

[n47](#). fam < faa.

[n48](#). Trolig satt til av en annen hånd.

[n49](#). y < yi.

[n50](#). <Om den fom icke/ will føre lick/ til graffuenn> .

[n51](#). Siste j har en strek tvers over, dvs. 12,5.

[n52](#). Det står kors-, mari- og olavsmesse i håndskriftet. Messedagenes rekkefølge er i utgaven endret etter skriverens anvisninger, og linjeslutt for l. 31 kan således ikke

bestemmes.

[n53](#). t < l.

[n54](#). Med en annen, men samtidig hånd (se NgL 4, 171).

[n55](#). ne < me.

[n56](#). Her begynner Gunnerus XA HA qv. 1.

[n57](#). nogen 77b.

[n58](#). ikulle presterne 77b.

[n59](#). y 77b.

[n60](#). findis och 77b.

[n61](#). for brøllupith 77b.

[n62](#). brøllupith/ er giorth 77b.

[n63](#). fiærræ fra 77b.

[n64](#). før till kommen 77b.

[n65](#). Overskriften står slik i håndskriftet: Vm C xxj/ barn þau er geten ero *fyrir* festíng/

[n66](#). Skriveren har kun skrevet m, og satt v som anvisning for illuminator, som har fylt ut den åpne plassen med N og rettet m til u (se NgL 4, 172 n. 2).

[n67](#). føder 77b.

[n68](#). log 77b.

[n69](#). mgl. 77b.

[n70](#). o < a.

[n71](#). till giorth 77b.

[n72](#). fødde 77b.

[n73](#). fee 77b.

[n74](#). fødder 77b.

[n75](#). fød 77b.

[n76](#). figer 77b.

[n77](#). <de nup/ciis>. er føyd til i margen.

[n78](#). End om 77b.

[n79](#). <de celebracione nupciarum et pena celebrancium>.

[n80](#). ey haffuer giorth fitt brøllup 77b.

[n81](#). kostnad tilf. 77b.

[n82](#). Overskriften står slik i håndskriftet: han Vm þa men er ei xxij/ ghe mugho kono faa/

[n83](#). mgl. 77b.

[n84](#). diakoner 77b.

[n85](#). mgl. 77b.

[n86](#). engho 77b.

- [n87](#). hun fee 77b.
- [n88](#). till tess att raade/ bonda henna tilf. 77b.
- [n89](#). faa och om mader 77b.
- [n90](#). mgl. 77b.
- [n91](#). haffue eller/ faa 77b.
- [n92](#). Her står det et merke som viser til en note nederst på siden: <j manhelgí c. íij/>.
- [n93](#). och hand er 77b.
- [n94](#). Overskriften står slik i håndskriftet: ræt Vm híonskap oc hoordomC./ Nw er híonskaper karlmanz xxíij/.
- [n95](#). mgl. 77b.
- [n96](#). <de separacione coniugij per uotum et depena adul/terancium/>.
- [n97](#). mgl. 77b.
- [n98](#). och boe fi=/denn fammen tilf. 77b.
- [n99](#). Her begynner NRA 18 (18).
- [n100](#). þau J ban 18.
- [n101](#). Swa oc 18.
- [n102](#). þat er twefalder 18.
- [n103](#). o < e.
- [n104](#). faa 77b.
- [n105](#). fek 18.
- [n106](#). þeim 18.
- [n107](#). at dømme 18.
- [n108](#). malom at þeir hafwe J ollum ærendom 18; 77b.
- [n109](#). wgudrøkner 18; 77b.
- [n110](#). retliga retleidazt 77b.
- [n111](#). fins 18; 77b.
- [n112](#). Her begynner AM 63 qv. (63).
- [n113](#). Overskriften står slik i håndskriftet: misgerder Nær brýl/laup ma góra með laghum xxííj/; mgl. 18; 77b.
- [n114](#). er det 77b.
- [n115](#). kono eller møø 63; om aarith kone 77b.
- [n116](#). <de temporibus quibus non celebrantur nupcie/ et pena in eis celebrancium>.
- [n117](#). flikum skilium 63; skilom 77b.
- [n118](#). mgl. 77b.
- [n119](#). xiiij dag Jull 77b.
- [n120](#). palkæ 77b.

- [n121](#). och huitesøndag wiker och 77b.
- [n122](#). fra [fkikom mgl. 18; mgl. 77b.
- [n123](#). gera 63.
- [n124](#). j 18.
- [n125](#). huer 77b.
- [n126](#). Her slutter AM 63 qv.
- [n127](#). Overskriften står slik i håndskriftet: fither Vm/ xx/ þa men er brot laupa með adhra/ v þEt er nw þui nest at manna konom/; mgl. 77b; 18.
- [n128](#). <de pena nupcias celebrancium/ cum alienis coniugibus> .
- [n129](#). geffuer 77b.
- [n130](#). Overskriften står slik i håndskriftet: Engenn mader ma faa æder hafuæ capitulum/ Nw er þat þui nest/ frendkono fína C xxvj/; mgl. 18; 77b.
- [n131](#). fyfkonor ~~att fiorde manne~~ 77b.
- [n132](#). fkal geldhe 18; gelde biskupc 77b.
- [n133](#). Hefwir mader þremening fín at likams loftæ, þa fkulo þau fkiliazt oc bôte byskupe íij merker oc ganghe til scripte tilf. 18.
- [n134](#). Hefwir madher at likamslofte fyftrung fin 18.
- [n135](#). æder halfbrodrong tilf. 18.
- [n136](#). mgl. 18.
- [n137](#). v 18; iij 77b.
- [n138](#). mgl. 18; 77b. Her slutter NRA 18.
- [n139](#). Overskriften står slik i håndskriftet: byskup Vm þær xvij konor fom capitulum xx/ En þesser menn warda wtslægir fyrir víij/; mgl. 77b.
- [n140](#). Her begynner Holm perg 29 qv. (29).
- [n141](#). Nu ero ther konor der en 77b.
- [n142](#). widher/ ofs om wy 77b.
- [n143](#). fra En þesser: Item tellfaræ ero their konor fom mend verder wdtzlegder firer 29.
- [n144](#). <De pena consanguineorum jn íí vel in ííij/ concubencium vel eorum coniugibus> .
- [n145](#). fyfter 77b.
- [n146](#). dotter 77b.
- [n147](#). nogen ma=/der 77b.
- [n148](#). fkilda 29.
- [n149](#). Her slutter Holm perg 29 qv.
- [n150](#). <que est víij/ annorum xxx/q ííij fi/ pater> .
- [n151](#). a hender 77b.
- [n152](#). e < ó.

- [n153](#). mgl. 77b.
- [n154](#). om faller 77b.
- [n155](#). Om mader giøris till wtlæger y christen retten, och/ ganger till iffuerbota for en wtlængh kemmir a hond/ honum, tha a *konungr* ekki a thwi./ tilf. 77b.
- [n156](#). Overskriften står slik i håndskriftet: aat Vm gudhsý *capitulum* xx/ (þ)Et ær þuí nest at engi ufar víij/; mgl. 77b.
- [n157](#). De forbudte åndelige leddene er nummerert j–jx i venstre marg.
- [n158](#). christne 77b.
- [n159](#). att hun 77b.
- [n160](#). <de pena *congnatorum et/ alium concubencium*> .
- [n161](#). fkiliazt adt 77b.
- [n162](#). mgl. 77b.
- [n163](#). Overskriften står slik i håndskriftet: Vm þrygrofs menn ok þa fem merker/ *capitulum* xx Nw ef mader ij festa konor hafa/ jx fættist; mgl. 77b.
- [n164](#). <de pena *fedus rumpencium ficut super adulterio/ et cum brutis coeuncium*> .
- [n165](#). mgl. 77b.
- [n166](#). och forgiort 77b.
- [n167](#). och tager 77b.
- [n168](#). <nota> 77b.
- [n169](#). och for=/giorth 77b.
- [n170](#). Och det quick der hand drygde legomfløfte meder/ fkall føris a fund, och drucknifs. tilf. 77b.
- [n171](#). Overskrift mgl. 77b.
- [n172](#). <Vm/ meinsiðri> 77b.
- [n173](#). Och 77b.
- [n174](#). och fom 77b.
- [n175](#). mgl. 77b.
- [n176](#). <meínsuðri> .
- [n177](#). eller/ hordom, eller om 77b.
- [n178](#). <Nota> .
- [n179](#). da. fom hanom er fett 77b.
- [n180](#). kallis 77b.
- [n181](#). <Script/roff> .
- [n182](#). och 77b.
- [n183](#). hand ey 77b.
- [n184](#). hand embitte 77b.
- [n185](#). och alle 77b; <nota> .
- [n186](#). Overskrift mgl. 77b.

[n187](#). mgl. 77b.
[n188](#). a 77b.
[n189](#). hand fara 77b.
[n190](#). vatta/ ij 77b.
[n191](#). mals/aldhe koma skall tha 77b.
[n192](#). fyrsta 77b.
[n193](#). fetia 77b.
[n194](#). Daa skall 77b.
[n195](#). fader hen/nis 77b.
[n196](#). en theim 77b.
[n197](#). ma=/der 77b.
[n198](#). a 77b.
[n199](#). gifftinge 77b.
[n200](#). er 77b.
[n201](#). vi/ti 77b.
[n202](#). mgl. 77b.
[n203](#). mgl. 77b.
[n204](#). ner 77b.
[n205](#). mi < im.
[n206](#). tuært 77b.
[n207](#). mgl. 77b.
[n208](#). Overskrift mgl. 77b.
[n209](#). < de probacione legitimacionis mulieris > .
[n210](#). de komme 77b.
[n211](#). tager 77b.
[n212](#). och henne 77b.
[n213](#). ædher a 77b.
[n214](#). End 77b.
[n215](#). och fither 77b.
[n216](#). och 77b.
[n217](#). iij 77b.
[n218](#). hans fæ 77b.
[n219](#). mgl. 77b.
[n220](#). n < m.
[n221](#). hoor ekkia 77b.
[n222](#). Overskriften står slik i håndskriftet: horkona./ *capitulum xxx Vm þing þat er byskups armadher/ iij Nw ef þau maal werda scal ftempna/*; mgl. 77b.
[n223](#). her y 77b.

- [n224](#). thette 77b.
- [n225](#). mgl. 77b.
- [n226](#). føge 77b.
- [n227](#). biskups molom 77b.
- [n228](#). Overskrift mgl. 77b.
- [n229](#). mgl. 77b.
- [n230](#). mgl. 77b.
- [n231](#). faa fom er 77b.
- [n232](#). Och faa som korn 77b.
- [n233](#). och 77b.
- [n234](#). < nota > .
- [n235](#). ko fee 77b.
- [n236](#). wmbudzmand 77b.
- [n237](#). om 77b.
- [n238](#). End 77b.
- [n239](#). fannazt 77b.
- [n240](#). fkuld 77b.
- [n241](#). at annare/ manne wulia tefs 77b.
- [n242](#). Er 77b.
- [n243](#). tog er 77b.
- [n244](#). okerkarler obenbarlige 77b.
- [n245](#). mgl. 77b.
- [n246](#). Andet er/] 77b.
- [n247](#). thwi ey 77b.
- [n248](#). om 77b.
- [n249](#). ftader 77b.
- [n250](#). weitaz 77b.
- [n251](#). greid 77b.
- [n252](#). mgl. 77b.
- [n253](#). nt skjult av blekkflekk.
- [n254](#). < Sit deo laus, virtus/ et gloria/ 1566, 4 Maij./ Qui nihil iniufte, nulla indiget/ Lege\ \> < Iacobus Matthias agricola 1566 > .
- [n255](#). Linjene nummerert 33–37 er skrevet loddrett i venstre marg av Arne Magnusson etter ett nå tapt blad (NgL 4, 567).
- [n256](#). Hjertelig takk til Eldbjørg Haug og Tor Weidling for nyttige synspunkter rundt Compositio I. Oversettelsene fra latin er filologiske og er ment til støtte for diskusjonen.

[n257](#). 'Konkordat' benyttes om avtaler med paven. I dette tilfellet er ordet brukt fordi forliket ble sendt til paven for stadfestelse. Betegnelsen er sekundær i dette tilfellet; den finnes ikke i samtidige kilder.

[n258](#). I begge forlik omtales avtalen som *Compositio et finalis concordia*. I det følgende benyttes Compositio I om forliket som ble inngått i 1273 og Compositio II om forliket av 1277. Deler av teksten er mer eller mindre identisk i de to forlikene.

[n259](#). I pave Gregors brev til erkebiskop Jon av 26. juli 1274 benyttes først termen 'petisjon' (*petitio tua*), deretter 'supplikk' (*supplicatio*, i ablativ flertall: *tuis supplicationibus*), av *supplicare*, 'å be', 'å bønnfalle'.

[n260](#). Pave Gregor hadde avholdt det annet Lyonkonsil fra 7. mai til 17. juli 1274. Den norske erkebiskopen var til stede. Det var flere andre norske geistlige til stede i Lyon, som biskop Andres av Oslo, biskop Askatin av Bergen (tidligere kongelig kansler), biskop Richard av Man og Sudrøyene og Nidaros-kanniken Sigvat Sigvatsson Lande som møtte med mandat fra biskop Arne av Skálholt.

[n261](#). Compositio I blir stadfestet før pave Gregors tillegg og tydeliggjøringer kommer i brevet. Dessuten følger en stadfestelsesformel på slutten av pavens brev (pkt. 6 i innholdsoversikten).

[n262](#). Artikkelen gjelder biskopenes og abbedenes fritak fra å delta i leidang.

[n263](#). *Sanctitati uestre sit manifestum, quod amicali compositione, quam uobis transmittimus confirmandam, inita inter nos et venerabilem patrem Johannem dei gratia Nidrosiensem Archiepiscopum et littera confecta super ea, inuenimus articulum, qui sequitur, pretermissum, ...* ('Må det være klart for Deres hellighet, at ved det vennligsinnede forlik inngått mellom oss og den ærverdige far Johannes, ved Guds nåde erkebiskop i Nidaros, som oversendes Dem til stadfestelse, samt i det brev som er skrevet om det, har vi funnet at følgende avsnitt er utelatt ...')

[n264](#). Selve Composito I var beseglet av kongen, erkebiskopene og noen stormenn. Kong Magnus viser i dette brevet til et allerede skrevet, men tydeligvis fortsatt ikke sendt brev til paven om Composito I. Kanskje dette første brevet var beseglet både av kongen og av baronene, men vel ikke av erkebiskopen og biskopene.

Erkebiskopen sendte sin egen supplikk, som vi kjenner fra pavens svar utgitt her.

[n265](#). Flertallsformen *supplicationibus* ('supplikker') inngår i en formel og skal ikke tas for bokstavelig. Den antyder ikke her at erkebiskopen har sendt flere supplikker.

[n266](#). *Compositionis exemplum Bergis hoc anno scriptum, una cum alio, literarum ad Honorium Pontificem Romanorum missarum, tale in membrana Latine scriptum habetur* (Torfæus 1711, 4: 353–354).

[n267](#). Hjertelig takk til Arnhild Aasen i Riksarkivet for skanninger av de avfotograferte sidene (hvitt på sort).

[n268](#). Det var syv nordiske ekspedisjoner mellom 1920 og 1939 for å identifisere relevant materiale for nordisk historie i Vatikanets arkiver (Gejrot 2022, 22–24). Det ble den gang tatt en lang rekke fotografier og fotostatkopier for Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt. Dette materialet befinner seg nå i instituttets arkiv i Riksarkivet i Oslo.

[n269](#). For termen, se Clemens og Graham (2007, 35).

[n270](#). En regest er en som regel kortfattet sammenfatning av et historisk dokument.

[n271](#). Compositio II (Sættargjerden) har teksten *castiguntur et ad parandum iudici ecclesiastico per regem et eius balliuos uel exactores, si necesse fuerit compellantur*. Compositio II er delvis en litt slurvete avskrift av Compositio I, og ordene *castiguntur* og *parandum* er lapsuser for *castigantur* og *parendum*.

[n272](#). Den norske oversettelsen (Torfæus 2008–2014, 7: 461) gjengir teksten på dette punkt som den står hos **A** og i DN.

[n273](#). Det kunne komme til en del feil under trykking. Torfæus' arbeidsevne ble sterkt nedsatt etter et slagtilfelle i 1706, og han overvåket ikke trykkeprosessen selv (sml. P. F. Suhm hos Erichsen 2009, 116, samt Erichsen 2009, 161; Kaalund 1916, 401).

[n274](#). Utfylt er formelen slik: *Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum* (Frenz 2000, 25).

[n275](#). Marinis transkripsjoner oppbevares i dag i Riksarkivet i Oslo med signaturen NRA Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, serie H Diplomatarium Norvegicum, Hd Diverse vedr. DN, eske 28. Marini ble tildelt Kungliga Vasaorden i 1845 som en anerkjennelse av den bistand han hadde ytet det norske universitet 'ved Meddelelsen af endeel historiske Documenter fra det Pavelige Archiv' (bladet *Nordlyset* nr. 56, mandag 14. juli 1845, s. 4).

[n276](#). Den første skandinaviske historiker som fikk adgang til Vatikanarkivene, var P. A. Munch i 1858 (Gejrot 2022, 12). I 1840-årene var Marinis transkripsjoner det eneste tilgjengelige kildegrunnlag for de norske kildeutgiverne.

[n277](#). Torfæus har to steder satt punktum midt i perioder. Dette er markert i noteapparatet.

[n278](#). I tillegg til at det ikke har interesse for konstitusjonen av teksten, ville noteapparatet vokse enormt, hvis slike varianter ble tatt med.

[n279](#). [Gregorius episcopus] [Johanni] *ante* Archiepiscopo Nidrosiensi *addidit* DN

[n280](#). *E Cvm ... effectum in Cum a nobis petitur quod iustum est et honestum, tam vigor equitatis quam ordo exigit rationis, ut per sollicitudinem officii nostri ad*

debitum perducatur effectum *DN expandit.*

[n281.](#) quo ad **A** — quoad *DN*

[n282.](#) dari **A** — dati *DN*

[n283.](#) ueram **A** — verum *Torfæus*

[n284.](#) euidentem **A** — evidentiam & *Torfæus*

[n285.](#) dei gratia **A** — *omisit Torfæus*

[n286.](#) iuri **A** — iure *Torfæus*

[n287.](#) quia **A** — quod *Torfæus*

[n288.](#) pretermisiss *post consuetudines omisit in textu A1, sed addidit in margine A2* — prætermisiss *Torfæus* — (pretermisiss) *DN*

[n289.](#) quia **A** — quod *Torfæus*

[n290.](#) nullos **A** — multos *Torfæus*

[n291.](#) fuerat **A** — fuerit *Torfæus*

[n292.](#) Norwegie **A** — Norwegorum *Torfæus*

[n293.](#) in *post parte expunctione deleuit A2*

[n294.](#) Reges **A** — Regis *Torfæus*

[n295.](#) reformatione et correctione *habet Torfæus, probabiliter recte* — reformatione correctione **A**

[n296.](#) *Post deliberauit grauiter interpunxit Torfæus*

[n297.](#) prefatos **A** — prædictos *Torfæus*

[n298.](#) tamquam **A** — quamquam *Torfæus*

[n299.](#) presentare **A** — prænunciare *Torfæus*

[n300.](#) quia ex **A** — quoniam de *Torfæus*

[n301.](#) explicauit **A** — explicat *Torfæus*

[n302.](#) ordinarent *Torfæus, DN* — ordinaret **A**

[n303.](#) ecclesie animarum **A** — ecclesiarum *Torfæus*

[n304.](#) ad salutem **A** — salutem *Torfæus*

[n305.](#) iudice duceret **A** — iudice *Torfæus*

[n306.](#) attemptatum **A** — acceptatum *Torfæus*

[n307.](#) quia **A** — quoniam *Torfæus*

[n308.](#) post patrem **A** — per parentes *Torfæus*

[n309.](#) et sic illud **A** — illud *Torfæus*

[n310.](#) post se *omisit A1, addidit A2 in margine*

[n311.](#) adhuc *Torfæus* — **A2** *addidit in margine* — *omisit A1, DN*

[n312.](#) fore sibi **A** — sibi fore *Torfæus*

[n313.](#) assensu **A** — consensu *Torfæus*

[n314.](#) Episcoporum **A** — Episcoporum et *Torfæus*

[n315.](#) baronum **A** — et Baronum *Torfæus*

- [n316](#). plurium **A** — praelium *Torfæus*
- [n317](#). comodo **A** — commodo *Torfæus*
- [n318](#). si quod **A** — si quid *Torfæus*
- [n319](#). ratione **A** — nomine *Torfæus*
- [n320](#). siquod **A** — si quid *Torfæus*
- [n321](#). Auditione, examinatione et determinatione **A** — auditione examinatione determinatione *DN* — auditione *Torfæus*
- [n322](#). remotis, tam presentibus quam futuris per totum Regnum, ne **A** — tam presentibus quam futuris per totum Regnum *omisit Torfæus*
- [n323](#). dominus Rex **A** — Rex *Torfæus*
- [n324](#). **A** — *omisit Torfæus*
- [n325](#). quum **A** — quando *Torfæus*
- [n326](#). tuitio **A** — tuitione *Torfæus*
- [n327](#). possessionum **A** *Torfæus* — profanationum *DN*
- [n328](#). communi **A** — comuni *DN*
- [n329](#). et omnes alie, que ad forum ecclesiasticum possent de iure communi quoquomodo spectare *omisit Torfæus*
- [n330](#). obseruari **A** — obsignari *Torfæus*
- [n331](#). precepit **A** — mandavit *Torfæus*
- [n332](#). instituere ydoneas **A** — idoneas instituere *Torfæus*
- [n333](#). electionibus **A** — electione *Torfæus*
- [n334](#). ipsorum **A** — præpositorum *Torfæus*
- [n335](#). sed ille preficiatur quem ipsi **A** — nisi quem ipsi *Torfæus*
- [n336](#). gerofalcones **A** — grafalcones *Torfæus*
- [n337](#). quando **A** — quum *DN*
- [n338](#). hoc *post* propter *omisit A1*, *sed addidit in margine A2* — propter hoc *Torfæus*
- [n339](#). portandis **A** — precandi *Torfæus*
- [n340](#). ipso **A** — ibi *Torfæus*
- [n341](#). Archiepiscopo *omisit Torfæus*
- [n342](#). quia hoc in littera sua continetur **A** — prout in littera sua super hoc continetur *Torfæus*
- [n343](#). siue guerre tempus sit siue pacis **A** cum *D*. qværerere tempus sit, tum pacis *Torfæus*
- [n344](#). castigentur, et ad parendum iudici ecclesiastico per Regem et eius Balliuos seu Officiales, si necesse fuerit, compellantur **A** — castigentur *Torfæus*
- [n345](#). a tractione **A** — attractionibus *Torfæus*
- [n346](#). quod *Torfæus DN* — quo **A**

- [n347](#). uulgariter **A** – vulgaliter *Torfæus*
- [n348](#). Scutelsvenar *cum Torfæo et DN scripsi* – Stutelsvenar **A**
- [n349](#). iniuriati **A** – injurati *Torfæus*
- [n350](#). casu *in margine addidit A2* – *omisit A1*
- [n351](#). emptionibus **A** – emptionibus vel *Torfæus*
- [n352](#). Episcopi uel **A** – Episcopi *Torfæus*
- [n353](#). super requisitione episcoporum **A** – *omisit Torfæus*
- [n354](#). generet **A** – generat *Torfæus*
- [n355](#). Thurgillo *cum Torfæo scripsi* – Truillo **A**
- [n356](#). Ascatino *cum Torfæo scripsi* – Askiccino **A**
- [n357](#). Brunolfo **A** – Brynjolfo *Torfæus*
- [n358](#). Rognaldo **A** – Rogvaldo *Torfæus*
- [n359](#). Thoria **A** – Thorio *Torfæus*
- [n360](#). Siguatto **A** – & Syvato *Torfæus*
- [n361](#). Haldano Siguardo **A** – Halldano Syvardo, *Torfæus*
- [n362](#). Torfinno *cum Torfæo scripsi* – Porfindo **A**
- [n363](#). *Post discretis grauiter interpunxit Torfæus*
- [n364](#). huic compositioni **A** – hanc compositionem *Torfæus*
- [n365](#). predicto **A** – *omisit DN*
- [n366](#). que **A** – qui *DN*
- [n367](#). Jllustris Regis **A** – illustris *DN*
- [n368](#). teneantur uel etiam **A** – *omisit Torfæus*
- [n369](#). tam grauis et euidens **A** – tam gravis et eminens *DN* – tam gravis *Torfæus*
- [n370](#). consilio fieri tunc **A** – consilio *Torfæus*
- [n371](#). noluimus **A** – nolumus *Torfæus*
- [n372](#). compositioni **A** – compositioni & *Torfæus*
- [n373](#). quatinus **A** – quod *Torfæus*
- [n374](#). nominatim **A** *Torfæus* – nominatis *DN*
- [n375](#). Datum Bergis **A** – Datum *Torfæus*
- [n376](#). Sættargjerden er en gammelnorsk gjengivelse av *compositio*, i betydningen 'forlik'.
- [n377](#). Utgaven er gjort på grunnlag av digitalt fotografi fra Den Arnamagnæanske Samling. Jeg har ikke sett originalen.
- [n378](#). Prosten i Apostelkirken var *magister cappellarum*, leder for den kongelige kapellgeistlighet.
- [n379](#). LD nr. 29 (s. 102) *liceat tibi et successoribus tuis non ad voluptatem sed ad tuum et ecclesie commodum aves falcones scilicet et astures et griseos emere prout a predecessoribus tuis est hactenus obseruatum.*

- [n380](#). Formen *castiguntur* bryter med bøyingsmønsteret.
- [n381](#). Se ellers Bergh (1979–1980, 24–26) for eksempler på lignende forvekslinger av bokstavene *i*, *n*, *m* og diverse sammensetninger, som har ført til sammenblandinger av *meus* og *mens*, *iudicium* og *indicium*, *mediam* og *inediam* etc. i latinske middelalderhåndskrifter.
- [n382](#). suborta *expectes*
- [n383](#). tractabantur *expectes*
- [n384](#). subiectionem *expectes*
- [n385](#). si *supra lineam additum est*
- [n386](#). Tunsbergense *expectes*
- [n387](#). sinceriter *expectes*
- [n388](#). denunciantes *expectes*
- [n389](#). transiturus **○** — transituris *e* transiturus *correxit NgL*
- [n390](#). astures *expectes*
- [n391](#). castigentur *expectes*
- [n392](#). parendum *expectes*
- [n393](#). ecclesiam *addidit supra lineam ○*
- [n394](#). ad huc **○** — adhuc *expectes*
- [n395](#). eligendas duxerint **○** — duxerint eligendas *NgL*
- [n396](#). propria *supra lineam addidit ○*
- [n397](#). requisicione *expectes*
- [n398](#). Audoenno *expectes*
- [n399](#). uiris *siue iuris ○*
- [n400](#). Sættar gerd (herra *tilf.* D) magnusar konungs ok ions erchibiskups A, D, Um sættar giord þeirra magnus konungs ok jons erkebiskups j nidar ose. At segir huart leikmenn eigv at dæmaz eða klerkar C, Compositio inter Magnum regem et Johannem Archiepiscopum F, Setter giærdt millum Kirckiunne och krunnunne G
- [n401](#). *mgl.* C, G
- [n402](#). geri D
- [n403](#). oss C, D, F, *mgl.* A, G
- [n404](#). sætt ok *tilf.* A, C, F, G, søtt *tilf.* D
- [n405](#). lidandi C
- [n406](#). *frá* fulkomít: fulkomen frid monnum lidinna luta F, *mgl.* D
- [n407](#). þa A, F, G
- [n408](#). nær *tilf.* A, hia *tilf.* D
- [n409](#). til C
- [n410](#). kennendum D
- [n411](#). kieru A, C, D, F, G

[n412](#). hafa G
[n413](#). guds G
[n414](#). hofdingia *tilf.* D
[n415](#). *frá með: mgl.* D
[n416](#). herra ok (*mgl.* G) *tilf.* A, G
[n417](#). herra F, *frá uirduligs: herra* D
[n418](#). þeirri sømu A, þeirri samri D, G
[n419](#). naað C, F
[n420](#). af D, G
[n421](#). fyri F
[n422](#). sem A, C, D, F
[n423](#). malefnni F
[n424](#). *mgl.* D
[n425](#). heilagri A, D, F
[n426](#). prouadiz A, D, G
[n427](#). dæmdiz A, D
[n428](#). daga A, C, D, F, G
[n429](#). herra *tilf.* F
[n430](#). at A, C
[n431](#). ok af kirkiunar *tilf.* A, C, F, G, *ok tilf.* D
[n432](#). kirkiunnar *tilf.* D
[n433](#). fordadiz A, C, D, F, G
[n434](#). haski A, C, F
[n435](#). *ok tilf.* G
[n436](#). *frá* haska: sundrþykki D
[n437](#). fiar D
[n438](#). *mgl.* A, C, D, F, G
[n439](#). hafi D
[n440](#). *mgl.* D
[n441](#). *mgl.* D
[n442](#). kirkium D, *mgl.* A
[n443](#). lettliga A, C, D, F, G
[n444](#). sua sem C, D, F, G, *mgl.* A
[n445](#). bref A
[n446](#). konungs *tilf.* C, F
[n447](#). *mgl.* D
[n448](#). *frá* ellings: konungs erlings sonar sem sagdiz noregs konungr allra hellz i þeim luta brefsins A

[n449.](#) *mgl.* C, G
[n450.](#) i D, *mgl.* A, F, G
[n451.](#) nidar os kirkiu *tilf.* C, D, F
[n452.](#) *mgl.* A, C, G
[n453.](#) sancta F
[n454.](#) *mgl.* G
[n455.](#) *frá* konunge: *mgl.* A, C, D
[n456.](#) kongha *tilf.* F
[n457.](#) kunnu at *tilf.* D
[n458.](#) *mgl.* A
[n459.](#) *frá* oc: war ok af dregin C, D, F
[n460.](#) ein skipan C, F, ein skapan D
[n461.](#) *mgl.* D
[n462.](#) gior C, D, gerfvir F
[n463.](#) rettliga D
[n464.](#) at A, C, D
[n465.](#) konungs D
[n466.](#) *mgl.* C, D, F
[n467.](#) af C, D, F
[n468.](#) fyrstu A, F, G
[n469.](#) *frá* ok biskupa: *mgl.* C, D
[n470.](#) hann *tilf.* C
[n471.](#) ahyggiu G
[n472.](#) *mgl.* G
[n473.](#) *frá* brudar: *mgl.* D
[n474.](#) *mgl.* C
[n475.](#) til *tilf.* A, C, D, F, G
[n476.](#) *mgl.* A, C, F
[n477.](#) *frá* þessum: *mgl.* D
[n478.](#) herra *tilf.* C, D, F, G
[n479.](#) sagðiz C
[n480.](#) uirduligr *tilf.* A, C, D, F, G
[n481.](#) nogligar A, konungligar C, D, F
[n482.](#) skynsemdir A, C, D
[n483.](#) skili G
[n484.](#) retta G
[n485.](#) greinum A
[n486.](#) undir A

[n487](#). undir gíof A, C, D, F
[n488](#). fra A
[n489](#). er D, F, *mgl.* G
[n490](#). *frá* ef: var varla A, valla C
[n491](#). *mgl.* D
[n492](#). *mgl.* D
[n493](#). *frá* kirkia: kirkju hafa haft C
[n494](#). *mgl.* C, D, F
[n495](#). nyrrí F
[n496](#). korunnar A, G
[n497](#). ef C
[n498](#). krefz A, krefdiz D, F, G
[n499](#). ok F
[n500](#). skodandi A, F, skoðanda C, skodi D
[n501](#). erkibiskupi C
[n502](#). síni A
[n503](#). dylma A, F, G, hylma C, D
[n504](#). *mgl.* C
[n505](#). aan A
[n506](#). saar C, *mgl.* D, F
[n507](#). með A
[n508](#). *mgl.* C, D, F
[n509](#). at *tilf.* A, C, D, F
[n510](#). hæfi A, hefði C, D, G, höfvr F
[n511](#). kærufni C, F, koronu efni D
[n512](#). þessum hlutum D
[n513](#). mætti A, C, D, F, G
[n514](#). mikit rugl ok A
[n515](#). í Norrighi *tilf.* F
[n516](#). ok *tilf.* A
[n517](#). meinsamligh D, G
[n518](#). morgum A, D, margra manna C
[n519](#). af C
[n520](#). konungum A
[n521](#). aullum A
[n522](#). syndiz A, D, F, syndum G
[n523](#). Af C, at F, *mgl.* D
[n524](#). *mgl.* A

[n525](#). biskup C
[n526](#). vili G
[n527](#). þa tilf. A, sva til svara tilf. F
[n528](#). sik tilf. C, D, G
[n529](#). mikilleiks C
[n530](#). við herra magnus A
[n531](#). frá sneri: mgl. F
[n532](#). mgl. A, C
[n533](#). vent G
[n534](#). bidiandi A, C, D, G
[n535](#). mgl. C
[n536](#). lutum A, C, D, F, G
[n537](#). skipa A, C, D, F, G
[n538](#). mgl. A
[n539](#). sømdar F
[n540](#). i landinu badum tilf. A
[n541](#). fenghit F, mgl. D
[n542](#). gagns ok giefu A, gefu ok gifti G
[n543](#). fyrst D
[n544](#). af fyst A, C, D, F, af fystri G
[n545](#). uanrar A, C, G, vanaligrar D
[n546](#). mgl. F
[n547](#). kirkiu j niðar osi C, F
[n548](#). her C
[n549](#). mgl. G
[n550](#). veirit tilf. F
[n551](#). veirit F, mgl. A, C, D
[n552](#). sva A, C, D, G, mgl. F
[n553](#). með tilf. A, C, D, F, G
[n554](#). koronum D
[n555](#). umtölur A
[n556](#). attar A
[n557](#). a G
[n558](#). mgl. A, C, D, F, G
[n559](#). hendi D
[n560](#). enn engin adr fyrir honum tilf. A
[n561](#). mgl. C, frá gerde: mgl. F
[n562](#). søtt D

[n563](#). annarra tilf. C, D, F
[n564](#). ok tilf. C, D, G
[n565](#). lærðra C
[n566](#). þar með tilf. C
[n567](#). af C, D
[n568](#). af tilf. C, D
[n569](#). stolum D
[n570](#). woro C, frá þeirra: i Norighi varo F
[n571](#). berföttra D, F
[n572](#). mgl. A, C, D
[n573](#). mgl. C
[n574](#). ok tilf. D
[n575](#). ok tilf. C, uetra ok tilf. D, F
[n576](#). frá iesu: 1277 G
[n577](#). fader tilf. F, G
[n578](#). Jon Erkiþiskup F
[n579](#). marki tilf. C
[n580](#). salna A, C, D, F
[n581](#). mgl. G
[n582](#). ok sina eptir komendr lögliga A
[n583](#). korsbrædra A, C, D, F, G
[n584](#). alla tilf. C
[n585](#). frá sina: allra sinna laugligra D
[n586](#). frá sik: mgl. A
[n587](#). akall G
[n588](#). hafdi A, G
[n589](#). hafa A, C, D, F, G
[n590](#). yfir A, C, D, F
[n591](#). konunga tilf. C, F, G
[n592](#). sem G
[n593](#). mgl. G
[n594](#). eða logmaals tilf. C, F, edr laugmannz tilf. D
[n595](#). lögligra C, D, F, eða logmanns vrskurd G
[n596](#). odrum tilf. G
[n597](#). mgl. A
[n598](#). mgl. A, C, D, F, G
[n599](#). i tilf. D
[n600](#). frá oc i landz: mgl. A, C

[n601.](#) *ok* G
[n602.](#) *edr* D
[n603.](#) *mgl.* A
[n604.](#) *mgl.* C, D
[n605.](#) Enn ef engi finnz eptir komandi með lögligri erfd *tilf.* A, C, D, F, G
[n606.](#) *hafi* A, C, D, F, G
[n607.](#) *adrir tilf.* A
[n608.](#) *med* A, D
[n609.](#) *hofdinghia tilf.* F
[n610.](#) *frá* gofwgra: *manna radi ok samþykkt* D
[n611.](#) *liota* G
[n612.](#) *mgl.* C, D, F, G, *frá* sculu: *mgl.* A
[n613.](#) *oc fremstir tilf.* F
[n614.](#) *mestu* C, *mest* D
[n615.](#) *oc traustir* F, *mgl.* D
[n616.](#) *mgl.* F
[n617.](#) *æigi tilf.* A
[n618.](#) *af* D
[n619.](#) *frá* at: *vitnandi* C
[n620.](#) *i tilf.* A
[n621.](#) *mgl.* F
[n622.](#) *mgl.* A, C, F, *frá* starfua: *hafa kosning* D
[n623.](#) *mgl.* F
[n624.](#) *nytsamlega* G
[n625.](#) *mgl.* F
[n626.](#) *krununni oc* F, *mgl.* A, C, D
[n627.](#) *þeir* D
[n628.](#) *suo tilf.* D
[n629.](#) *eylifliga tilf.* A, C, D, F, G
[n630.](#) *hefir* A, C, D, F, G
[n631.](#) *orskurdi* F
[n632.](#) *malum* D
[n633.](#) *mgl.* A
[n634.](#) *hia tilf.* A, D
[n635.](#) *ok* C
[n636.](#) *til* C, D
[n637.](#) *til þess tilf.* A, *þar tilf.* F
[n638.](#) *mgl.* G

[n639](#). *konungarnir* A, C, F, G, *konungar* D
[n640](#). *af* C, D
[n641](#). *oc dømast tilf.* F
[n642](#). *frå ok: mgl.* D, *frå mall: malum kirkiunar domarar frialsliga skipa* A
[n643](#). *mgl.* G
[n644](#). *mgl.* A, C, F
[n645](#). *frå ero: mal segia* D
[n646](#). *mgl.* C, D, F
[n647](#). *hiuskap* A, C, D, F, G
[n648](#). *oc tilf.* F
[n649](#). *kirkiunnar* F
[n650](#). *tiund* D
[n651](#). *ok tilf.* A, C, D, F, *Um tilf.* G
[n652](#). *vm* A, C, F, G
[n653](#). *testamenta* A
[n654](#). *sinum tilf.* D, F
[n655](#). *men* F
[n656](#). *edr* A, C, D, F
[n657](#). *fara til* C, D, F
[n658](#). *konungs tilf.* A, D, F
[n659](#). *frå doghum: mgl.* G
[n660](#). *mal tilf.* A, C, F, *um mal* D, *Um tilf.* G
[n661](#). *kirkiu* C, *kirkiunar* G
[n662](#). *mgl.* C
[n663](#). *vm* C, G
[n664](#). *mgl.* G
[n665](#). *uerda* A, C
[n666](#). *ok* C, D, F
[n667](#). *frå eder: mgl.* A
[n668](#). *eða* C, D
[n669](#). *ok tilf.* A, C, *um tilf.* D
[n670](#). *Vm tilf.* A, *ok tilf.* C, D, F, G
[n671](#). *kirkiunnar* A, C, F, *kirkna* D
[n672](#). *heyra* A, C, D, F, G
[n673](#). *at* C, D, F, G
[n674](#). *þar tilf.* A, C, D, F, G
[n675](#). *prouadri* A, C, D, F, G
[n676](#). *mgl.* A, C, D, F, G

[n677.](#) at *tilf.* A, C, D
[n678.](#) *mgl.* C
[n679.](#) *konungrinn* A, C, D, F, G
[n680.](#) af *nyiu* A
[n681.](#) *herra tilf.* C, D, F
[n682.](#) *mgl.* A
[n683.](#) *gera* D, F
[n684.](#) *frá gifua: mgl.* C
[n685.](#) *mgl.* C, G
[n686.](#) *mgl.* F, *frá ok: mgl.* A
[n687.](#) *frá ok: þær kapellur* D
[n688.](#) *kirckiuunnar* G
[n689.](#) *vpp tilf.* A, C, D, F, G
[n690.](#) *ok* C
[n691.](#) *gefa* D
[n692.](#) *mgl.* A
[n693.](#) *ok (edr D) kapellum tilf.* A, C, D, G
[n694.](#) *erchibiskups* A, C, D, G
[n695.](#) *frá odrum: Capellum sins erkibiskups dômes* F
[n696.](#) *edr* A
[n697.](#) *leyfi* A
[n698.](#) *mgl.* F
[n699.](#) *mgl.* G
[n700.](#) *frá ok engi: edr mattr A, eingi mattr ecki valld C, ne mattr ok ecki valld* D
[n701.](#) *annara veralligra hofdingia* D
[n702.](#) *hlytiz* D
[n703.](#) *i tilf.* A, C, D, F
[n704.](#) *erchibiskups tilf.* A, C, D, F, G
[n705.](#) *riki* C, *døme* F
[n706.](#) *skipti* G
[n707.](#) *sa* A, C, D, F
[n708.](#) *eða* C
[n709.](#) *þar* G
[n710.](#) *kiosa til A, til huerra C, til høyra* G
[n711.](#) *mgl.* A
[n712.](#) *ok tilf.* A
[n713.](#) *nytsamliga* C, *nytsamligr* D, F
[n714.](#) *eða* C

- [n715.](#) *mgl.* D
- [n716.](#) sins A, C, F, G, sinn D
- [n717.](#) *mgl.* D, F
- [n718.](#) bioda F
- [n719.](#) stadfestr (stadfast F) se þeim konungi sem (*mgl.* F) A, C, D, F, G
- [n720.](#) edr A, C, sem þa er edr D, edur um F, G
- [n721.](#) senniligt A, sæmiligt C, D, F, G
- [n722.](#) *mgl.* A
- [n723.](#) *mgl.* A
- [n724.](#) hver honom F
- [n725.](#) at A, C, F, G
- [n726.](#) vera G
- [n727.](#) þat F
- [n728.](#) *frá* se ner: sendi edr se nær edr a kuedi *vm* huern honum se skal hann uera stadfastr at þui D
- [n729.](#) sialfur F
- [n730.](#) *ok tilf.* A
- [n731.](#) *mgl.* D
- [n732.](#) skyldi D
- [n733.](#) *mgl.* C
- [n734.](#) ferdir A, F
- [n735.](#) *mgl.* D
- [n736.](#) til *tilf.* F
- [n737.](#) *frá* vetta: at ueita af sinu edr til leggja nema A, veita af sinu nema lettliga C, G
- [n738.](#) *frá* logliga: ørin D
- [n739.](#) *ok auðsyn tilf.* C, F, G
- [n740.](#) *mgl.* C, *frá til:* at *ok* þa G
- [n741.](#) lofadiz D
- [n742.](#) hinum *tilf.* C, D, F
- [n743.](#) þeirra A
- [n744.](#) *frá* a: af nyiu A, *frá* iattade: hid sama D
- [n745.](#) *mgl.* A, F
- [n746.](#) kirknanna A, C, kirkiunar D, kirkiune G
- [n747.](#) klerkanna C, D
- [n748.](#) *mgl.* A
- [n749.](#) helldr a D, *mgl.* A
- [n750.](#) i *tilf.* F

- [n751](#). skipan *ok tilf.* C, D, F
[n752](#). *frá* iattade: mælti hann at lofa skyllði D
[n753](#). biskupi D
[n754](#). *mgl.* A
[n755](#). gerfalka A, geirfalka C, F, geirfalk D
[n756](#). eða *tilf.* C
[n757](#). gert A, D
[n758](#). iadi D
[n759](#). *frá vera*: fylgia (i *tilf.* G) A, C, F, G, *frá konungar*: konungr skyllði fylgia fulkomligia D
[n760](#). løndum A, C, D, F
[n761](#). landum *tilf.* G
[n762](#). at G
[n763](#). at *tilf.* A, D, F, G
[n764](#). skylldu D
[n765](#). aa A, C, D, F, G
[n766](#). aargangr A, C, D, aragum G
[n767](#). þat *tilf.* A, C, F, þetta *tilf.* G
[n768](#). *frá* ma: er D
[n769](#). *frá* sa þo: *mgl.* D
[n770](#). *frá* sa þo: *sua* þo þetta at æigi þui helldr neitiz A, C, sva þo at þetta eigi þi at helldur at veitast F, *sua* þo at þetta skal eigi neitaz G
[n771](#). *mgl.* C
[n772](#). herra *tilf.* F, G
[n773](#). herra biskupi C
[n774](#). sinu D
[n775](#). miseri D
[n776](#). *mgl.* A
[n777](#). þar um *tilf.* F
[n778](#). *frá* a: af nyiu A
[n779](#). *frá ok*: vm G
[n780](#). heilags *tilf.* C
[n781](#). stadar A, C, F, stadarins D
[n782](#). *mgl.* C, D
[n783](#). salu sinni D
[n784](#). *mgl.* F
[n785](#). *frá so*: bødi innlendzkra ok vt lendzkra D
[n786](#). fridr A, C, D, F

[n787](#). *vfridr* A, C, F, *eigi* D
[n788](#). *mgl.* C
[n789](#). *fari* C, *frá* oruggligha: *i fridr heiman fara oc urughlighir* F
[n790](#). *after tilf.* F
[n791](#). *mgl.* D
[n792](#). *mgl.* A
[n793](#). *maðr* D, F
[n794](#). *þar tilf.* C
[n795](#). *fyrir* D
[n796](#). *kirknanna* C, D
[n797](#). *tilgerdh* F
[n798](#). *frá eftir: mgl.* A
[n799](#). *mgl.* A, C, D, F
[n800](#). *sem* A
[n801](#). *hans tilf.* C
[n802](#). *frá* *vm: firir herra konunginum edr hans sýslu monnum edr odrum umbods monnum* D, *domzs herra kongsins eda hans sýslumanna eda adra um bodzsmen* F, *frá vitiande stad hins helgha Olafs konungs: et cetera* G
[n803](#). *með þui* D
[n804](#). *fram tilf.* D
[n805](#). *konunginum* C
[n806](#). *heilagre* G
[n807](#). *uelgerningum* A, *godhgerninghum* F, G
[n808](#). *aðr* C, D
[n809](#). *mgl.* A, D
[n810](#). *at tilf.* A
[n811](#). *frialsliga* D
[n812](#). *frá frialsa: frealsir ok lutlausir* A
[n813](#). *ok tilf.* C, D
[n814](#). *kallsoknum* D
[n815](#). *mgl.* A
[n816](#). *ferdinni* D, *ferdh* F, *frá ok: mgl.* C
[n817](#). *mgl.* D
[n818](#). *mgl.* G, *frá konungs: þeir* A
[n819](#). *mgl.* A, C, D, F, G
[n820](#). *hafa ok* A
[n821](#). *ok* C, D, F, G
[n822](#). *adr tilf.* D

[n823](#). a A
[n824](#). þessarar A, C, D, F, *frá* tima: þessa tima G
[n825](#). *mgl.* D
[n826](#). með A
[n827](#). lidi D
[n828](#). ok G
[n829](#). niote G
[n830](#). monnum A, *frá* En: *mgl.* D
[n831](#). ok *tilf.* A, C, F, G
[n832](#). biskupa C, D, F, G, *mgl.* A
[n833](#). ok *tilf.* G
[n834](#). *mgl.* C
[n835](#). *mgl.* C, D, F
[n836](#). *mgl.* A, C, D, F
[n837](#). eða herra *tilf.* C, *edr tilf.* D, F
[n838](#). eða G
[n839](#). *mgl.* D, F, G, *frá* ok: *edr* A
[n840](#). *frá* ollum: öðrum monnum C
[n841](#). syniz A, C, D, F
[n842](#). fallelect G
[n843](#). sua *tilf.* A, C, G
[n844](#). *mgl.* D
[n845](#). sva *tilf.* F
[n846](#). siða innj C
[n847](#). *mgl.* C, D, F
[n848](#). *mgl.* C, D, F
[n849](#). sogdu A
[n850](#). biskupar C
[n851](#). erchibiskups A, F, erkibiskupar C, *frá* biskupa: þessir menn erki biskupi sem biskupar D
[n852](#). ok *tilf.* D
[n853](#). at G
[n854](#). *frá* hit: *mgl.* F
[n855](#). ok *tilf.* A, F, G
[n856](#). sem *tilf.* A, C, D, F
[n857](#). kenni C
[n858](#). monnum F
[n859](#). *mgl.* A

[n860.](#) herudum A, D
[n861.](#) i tilf. G
[n862.](#) frá at: mgl. D, F, frá hærade: kapellu stöðum eða heradum C
[n863.](#) lidi D
[n864.](#) þeim tilf. G
[n865.](#) monnum sem honum þiona G
[n866.](#) þann A, C, D, F, G
[n867.](#) ser A, ser hellz C, ser helldr D, F
[n868.](#) naudsynligan A, C
[n869.](#) uera tilf. A, C, D, F, G
[n870.](#) mgl. D
[n871.](#) konungs A, C, F, G
[n872.](#) bodferdum A, C, D, F
[n873.](#) mgl. A
[n874.](#) erchibiskupsins tilf. A, C, D, F, G
[n875.](#) missattir D, usatter F
[n876.](#) edr a skipum tilf. D, F, G
[n877.](#) mgl. G
[n878.](#) skipum G
[n879.](#) eda a F
[n880.](#) frá með: mgl. D, frá hans: mgl. A, frá skipi: skipum aa hans skipi eða aa
øðrum tueimr C
[n881.](#) ok tilf. G
[n882.](#) mgl. G
[n883.](#) mgl. C, D, G
[n884.](#) mgl. C
[n885.](#) likar G
[n886.](#) mgl. A, C
[n887.](#) misgerdir A
[n888.](#) mgl. A, C
[n889.](#) mgl. C
[n890.](#) sekttir F
[n891.](#) skyllan þeirra D, F
[n892.](#) mgl. A
[n893.](#) mgl. A
[n894.](#) mgl. C
[n895.](#) veiti A, C, F
[n896.](#) mgl. G

[n897](#). þann D, *mgl.* A, C, F
[n898](#). vera D
[n899](#). þersum *tilf.* C
[n900](#). *frá nema: tilf. i margen med yngre hand*
[n901](#). *mgl.* F, *frá með: mgl.* A
[n902](#). *mgl.* D, F
[n903](#). monnum D, F, *frá konungs: konunginum edr hans syslu monnum A, frá herra: konungdómsins eða syslu monnum C*
[n904](#). oskóddum A
[n905](#). atburdum D
[n906](#). vmbot G
[n907](#). *mgl.* A
[n908](#). þetta D
[n909](#). misgerir D
[n910](#). i *tilf.* F
[n911](#). var C, D
[n912](#). uar D
[n913](#). hinum A
[n914](#). *mgl.* F, G, *frá helder: mgl.* A
[n915](#). *mgl.* A, D, F
[n916](#). *frá hann: vill helldr konungs vmbos maðr eða erkibiskup C*
[n917](#). sekt onnur C
[n918](#). at helmingi C
[n919](#). sektarinnar *tilf.* D
[n920](#). leggiáz A
[n921](#). konungs A, C, D, F, G
[n922](#). helmingi C
[n923](#). *mgl.* A, C, G
[n924](#). erchibiskups A, C, G, *frá ok: en halft biskupi D*
[n925](#). *mgl.* C, D
[n926](#). ef *tilf.* A
[n927](#). forbøn D
[n928](#). *mgl.* A
[n929](#). *mgl.* C
[n930](#). gørfu A, C, F
[n931](#). gerandi A, C, D, F
[n932](#). yfir A, C, D, F, G
[n933](#). edr *tilf.* A, C, F

[n934.](#) solum A, C, D
[n935.](#) *mgl.* F
[n936.](#) *ok tilf.* C, D, F
[n937.](#) *mgl.* A
[n938.](#) *mgl.* C, D, F
[n939.](#) *eða* C, D, F
[n940.](#) *annara tilf.* D
[n941.](#) *edr með* D
[n942.](#) *yfir tilf.* C, D, F, G
[n943.](#) *leitar* G
[n944.](#) *frá ææ: ok með dualan yfir eptirleitan at biskupi* A
[n945.](#) *geri* A, C, D, G
[n946.](#) *mgl.* G
[n947.](#) *opinberligan (opinberliga D, opinberan F) haska* A, C, D, F, G
[n948.](#) *kristni D, frá almenniligri: almughanom* F
[n949.](#) *er tilf.* F
[n950.](#) *mgl.* D
[n951.](#) *þa* A, *ok* D
[n952.](#) *ok* A, C, G
[n953.](#) *samit* A, C, D, *samt ok stat* G
[n954.](#) *gerd* A, C, D
[n955.](#) *ok tilf.* C, D, F, G
[n956.](#) *mgl.* A
[n957.](#) *frá þessa: þessar tiundir* F
[n958.](#) *æuinliga* A, C, G
[n959.](#) *oskerdar* F
[n960.](#) *ok aalgognum* A, *ølgognum* C, D, *aalgongnum* G
[n961.](#) *oc baxsterofnum tilf.* F
[n962.](#) *skogar leigum tilf.* A, C, D, F
[n963.](#) *ok tilf.* A
[n964.](#) *sallt køtlum tilf.* A, C, D, F, *ok skogarleigum saltkatlum tilf.* G
[n965.](#) *netium* A, C, D, F
[n966.](#) *mgl.* C
[n967.](#) *greidir þessa luti edr saa sem bygir* A, *þessa luti* G
[n968.](#) *greidi* A, C, D, F, *gere* G
[n969.](#) *af tilf.* F
[n970.](#) *leigunum* A, D, *leighbunni* F
[n971.](#) *framuegis* D

- [n972.](#) *mgl.* G
- [n973.](#) *ok tilf.* C, F, G
- [n974.](#) *frá* legger: *leidir* til ok *kostar* A
- [n975.](#) *mgl.* D
- [n976.](#) *afla* sin A
- [n977.](#) *greiðiz* C, D
- [n978.](#) *mgl.* A
- [n979.](#) *mgl.* A, C, D, F, G
- [n980.](#) *mgl.* C, D, F
- [n981.](#) *frá* i: þa *geriz* i *fyrstu* A
- [n982.](#) þegar i *fyrstu* *ferd tilf.* A, C, D, F, G
- [n983.](#) *mgl.* C
- [n984.](#) *hinn þriði* C, þat D
- [n985.](#) *skipleighunnar tilf.* F
- [n986.](#) *leggiz* A, F, G, *legz* C, D
- [n987.](#) *reida* a *skipi* G
- [n988.](#) *En tilf.* F
- [n989.](#) þar i *sokn* *sem* *bygt* er *tilf.* D
- [n990.](#) *kuleigu* A
- [n991.](#) *ok* (af *tilf.* D) *hueriu* (*mgl.* F) *malnytu* *kyrlagi tilf.* A, C, D, F, G
- [n992.](#) *kyrleiguna* A
- [n993.](#) *geri* D
- [n994.](#) þessu D
- [n995.](#) *veghna tilf.* F, G
- [n996.](#) þar A, C, D, þar F
- [n997.](#) *huargi* A, C
- [n998.](#) *saa* A *han* F
- [n999.](#) *mgl.* G
- [n1000.](#) *leigdi* A
- [n1001.](#) i A, F, G
- [n1002.](#) *wiðr þann* C
- [n1003.](#) *mgl.* F
- [n1004.](#) *mgl.* D
- [n1005.](#) *næsta tilf.* C, D, F
- [n1006.](#) *greidist* *ostur* F
- [n1007.](#) af *tilf.*G
- [n1008.](#) *mgl.* C
- [n1009.](#) *Olaafs messo* *dag* (*mgl.* G) *fyrri* C, D, G, *olafs vauku* *hina fyrri* F

[n1010](#). En af annars dags miolk allri þeirri er verdr (a tilf. G) fria daginn firir ions messo (dag tilf. G) tilf. D, F, G

[n1011](#). greidiz D, F, G

[n1012](#). firer F, G

[n1013](#). frá gerist: mgl. C, frá en sa: mgl. A

[n1014](#). greidaz A, D, G

[n1015](#). engium G

[n1016](#). ut A

[n1017](#). af greidaz D

[n1018](#). ok tilf. C, D, F

[n1019](#). frá gerast: mgl. D

[n1020](#). frá ok: mgl. C, F, G, frá þessar: mgl. A

[n1021](#). hefir A, G, frá i: vandi hefir D

[n1022](#). af tilf. F

[n1023](#). Af selum ok huølum (hual D, F) tiund (frá huølum: hual tiund C) Af hakarla (hakerlinga C, F, G, haskerdinga D) lysi ok allzkonar fiska tiund tilf. A, C, D, F, G

[n1024](#). ok D, F

[n1025](#). eru D, F

[n1026](#). mgl. F

[n1027](#). mgl. C

[n1028](#). skreid A, D, F, G

[n1029](#). mgl. C

[n1030](#). aliti A, vakti C

[n1031](#). ok D

[n1032](#). hans tilf. F

[n1033](#). skiparum F

[n1034](#). gegnir A, C, frá sem: mgl. D

[n1035](#). ne tilf. A, C, D, F, G

[n1036](#). landuarðir C, G, landuard D

[n1037](#). gerðir A, C

[n1038](#). mgl. A, C, D, F, G

[n1039](#). fyrir A, C, D, F

[n1040](#). þo tilf. A, C, D, F, G

[n1041](#). vtgefiz G

[n1042](#). kemr G

[n1043](#). hafa C, D, F

[n1044](#). mgl. G

[n1045](#). biskups A, C

[n1046](#). fiskar A, C, D, F, G
[n1047](#). afgangi D
[n1048](#). eptir þui tilf. C, D
[n1049](#). viði C, D
[n1050](#). greiðazt C, D
[n1051](#). mgl. A, C, D, F, G
[n1052](#). ollu tilf. D
[n1053](#). mgl. A, C, D, F, G
[n1054](#). greiðaz C, D
[n1055](#). hinn tilf. C, D
[n1056](#). mgl. D
[n1057](#). askr A, C, D, F, G
[n1058](#). mgl. A, C, D, F
[n1059](#). hit tilf. C, D
[n1060](#). at tilf. A, D, F, G
[n1061](#). nockurn D
[n1062](#). lutum F
[n1063](#). mgl. D
[n1064](#). mgl. A
[n1065](#). mgl. F, frá þes: annan D
[n1066](#). enn A, C, F
[n1067](#). af herra tilf. A, C, F, af tilf. D, herra tilf. G
[n1068](#). ok A
[n1069](#). frá erkibiskupi: erki biskups D
[n1070](#). ok A, C, F, G
[n1071](#). geta A, C, D, F, G
[n1072](#). þeirra G
[n1073](#). til tilf. F
[n1074](#). frealst ualld A, C, F, G, frials volld D
[n1075](#). mgl. C
[n1076](#). frá eda: mgl. A
[n1077](#). frá ok: mgl. C, frá af þeim: þeir ij or skera ok vm semia D
[n1078](#). saumu D, vinatto ok samlego G
[n1079](#). sætt D
[n1080](#). mgl. D
[n1081](#). hera D, herra oc andalighur fader herra F, frá virduligher: mgl. C
[n1082](#). hiauerandum D, mgl. F
[n1083](#). mgl. G

[n1084](#). Arna F
[n1085](#). ~~erki~~ D
[n1086](#). herra askatinn biskup af berguin *tilf.* D
[n1087](#). *mgl.* D
[n1088](#). Herra røgnualldi Herra andresi plyt Herra gauta i tolgu *tilf.* A, C, G, hera raugnualldi *tilf.* D, F
[n1089](#). *mgl.* F
[n1090](#). signari A
[n1091](#). Erlendi A, C, D, F, G
[n1092](#). vitruzstum D
[n1093](#). *mgl.* A
[n1094](#). korsbrædrum A, F
[n1095](#). capitula A, C, D, F
[n1096](#). suorudu D
[n1097](#). sætt D
[n1098](#). standa A
[n1099](#). æuinliga A, D, eilifa G
[n1100](#). gord A, *frå* þessare: þessum sættar gerdum D, *frå* i: þessar gærd G
[n1101](#). suik A, D, F
[n1102](#). flærdra G
[n1103](#). *mgl.*
[n1104](#). *frå* eptir: aptr (æptir G) til sama efnis ok (*mgl.* C) A, C, D, F, G
[n1105](#). *mgl.* C, D
[n1106](#). manna F
[n1107](#). hofdum A, C, F, G
[n1108](#). *mgl.* D
[n1109](#). *mgl.* D, F
[n1110](#). eða faz skulu *tilf.* C, ok faandis skulu *tilf.* G
[n1111](#). fultidagi G
[n1112](#). um *tilf.* A, C, D, F, G
[n1113](#). vendilig A, C, D, F
[n1114](#). eigi *tilf.* G
[n1115](#). moti A, D
[n1116](#). *mgl.* C, D
[n1117](#). riufaz A, C, F, rymaz D
[n1118](#). eiðs C
[n1119](#). *mgl.* G
[n1120](#). helga *tilf.* C

[n1121](#). *mgl.* G
[n1122](#). *samsætt* A, C, F, G
[n1123](#). *frá* hefuir iattat: a at D
[n1124](#). *rettir tilf.* A
[n1125](#). *ok (mgl. D) ek ok allir minir eptir komendr tilf.* A, C, D, F, G
[n1126](#). *þuliku* C
[n1127](#). *frá oc: mgl. A, frá sliku: slikri skynsemd ok viti* G
[n1128](#). *ler* A, *hefir gefit* C, D, F
[n1129](#). *hallda* C, G
[n1130](#). *haldaz* G
[n1131](#). *mgl.* G
[n1132](#). *ok tilf.* D
[n1133](#). *ok* A, G, a D, F
[n1134](#). *alra* G, *mgl.* D
[n1135](#). *frá alla: allra minna A, frá i: mina ok minna* C
[n1136](#). *oll þau helghu* F
[n1137](#). *eidstafr* A, D
[n1138](#). *mgl.* D
[n1139](#). *mgl.* G
[n1140](#). *anara biskupa (eða tilf. C, oc tilf. F) tilf.* A, C, F, G, *anara manna ok biskupa ok tilf.* D
[n1141](#). *capituli* C, F
[n1142](#). *til tilf.* D, *rikisens tilf.* G
[n1143](#). *helga tilf.* A, C
[n1144](#). *mgl.* G
[n1145](#). *iadir* D
[n1146](#). *vars* D
[n1147](#). *ero* A, C, D, F, G
[n1148](#). *biskup* C, *frá Jon: erchibiskupinn ok adrir biskupar* A, *frá scall: vpp a sal mins herra erki biskups ok adrir biskupar* D, *up a sal mins herra Jons Erki biskups ok annarra biskupa, skulu hallda* F
[n1149](#). *ok aðrir biskupar tilf.* C, G
[n1150](#). *oc þeir tilf.* F
[n1151](#). *mgl.* C
[n1152](#). *allir tilf.* A, C, D, F, G
[n1153](#). *mgl.* G
[n1154](#). *þui* C
[n1155](#). *mgl.* A, D

[n1156](#). ler A, hefir gefit C, D, F
[n1157](#). haldaz G
[n1158](#). konunginum D, G
[n1159](#). mgl. D, F
[n1160](#). mgl. G
[n1161](#). aa A, ok a D, ok F
[n1162](#). mgl. F
[n1163](#). frá suer ek: mgl. C
[n1164](#). honom F
[n1165](#). mgl. D
[n1166](#). En D
[n1167](#). mgl. A, C, D, F, sanind ok G
[n1168](#). mgl. F
[n1169](#). mgl. A, C
[n1170](#). mgl. A, C, G
[n1171](#). frá ok: mgl. F, frá setti: sem hera konungrinn hefir firir gefid D
[n1172](#). mgl. A, C, G
[n1173](#). mgl. G
[n1174](#). sin innsigli tilf. A
[n1175](#). sin A, C, D, F, G
[n1176](#). var þetta bref gert A, C, D, G
[n1177](#). a A, C, D, F, G
[n1178](#). mgl. F
[n1179](#). aari A
[n1180](#). mgl. A, F
[n1181](#). mgl. C, D
[n1182](#). rikis tilf. F
[n1183](#). biskups doms C, D
[n1184](#). et cetera tilf. G
[n1185](#). tilf. i margen
[n1186](#). tilf. i margen

Magnus Håkonsson Lagabøtes kirkelige lovgivning er lastet ned gratis fra e-bokportalen Bokselskap. Lesetekst og flere nedlastningsmuligheter m.m. er gratis tilgjengelig på bokselskap.no. Boka er også tilgjengelig i trykt format, til salgs i Nasjonalbibliotekets nettbutikk.